

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 4, квітень 2013

Свідоцтво про реєстрацію

Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

Н. Б. Голуб, д-р пед. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

С. П. Паламар, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

П. І. Розвозчик, заслужений учитель України

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоньовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 3 від 28 березня 2013 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481-37-70

04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

- Єременко О., Гавриленко І.** Не відболить:
чорнобильська нота української поезії. 2
- Тодорюк С.** Західноукраїнський літературний дискурс
національної ідентичності (на прикладі життя і творчості
Костянтини Малицької). 4

Фахові проблеми

- Дятленко Т.** Майстер-клас як ефективна форма підвищення
педагогічної майстерності вчителя. 10
- Зінченко Н., Шкарупа А.** Фольклорно-етнографічний нарис
Анатолія Свидницького "Великдень у подолян":
методичний аспект. 12

Конкурс "І що б його духом запліднити українську ниву"

- Аношкіна Г.** Моральна й політична оцінка історичного минулого
в поемі "Великий льох" Тараса Шевченка. 15
- Бондаренко Н.** Художня інтерпретація проблеми української еліти
в поемі Тараса Шевченка "І мертвим, і живим...". 17
- Неживий О.** Луганець Микола Руденко — Герой України.
До уроку позакласного читання "Українські письменники —
лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка". . . 21

Сучасний урок літератури: методика і досвід

- Жовталюк О.** Єдність світу природи і дитячої душі
у творі "Гуси-лебеді летять" Михайла Стельмаха. 25
- Мовчан О.** Ідейно-художній зміст віршів М. Рильського
"Ознаки весни", "Порада". 27

Література рідного краю

- Баранчук О.** Історія, написана життям.
Урок за оповіданням Анатолія Гая "Чорна рота". 29

Позакласна робота

- Бабійчук Т.** Літературна вітальня
з героями драматичних творів Лесі Українки. 32

Українська мова в школі: пошуки, знахідки

- Коваленко Л., Щербина Л.** Підготовка до написання твору
за картиною художниці Катерини Білокур "Рідне поле".
Урок розвитку зв'язного мовлення. 37
- Баята Л.** Вивчаємо словосполучення. 5 клас. 39

Теоретичний практикум

- Вертій О.** Особливості формування і становлення національних
підстав методики вивчення української літератури. Стаття третя. . 40

Готуємо майбутнього вчителя-словесника

- Романишина Н.** Формування професійно-творчих здібностей
студентів як методична проблема. 45

Поетична сторінка

- Вірші **Мазуренко Олени**. 48

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 13-20

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2013

Не відболить: чорнобильська нота української поезії

Діалог ведуть:

кандидат філологічних наук, доцент Оксана Єременко,
аспірант Інна Гавриленко

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

У статті розглянуто вірші М. Сингаївського, Б. Олійника, М. Луківа, О. Кучер, що присвячені чорнобильській катастрофі. Ці поезії об'єднані спільною ідеєю — закарбувати в пам'яті нащадків славні імена приборкувачів "мирного" атому, застерегти від повторення трагічних уроків історії.

Ключові слова: техногенна катастрофа, герої-ліквідатори, ліричний герой, персоніфікація, антитеза, оксюморон.

Інна Гавриленко:

Пам'яті Олесі

Це ти, Чорнобилію, і досі тут гуляєш?!

Це ти, безстидний, душі забираєш

Людей, якими серце дорожить,

Тих, без яких так важко далі жить?!

ЧОРНОБИЛЬ... Аварія на ЧАЕС 1986-го року, що мала колосальні наслідки... ТРАГЕДІЯ, що поглинула тисячі людей... КАТАСТРОФА, від якої найбільше постраждали і земля, і народ України...

Потім рахували — кількість загиблих людей, радіаційно заражених рятівників, утрачені гроші. Але те, що відбувається через 26 років після аварії, якимось чином прийнято зараховувати до гріхів чорнобильських...

У квітні 2012 року втратила дорогу для себе людину: з подругою ми спілкувались щодня протягом двадцяти років. Молода, вродлива, розумна, смілива, перспективна, вона ще не встигла стати матір'ю — померла у тридцять літ від РАКУ. "Доля!" — подумав хтось із Олесиних рідних, близьких, знайомих. Але я певна — це наслідки чорнобильської трагедії...

Нині вже ніхто не рахує, скільки життів забрав ЧОРНОБИЛЬ за цей час... А за кордоном в українців запитують: "Як ви там живете після чорнобильського радіаційного опромінення?" ...Отак і живемо!

Оксана Єременко:

Будь-яка катастрофа, тим більше техногенна, для людини — тяжке випробування. Скільки людських доль понівечено чорнобильським вибухом? Цієї цифри не наведе жодна статистика! Хто скаже тепер, скільки ще ліквідаторів дотлівають по різних пристосованих і непристосованих лікарнях, скільки десятків тисяч їх уже тихо відійшли за життєвий пруг, не намилившись білим світом, не народивши й не виростивши дітей — своє продовження на Землі?!

Першим героям-ліквідаторам пожежі під час вибуху на Чорнобильській електростанції присвячено чимало ліричних творів. У поетичному циклі "Обпалена мужність" М. Сингаївський згадує тих, "що уміли серцем / Грізний вогонь зупинити" [3, 78]. Епіграфи до поезій, які є своєрідним коментарем тих подій, поет добирає з документальної хроніки. У знак пам'яті та щирої вдячності автор ніби карбує в народній пам'яті імена пожежників:

Я назву поіменно: Володя, Віктор, Леонід...

Закарбуйте, нащадки, полум'яні, немов смолоскипи, імена.

У вогні не згорів їх жертвний чорнобильський слід,

Ще затужить по хлопцях Земля і скорбота земна...

[3, 77].

Вони взяли на себе перший удар, перший вогонь, першими стали до бою з атомом, заступивши собою світ із посівним житом, із цвітом калини, з луками й лісами, з ясними зорями і тихими водами...

Вірші циклу — це своєрідні "поіменні поменники." В одному з них автор розповідає про життя і подвиг Володимира Правика — лейтенанта, який годину і двадцять хвилин перебував у зоні підвищеної радіації на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС. "Родом із Полісся — з Чорнобиля. 1962-го року народження. Мати — Наталя Іванівна, батько — Павло Панасович" [3, 83]. Біографія звичайна: дитсадок, дитинство, школа, навчання курсантом у пожежному училищі, захоплення електротехнікою й мотоциклами... Коли стався вибух, В. Правик, незважаючи на смертельну небезпеку, до кінця виконував свій службовий обов'язок. І земне буття скінчилося для нього в неповні двадцять чотири... Свідомо, саможертвовно віддав молоде життя, щоб зупинити "мирний" атом, тому "кожне слово і крок його / нам у спадщину заповідано" [3, 83]. Поет із батьківською любов'ю згадує юнака, для якого найвищим обов'язком були "солдатська мужність, відданість людині" [3, 83].

Загинув тоді, не дочекавшись свого первістка, й Віктор Кібенок. Улюблена приказка — "Тримайтесь, хлопці, ближче до життя!" — прозвучала з його вуст і в останні хвилини:

Син землі —

не думав, що життя його останнє,

прагнув жити і творив життя.

І таким пішов у вічність, у світання —

у вогонь, у землю —

в небуття [3, 84].

Кожен день його життя — відвага, день роботи — наснага і мужність, а творіння добра — вічна спрага. Жаль, що світ втрачає людей такої душевної зваги і духовної висоти... І тужним боєм щемить від цього серце. Тепер усе сумує за ним: "вируючий світ, земля, вода ... / небеса і дзвін тривоги ... / і затишшя прип'ятського дому, / і космічні злети з космодрому" [3, 84].

У ту повну весняного буяння ніч на зруйнованому вибухом даху енергоблока працювали рядовий Андрій Половинкін і майор Леонід Телятников. Кожен із них "залишався і в смерті солдатом" [4, 85]. Заради життя на землі йшли у вогонь — плечем до плеча, серцем до серця: "Тільки б смерть зупинити — ту підступну, що атомна зветься, / Де живе все згоряє на її непомітному тлі!" [3, 85].

М. Сингаївський створює художні портрети пожежників, які ціною власного життя рятували світ від атомної біди. Зі світлою пам'яттю про них житимуть прийдешні покоління українців. Автор переконує: "... хоч гинуть хоробрі, та вічний народ!" [3, 86].

Із закликком жити, зберігаючи у пам'яті імена відважних приборкувачів атому, звертається до читачів і Б. Олійник. Ліричний герой поезії "Дорога на Чорнобиль" вірить, що по слідах переможців атомного дракона "на літописну Прип'ять" [4, 3] колись неодмінно повернуться чорнобильці і прилетять у покинуті гнізда лелеки. Рито-

ричне звертання, що водночас виступає художнім обрамленням, емоційно увиразнює елегічну настроєвість вірша:

*Ти пам'ятай, дорого, їх сліди.
За ними — чистота, така пресвітла,
Що можна бігти всій малечі світу
Босоніж, не питаючи води.
... Ти пам'ятай, дорого, їх сліди!* [4, 4].

Персоніфікована дорога — "хранительниця пам'ятних слідів" — не забуде і ганебних слідів тих, котрі "невимушено просто" [4, 4] втекли, забувши про свої чини й пости. Вони є носіями особливої радіації — тієї, що випала від розпаду душ. "Їх на останній не прости межі!" [4, 4] — наполягає поет.

Сприймаючи біль матерів і дружин загиблих, як власний, автор просить пробачити тій весні, що "понад болем тужби людської" все ж дарує світові і кохання, і "скрик новонароджень", і "відболілий усміх породіль" [4, 4].

*Ніщо не вгоїть вирваної втрати —
Нема таких на світі лікарів.
І тільки сміх наївний немовляти
Зове в життя страждених матерів...* [4, 3].

Кругообіг буття — вічний: ні вогонь, ні біль не зможуть зупинити довічні сходження життя, а горе люте — треба "миром перебути", і поховати зло "в бетон і бронь!" [4, 4].

Інна Гавриленко:

Чорнобильську тематику розробляє у циклі віршів, що увійшли до книги "Росте черешня в мамі на городі", М. Луків. Поезія "Діти Чорнобиля" написана у формі двовірша, сповненого глибокої авторської туги за майбутнє чорнобильських дітей, на долю яких випало найстрашніше випробування долі — народитися у радіаційний час. Поет майстерно послугується антитезою, вдало добирає оксюмори:

*Пристрасні промови, мітинговий бум,
А в очах дитячих недитячий сум.
Невимовним болем погляди ячать,
На обличчях горя й фатуму печать* [2, 13].

Тоді, на першотравневій демонстрації, ніхто не знав про аварію. Ніби інтуїтивно поет передає у вірші передчуття біди, створює атмосферу пригніченості, розгубленості. Крик душі залишено на папері в останніх рядках твору. Автор ставить перед собою й перед читачем болюче, проте риторичне запитання: "Діти, наші діти, що чекає вас?" [2, 13]. Лише час, "космічний, атомний, трагічний", колись продемонструє людські помилки...

У поезії М. Луківа "Дощ у зоні Чорнобиля" теж панує відчуття тривоги-біди. Автор зображує передгрозя, але насторожують хмари ...чорні (від слова "Чорнобиль"), що змушують здригнутися серцем і розумом. В уяві вимальовується картина, від якої віє холодом: лежить село — без голосу та звуку, а "вікна випромінюють розпуку", і "двері навхрест дошками забиті", і "журавлі криничні сумовиті..." [2, 12]. Радіаційний дощ несе "пустку і печаль біблійну", бо смерть, "незрима і повільна", усе навколо перетворила в якусь нереальну фантазмагорію. Стронцій знищує усе живе...

*А по ночах, трагічне і фатальне,
На землю ллється світло асторальне,
І фантастично-сіре мерехтіння*

О. Ерёменко, И. Гавриленко. Не проходящая боль: чернобыльская нота украинской поэзии

В статье рассмотрены стихотворения Н. Сингаевского, Б. Олейника, Н. Лукива, Е. Кучера, посвященные чернобыльской катастрофе. Эти поэзии объединены общей идеей — запечатлеть в памяти поколений славные имена укротителей "мирного" атома, уберечь от повтора трагических уроков истории.

Ключевые слова: техногенная катастрофа, герои-ликвидаторы, лирический герой, персонификация, антитезис, оксюморон.

O. Yaremenko, I. Gavrilenko. It 'll never stop hurting: chornobyl chord of ukrainian poetry

The poems by M. Syngaivsky, B. Oliynyk, M. Lukiv, O. Kucher dedicated to the Chornobyl catastrophe are reviewed in the article. The poetry is united by the common idea - to engrave in the memory of descendants glorious names of the tamers of "peaceful" atom and to caution from the tragic history lessons repeating.

Key words: technogenic catastrophe, heroes-liquidators, lyrical hero, personification, antithesis, oxymoron

Породжує примарливе видіння

Людей, які від наглої біди

Пішли із цього краю назавжди.

Поволі слід за ними заростає... [2, 13].

Чорнобилем зболіли душі не лише дорослих, а й дітей, які відчували на собі жагучий біль трагедії. Так, вірш "Страшна вина" є виявом дитячого осягнення вселюдської біди. Написаний п'ятнадцятирічною школяркою Оленою Кучер у час, коли вибухнув Чорнобиль, він був оприлюднений на сторінках газети "Літературна Україна" лише у 2002 р. Не змогла загоїтись дитяча рана, що боліла авторці усе подальше життя. Бажання поділитись тяжкою тугою і пам'яттю привело вже дорослу Олену до редакції газети.

Поезія, написана юнкою, вражає глибиною змісту й довершеністю техніки віршування. Дитяче бачення прекрасної весни змінюється зовсім не дитячими висновками — роздумами над чорнобильською катастрофою. Страшно повірити: у дитячу свідомість проникли страх, біль втрати й розлуки, що затьмарили сміх і радість, сонце і спів солов'їв, розвіяли мрії та впевненість у майбутньому... Маленькі діти із дорослими думками-болями... Хіба не досить хоча б цього факту, аби замислитися над тим, як живемо і що залишаємо у спадок наступним поколінням?!

*...Нема ні ради, ні розради,
Застигла Прип'ять серед трав.*

Питають діти: хто нас зрадив?

Хто в нас здоров'я-щастя вкрав? [1, 1].

Проте на крик дитячої душі відповідь — лише мовчання, бо "вчені-фізики німі" [1, 1]. Залишається, як пише авторка, тільки зростати і жити у стані вічного афекту — душевного хвилювання, повсякденної тривоги, спогадами про фатальний вибух. А запитання: "Хто ж за цю атомну війну / Коли і як, і чим спокутує / Перед дітьми страшну вину?" — і понині залишається відкритим.

Оксана Еременко:

Розповіді нащадкам про Чорнобиль — засмутити. Але у смутку оживає вдячність і пам'ять, тому вони повинні знати про гірку зорю Полин. Знати, аби більше не повторити трагічного уроку Клію, бо, як стверджував П. Загребельний, "історією можна не тільки втішатися, в історії треба ще й вчитися."

Інна Гавриленко:

У доступній формі я намагалася розказати про чорнобильську аварію своєму чотирирічному синочку. "Добре, що Чорнобиль не в Україні!" — вигукнув він. У відповідь довелося із сумом заперечити: "Ні, Зірочко, в Україні... На жаль!..." То ж дякуємо, схилиємо голови, пам'ятаємо, сумуємо, бережимо й застерігаємо!

Література

1. Кучер О. Страшна вина / О. Кучер // Літературна Україна. — 2002. — 25 квітня. — С. 1.
2. Луків М. Росте черешня в мамі на городі: Вірші та поеми / М. Луків. — К.: Б-ка журналу "Дніпро", 1994. — 175 с.
3. Мужність і біль Чорнобиля: Повесть-хроніка. Поеми. Вірші / М. Сом, Д. Павличко, М. Сингаївський та ін. — К.: Молодь, 1988. — 144 с.
4. Олійник Б. Щоб ми лишилися в пам'яті століть / Б. Олійник // Вітчизна. — 1987. — № 1. — С. 3—4.

Західноукраїнський літературний дискурс національної ідентичності (на прикладі життя і творчості Костянтини Малицької)

Світлана Тодорюк,
старший викладач Буковинського
державного фінансово-економічного університету

У статті розкривається життєвий і творчий шлях Костянтини Малицької, подається її літературний портрет, аналізується її націотворча роль як письменника та педагога.

Ключові слова: педагог, письменниця, література, психологія, поезія, проза, діти, виховання, праця.

Це було ранньої осені 1903 року. Із залізничної станції в Лужанах, що за десять кілометрів від Кіцманя, йшла струнка молода жінка в темному вбранні. З цікавістю розглядала все довкола. Замріяно дивилася на молодий парк, що вже покритися позолотою. Відчула прохолоду від тихої річки, що ділила село на дві частини.

Звичайно, вона хвилювалася, думаючи про знайомство з директором, із майбутніми своїми вихованцями. Ще здалека побачила школу й мимоволі пришвидшила кроки.

А ось і вона. Ввійшла до коридору, на хвилюк зупинилася перед вивіскою на дверях: "Директор". Постукала. Привітавшись з чоловіком, який сидів за канцелярським столом, представилася:

— Костянтина Малицька. Я отримала розпорядження інспектора у Кіцмані Омеляна Поповича про призначення мене вчителькою у Вашій школі.

— Дуже добре, що Ви приїхали, бо ми вже давно чекаємо на нового вчителя, а його нема та й нема, — зрадів директор і зразу поцікавився:

— Скажіть, будь ласка, Ви вже десь працювали в школі?

— Понад десять років у містечку Калуші, що на Галичині.

— Прошу завтра приступати до праці, — мовив. — Зичу Вам гарних успіхів! Упевнений, що Вам сподобаються Лужани й наші діти...

Саме так ми уявляємо собі приїзд до Лужан Костянтини Малицької — вчительки й письменниці, яка здебільшого підписувала свої твори псевдонімом Віра Лебедева.

Школа була п'ятирічною. Розміщувалася у старому, тісному приміщенні. Педагогічний колектив привітно зустрів молодого педагога.

А вранці наступного дня, 15-го вересня, вчителька вже знайомилася зі своїми учнями. Понад тридцять пар дитячих очей уважно стежили за кожним її рухом. Вона зайнялася своєю улюбленою справою — навчанням і вихованням школярів. До обіду уроки, а після них аж до вечора — літературна праця. І так день у день.

Минуло небагато часу, і Костянтину Іванівну щиро полюбила дітвора, завоювала вона великий авторитет у колег і батьків. Мала чимале моральне задоволення, коли з'являлися у пресі її публікації на педагогічні теми й вірші. А писала авторка поезії та оповідання про дітей і для дітей.

Згодом К. Малицька з приємністю дізналася, що в Лужанській школі раніше працював Іван Бажанський (1863—1933) — український поет і прозаїк, один з перших фотографів у нашому краї. Учні знали напам'ять його вірші "Добрий школяр", "Рідна мова" та інші.

У Лужанах К. Малицька плідно працювала як письменниця. Написані тут твори чи не найкращі в її творчому доробку. Саме в цьому припрудському селі з-під її пера вийшли слова пісні "Чом, чом, чом, земле моя..."

Тут підготувала "Збірник народних і патріотичних пісень на голоси діточі в супроводі фортепіано" (Перемишль, 1904), збірку оповідань "Малі герої: картинки з життя дітей" (Львів, 1906), книжку "Про жіночий рух" (Львів, 1904). Цілу низку творів авторка опублікувала у педагогічному журналі "Промінь", який виходив упродовж 1904—1907 років у Вашківцях. Цей часопис, редагований українськими педагогами і громадськими діячами І. Герасимовичем та І. Карбулицьким, відіграв помітну роль у згуртуванні освітян в їх боротьбі за соціальні й національні права.

К. Малицька повністю віддалася праці — педагогічній та літературній. Поступово забувалися неприємності, яких зазнала в Калуші від освітянської влади через свої прогресивні погляди, любов до України, виховання дітей у патріотичному дусі. Щоправда, і в Лужанській школі не обходилося без конфліктів з адміністрацією. Учителька боролася за те, щоб у всіх сферах шкільного життя вживалася українська мова, сама вела документацію класу цією ж мовою. Це не всім подобалося. Директор Базил Орза, який ревно служив австро-угорській монархії, намагався онімечувати шкільне життя. Як пізніше з гіркотою згадувала К. Малицька, він "...вимагав у школах Німеччини, а коли я почала вести діловодство в українській мові і на конференції постійно говорила по-українськи, зчинив бунт" [25, с. 4].

Отже, й тут учительці дорікали за патріотизм. Мабуть, це було однією з причин, що письменниця, попрацювавши у нашому краї три роки, повернулася до Галичини. Її запросили працювати в українській школі у Львові. Влітку 1906 року К. Малицька назавжди покинула Буковину.

Проте, живучи у Львові, вона постійно підтримувала творчі й особисті зв'язки з нашим краєм, брала активну участь у жіночому русі, цікавилася новими творами Ольги Кобилянської, співпрацювала з редакцією журналу "Промінь".

Літературна, педагогічна і громадська діяльність К. Малицької й досі повністю не вивчена, але навіть те, що відоме з її творчого набутку, дає підстави твердити, що вона була непересічним літератором і народним учителем. Це й зрозуміло. За тоталітарного комуністичного режиму ім'я письменниці майже не згадувалося. На заваді був український патріотизм, притаманий більшості її творів. Годі шукати прізвиська нашої поетеси у такому солідному виданні, як "Антологія української поезії в шести томах", що видана у Києві 1984 року, чи в академічному виданні "Історія української літератури в двох томах" (К., 1987).

Навіть згадки не було про К. Малицьку в УРЕ (шостий том на літеру "М" видано 1981 року). Лише 1968 року опубліковано кілька поезій Віри Лебедової в невеликій за обсягом антології "Тридцять українських поетес". І того ж року побачила світ скромна "Антологія української літератури для дітей", де також було вміщено декілька її віршів.

І тільки після проголошення незалежності України надруковано деякі твори К. Малицької, зокрема збірку оповідань "Малі герої..." (Львів, 1991) та "Гарфа Леїлі" (К., 1992). Найбільше її творів вміщено у дослідженні Василя Слезінського "Сторінки життя і творчості Віри Лебедової" (Калуш, 1993) та В. Антофійчука у хрестоматії (частина 1) "Письменники Буковини другої половини XIX — першої половини XX століття" (Чернівці, 2001). Тут зібрана й частина творів письменниці, і матеріали про неї.

Упродовж дев'яностих років у періодиці з'явилася низка матеріалів про К. Малицьку, правда, здебільшо-

го про її педагогічну спадщину. На цю тему було навіть опубліковано книжку Галини Панкевич "Педагогічна спадщина К. Малицької" (1990). Цього не можна сказати про її літературний доробок.

За останні роки найбільше зробили в дослідженні життя і творчості К. Малицької відомі київські літературознавці Федір Погребенник, Володимир Качкан, буковинські краєзнавці Степан Далавурак, Василь Селезінка і літературознавець Володимир Антофійчук та ін.

Костянтина Іванівна Малицька народилася 30 травня 1872 року в селі Кропивник, тепер Калуського району Івано-Франківської області, в інтелігентній сім'ї. Батько був священиком, мав багату домашню бібліотеку, сам пробував свої сили в літературі. Мати теж походила із священицького роду Гетьманчуків. У родині панував культ Тараса Шевченка. Батьки виховували своїх трьох дітей у патріотичному дусі.

Майбутня письменниця навчалася у початковій, а згодом у виділовій школах Станіслава (тепер Івано-Франківськ). Ще будучи малою дівчинкою, яка вже вміла читати й писати, вона випадково стала свідком таємного вшанування пам'яті Т. Шевченка у старій шопі, що стояла неподалік від хати. Старші брати Зенко і Данько влаштували для своїх однолітків шевченківський концерт. "Наприкінці цього цікавого дійства, — як згадує письменниця, — настала вельми торжественна хвилина: всі повставали зі своїх місць і мов з одних грудей залунав народний гімн "Ще не вмерла Україна...". Цю пісню вміла і я і мала велику охоту прилучитися до хору..." [14, с. 4]. І далі: "З того часу минуло багато літ. Пам'ять Шевченка стали обходити прилюдно по всіх закутках краю, не криючись з його творами і гадками".

Авторка цих спогадів рік-річно бере участь у врочистих обходах Шевченківських: "...і самій доводилося говорити про Кобзаря у ясно вбраній залі перед численною, святочно настроєною публікою — а все ж таки ніколи так гаряче не билося їй серце, ніколи так живо не відчувала вона поваги хвилини, як саме тоді, коли маленькою дівчинкою стояла під віконцем шопи на дощі й болоті й перший раз прислухалась, як школярі поминали безсмертного поета" [14, с. 4].

Закінчивши виділову школу, дівчина вступає до Львівської державної семінарії, яка готувала народних учителів. У 1892 році склала останні іспити й влаштувалася на педагогічну роботу. Ще в семінарії почала займатися віршуванням. І перші свої поетичні спроби друкувала в дитячому журналі "Дзвінок" (1896). Своє знання доповнювала книгами багатющої бібліотеки А. Петрушевича при катедрі Святого Юра у Львові, серйозно займаючись самоосвітою.

У 1892 році К. Малицька їде до Галича і там працює вчителькою одинадцять літ. Саме тут вона заохоче свідомих українців до заснування читальні "Просвіти", а відтак і до діяльності в церковному хорі. Розгорнула громадсько-культурну, просвітницьку й публіцистичну діяльність, друкувала в пресі патріотичні поезії. Це було не до впадоби заскоружлому шкільному начальству, викликало люту москвофільської "кацапської" галицько-станіславської кліки (за її визначенням). Молоду вчительку почали переслідувати, цькувати. Нарешті освітянська влада хотіла перевести її з Галича до далекого польського села Беча.

Та не такою покірною, як їм хотілося, була К. Малицька. У своїх спогадах вона зізналася: "Я змалку була відважна..." [14, с. 4]. В інших спогадах письменниця каже: "Замість іти на заслання до Бечі на заході перенеслася я добровільно на полудне" [25, с. 4], тобто на Буковину. "Переді мною, — згадувала вона зго-

дом, — були деякі вчителі галичани, бо тодішній шкільний інспектор, незабутньої пам'яті Омелян Попович радо в тому часі приймав галицьких утікачів. І так в половині вересня 1903 року складала я вже по-німецьки в Кіцманському старостві службову присягу..." [25, с. 4].

Так опинилася К. Малицька у великому припрусівському селі Лужанах, що за п'ятнадцять кілометрів від Чернівців. У місті вона заприятимилася з редакторами газети "Буковина" Я. Весоловським та журналу "Промінь" І. Герасимовичем, приятелювала з письменницями Євгенією Ярошинською та особливо Ольгою Кобилянською.

Василь Селезінка з позицій сучасності й творчої уяви так передає першу зустріч лужанської вчительки з авторкою повісті "Земля": "Восени 1903 року до Ольги Кобилянської несподівано постукала і зачаровано стояла на порозі незнайома дівчина. Письменниця не зразу й здогадалася, що ця жвава, інтелігентна дівчина з проникливими очима і є та вчителька-письменниця Константина Малицька, яка ще три роки тому в газеті "Буковина" опублікувала свої цікаві роздуми про її "Царівну"... Таких відвідин було ще багато, бо ж героїню повісті "Царівна", як саму Ольгу Кобилянську, Малицька взяла собі за взірець, за ідеал. Наталка з "Царівни", на її думку, — "це нова постать жінки у нас: нова тим, що рветься до праці, щоб не бути тягарем нікому, щоб стати самостійною людиною, нова тим, що думає про гарне і високе, і бажає гарного..." [24, с. 4].

Працюючи на Буковині, К. Малицька не пориває зв'язків з Іваном Франком, якому присвятила свій вірш "Далеко", з Лесею Українкою та її матір'ю Оленою Пчілкою, із засновницею жіночого руху в Галичині та на Буковині Наталею Кобринською.

У Лужанах К. Малицька зустрічалася з учителем Кіцманської гімназії, письменником Сильвестром Яричевським, який був відомий у повіті ще й тим, що разом з О. Поповичем заснував 1902 року в Кіцмані першу на Буковині "Січ", писав для неї пісні. Деякі дослідники життя і творчості вчительки-письменниці, наприклад, Василь Селезінка та інші, вважають, що кіцманський поет мав серйозні наміри щодо К. Малицької. Але вона, як і Ольга Кобилянська та її героїня з "Царівни", не поспішала з одруженням, не хотіла "бути тягарем нікому". Лужанська вчителька пише вірші, оповідання, проблемні статті, перекладає з інших мов, входить до редакційного комітету часопису "Промінь", її обирають секретарем товариства "Жіноча громада", заснованого в Чернівцях 1906 року.

На запрошення Українського педагогічного товариства у Львові 1906 року К. Малицька прибула викладати до приватної дівочої школи імені Т. Шевченка, якою керувала відомий у Галичині педагог Марія Білецька. Письменниця розуміла й відчувала свою силу й засобами друкованого слова прищеплювала дітям патріотичні почуття. Тому з 1906 до 1914 року і взяла до своїх рук редагування журналу "Дзвінок".

К. Малицька підтримувала зв'язки з Михайлом Коцюбинським у освітянських справах. Про це ми довідуємося з листа письменника до Володимира Гнатюка від 12 січня 1912 року. "Тепер радий, що можу поговорити з Вами, — писав він до Львова. — Насамперед дуже дякую за поміч в справі виміну дітей. Я вже подав, кому треба подати, адресу і сподіваюся, що п. Малицька буде мати роботу" [12, с. 243].

Наближалася Перша світова війна. Це змусило К. Малицьку 14 грудня 1914 року у Львові на великих жіночих зборах виголосити доповідь "Політичне положення під теперішню хвилю", а через два тижні жіночий

оргокомітет звертається з відозвою до українок бути готовими до оборони краю. 18 лютого 1913 року була опублікована відозва "До українського жіноцтва", яку підписали К. Малицька і ще сім жінок-активісток.

Коли російські війська 3 вересня 1914 року зайняли Львів, почалися полювання на українську інтелігенцію. У ніч з 17 на 18 лютого 1915 року серед політичних в'язнів опинилася й К. Малицька, яку три з половиною місяці царські сатрапи протримали у тюрмі на вулиці Баторія, а в кінці травня вислали на схід. Деякий час письменниця просиділа в Лук'янівській в'язниці у Києві, а потім її запроторили до Сибіру. Чотири роки була на засланні, але й тут не припиняла своєї педагогічної і громадсько-культурної діяльності, вчителювала, була директоркою Красноярської української школи імені І. Котляревського, що містилася в одній великій кімнаті... Згодом, 1937 року К. Малицька зворушливо писала про це у спогадах "З сибірського щоденника": "Діти були дуже чемні й добрі (таких гарних дітей, як на Сибіру, я ніде не зустрічала), вжилися радо, в найбільші морози приходили до школи, а до мене відносилися, як до близької людини... Любили стояти при мапі і водити пальчиком із Красноярська до тої далекої України, звідкіля прийшли їх батьки. Говорили і слухали про неї, як зачаровану землю, а слова "садок вишневий", "тьохкання соловейка" були їм чужі змістом, бо ні соловейка, ні вишень не бачили вони у своєму оточенні. Але життя Шевченка зворушувало, і його розуміли, бо всі вони, ті сибірські малі українці, були дітьми батьків соціал-демократів, яких царський режим закинув колись за кару на далекий Сибір" [15, с. 4].

У своїх споминах письменниця згадує про характер її розмови з малограмотним комісаром, що прийшов до класу, прочитав розклад уроків і спитав:

— Так Ви вчите всього тільки по-українськи?

— По-українськи!

— А зачим Вам ця окремішність? Невже ж не все одно вчити по-руськи? Чого відділюватися від нас?

— А чого ви проголосили в своїй програмі "самоопределение народов"? От бачите, ми українці і самоопределяємся.

Глянув на портрет Шевченка і Котляревського і на всякий ще в клясі образ Хреста і сказав:

— Вот Шевченка я знаю, а цього другого ні.

— Це Котляревський. Були може на опереті "Наталка Полтавка", яку грали тут недавно?

— Був!

— От він саме й автор "Наталки Полтавки".

— Вот, як воно! Гарна штука. А ви б ще повісили тут у клясі портрет Леніна і Маркса.

— Леніна від біди можна би, але Маркса...

— А яку маєте кімнату! Саме добре була би на наш комуністичний клуб" [25, с. 26].

Повернулася в Україну К. Малицька в 1921 році й відразу приступила до попередньої діяльності. Громадськість Львова влаштувала в залі Наукового товариства імені Т. Шевченка своєрідний вечір-зустріч з поетесою. З радістю і сльозами на очах вітали її з щасливим поверненням на Батьківщину. К. Малицька, плачучи й хвилюючись, розповідала друзям про тернистий сибірський шлях.

У Львові К. Малицька ще з більшою енергією поринула у вир громадсько-культурної і освітньої діяльності: укладала шкільні читанки, хрестоматії, писала навчальні посібники. Перу її належать читанки: "У гурті краще" (1938), "В єдності сила" (1939), "І звірята працюють" (1939).

1937 року після 45-літньої вчительської праці

К. Малицька покинула школу. Товариство "Рідна Школа" записало її у почесні члени, журнал "Рідна школа" вмістив про шанованого педагога невеликі нариси Софії Федорчакової й Марії Деркач.

У 1941 році, коли вже кипіла вогнем Друга світова війна, К. Малицька майже вісім місяців очолювала "Жночу Службу України".

Після 1939 року поетеса працювала бібліографом дитячої літератури у Львівській науковій бібліотеці Академії наук України, а з 1944 до 1946 року — старшим бібліографом. На цій посаді вона виконувала воістину подвижницьку роботу, в основі якої було створення каталогу дитячої книжки, куди входило з'ясування авторства, псевдонімів, покажчик імен художників-ілюстраторів, вивчення відомостей про авторів у біографічному плані. Лише з липня 1944 вона опрацювала близько трьох тисяч книжок.

Разом з іншими чотирма бібліографами впродовж 1946-1947 років К. Малицька розшифрувала близько чотирьох тисяч псевдонімів українських авторів. Мріяла, щоб наукова бібліотека видала словник псевдонімів українських письменників, учених та громадських діячів за 1800-1916 роки.

К. Малицька померла 17 березня 1947 року. Поховали її на Личаківському цвинтарі. Залишилася незакінчена робота, рукописи, звісно, не все з написаного й досі побачило світ.

Як відомо, Вірі Лебедовій принесла славу поезія **"Чом, чом, чом, земле моя..."**, що стала популярною народною піснею. Якби поетеса більше нічого не написала, то й тоді була б добре відома шанувальникам української пісні. В історії нашої пісенної культури є багато випадків, коли один твір приносив славу його авторові. Це можна сказати про пісні Михайла Петренка "Небо" ("Дивлюсь я на небо та й думку гадаю"), Віктора Забіли "Гуде вітер вельми в полі", Петра Ніщинського "Закувала та сива зозуля" тощо.

Поезію "Чом, чом, чом, земле моя..." К. Малицька написала в Лужанах 1904 року, і тоді ж твір був надрукований у впорядкованому авторкою "Збірнику народних і патріотичних пісень на голоси діючі в супроводі фортепіано", що вийшов у Перемишлі. Вона опублікувала вірш під псевдонімом Віра Лебедева. Після псевдоніму поетеси написано "Уклад Д. Січинського", тобто музика. А Денис Січинський (1865-1909) був першим професійним західноукраїнським композитором.

Пісня постала з великої любові до народу, до рідної землі. Любити землю — значить любити все. Як тут не згадати пророчі слова одного з найвидатніших українських письменників Олександра Довженка: "Любіть землю! Любіть працю на землі, бо без цього не буде щастя нам і дітям нашим ні на якій планеті" [25, с. 62]. У цих словах — душа нашого великого працелюбного народу. Ось чому пісня "Чом, чом, чом, земле моя..." — це своєрідний гімн любові до рідної землі.

У шістдесятих роках народний артист України Дмитро Гнатюк уперше виконав цю високопатріотичну пісню по радіо. Пізніше видатний співак згадував: "Вже два десятиліття я виконую її перед масовою аудиторією. Мене полонили в цьому вокальному шедеві (не боюся такої оцінки) органічне поєднання урочистості й задушевності, виняткова гармонія слів та мелодії. Не раз мені доводилося співати її в Америці та Канаді, на далекій чужині, куди неласкава доля свого часу закинула тисячі наших земляків. У людей були сльози на очах... Святі почуття сина, громадянина й патріота будить ця пісня у нас... Пропонуючи увазі читачів слова і ноти однієї з улюблених народом пісень,

хочу сказати, що всі ми повинні робити можливе й неможливе, щоб зберегти для прийдешніх поколінь початок початків нашої любові — землю, Вітчизну, планету!" [25, с. 62].

Цікаво, що цей твір був створений у Лужанах, за чотири кілометри від Мамаївців — рідного села артиста. Автор пісні та її виконавець були близькими сусідами.

Прикро, що тривалий час пісню Віри Лебедової передавали по радіо як народну. Вона справді народна, але має свого автора, причому дуже талановитого, великого патріота. Свого часу подібне було з піснею Богдана Лепкого "Журавлі".

Цікава історія написання знаменитого твору. Про неї розповів у кількох публікаціях дослідник творчості К. Малицької Федір Погребенник. За щасливим збігом обставин йому вдалося зустрітися з Марією Бариліак, сестрою письменника Михайла Козориса, якій було дев'яносто років. Вона почувала себе ще бадьорою, мала добру пам'ять, чисту, виразну мову. Колись працювала вчителькою, особисто знала багатьох письменників (сама писала й друкувалася), культурних діячів, у тому числі й авторку пісні "Чом, чом, чом, земле моя..." Костянтину Малицьку.

Дослідник наводить цікаву розповідь Марії Бариліак, що стосується пісні К. Малицької: "У нас любили і люблять співати, і не лише в селах, на вечорницях, весіллях, толоках. За моїх молодих часів була дуже поширена давня традиція домашнього музикування. Молодь збиралася гуртами по домівках, переважно в неділі і свята, і в супроводі скрипки чи піаніно цілими вечорами співала різні пісні — патріотичні, ліричні, як народні, так і літературного походження. Популярними були солоспіви, квартети, хори Віктора Матюка, Дениса Січинського, Миколи Лисенка..., особливо народні ліричні пісні. Потрапляли в наш репертуар і пісні та романси міського походження, які часто створювали за кохані хлопці й дівчата. Серед них були й гумористично-жартівливі. Так от, одна з таких пісень, невідомо ким складена, набула широкого розповсюдження серед тодішньої молоді. Вона мала просту, але гарну мелодію, легко запам'ятовувалася. Цю пісню чула й Костянтина Малицька..." [20, с. 171].

Твір за своїм змістом неглибокий, з легким докором дівчини не зовсім вірному хлопцеві. Але ця пісня послужила К. Малицькій для створення іншої, поважної патріотичної пісні, що зразу з часу її опублікування запала в душу і молодим, і старим, а тепер знову воскресла.

Поетеса, скориставшись композицією наведеної вище пісні, створила величний твір, присвячений рідній землі. Саме завдяки пісні "Чом, чом, чом, земле моя..." К. Малицька стала відома широкому загалу. Про це пише Федір Погребенник: "Коли готувалося друге видання Української Радянської Енциклопедії, я зайшов до її головного редактора — голови редколегії поета-академіка М.П. Бажана — з матеріалами про письменницю. Сказав лише кілька фраз, завершивши свою розмову констатацією: "Вона авторка слів пісні "Чом, чом, чом, земле моя...", кантати "Шевченкові" (музика К. Стеценка)". М. Бажан, довго не задумуючись, впевнено сказав: "Дамо про неї статтю, прошу вас написати". Так, з 1981 року ім'я К. Малицької стало відоме читачам як прогресивної української письменниці, громадсько-культурної діячки" [19, с. 6].

Батьківщиною знаменитого твору є наш край. 1970 року пісня народилась вдруже, знову ж на Буковині, й полинула в широкий світ завдяки Заслуженому Буковинському ансамблеві пісні і танцю під керівництвом А. Кушніренка.

Починаючи з 1990-х років пісня облетіла всю Галичину й Буковину, вона звучала у молодіжних середовищах. У новій музичній обробці (в процесі подальшої гармонізації О. Нижанківського, А. Кос-Анатольського і А. Кушніренка) пісня сприймається як величний патріотичний гімн красі рідного краю, де "діди твої проливали кров свою за віру й свободу!".

Важко сказати, що переважало в діяльності К. Малицької — педагог чи письменник. Але своє неспокойне серце вона віддавала малечі: була рядовою вчителькою, директором школи, редактором журналу "Дзвінок", писала твори для дітей. Вона дуже багато зробила для розвитку освіти в Західній Україні як теоретик і практик, порадник, автор посібників для школярів.

І все ж художнє, образне слово має більшу силу в читачів, ніж відповідні методичні рекомендації, хоч їх значення важко переоцінити.

Отже, К. Малицька як письменниця володіла непересяченим талантом. Вона дуже добре знала життя, психологію дітей. Тому її твори для дітей — цікаві, правдиві, доступні.

Письменниця виступала в різних літературних жанрах: писала вірші, оповідання, казки, невеликі драматичні твори, виступала з публіцистичними статтями.

Із прозових творів у літературній спадщині К. Малицької найбільше оповідань і казок. Авторка талановито вміла в поетичну форму казки закласти критику гнітючого суспільного часу, мрію світлих голів на кращі взаємини між людьми. Для прикладу, починаючи **"Казку наших днів"** традиційним казковим вступом про "царівну-красу" та "водицю живу", письменниця переводить думку в інше, глибоко соціальне русло: "Жив раз нарід в ярмі, в поневірці катів, мов та квітка на сонці, — він до волі тужив" [11, с. 10].

А далі, використовуючи класичну ідею появи месника, авторка розповідає про молодого вихідця з табору бідних людей, який поставив власне життя нижче власних утіх, понад усе розумів "нарід він свій". І коли борця кинули до в'язниці, йому гріло душу, теплило його думки серце матері, серце України.

1898 року К. Малицька видала у Львові збірку оповідань "Гостинець для руських дітей", де вмістила твори **"Серце"**, **"Соловій"**, **"Цікаве вилічене"** та інші.

"Годі і увяйти собі май без того співака, його краси! — так поетично починає авторка оповідання "Соловей". — І ночі ті наші весняні тихозорі утратили би весь свій чар, коли б світліло їх тишини, скупаної в блідім сяєві місяця, не мережили дзвінки тони солов'їної пісні..." [25, с. 40].

Ідея оповідання — берегти живу природу. Твір пронизаний словами-закликами: "Тому кожний щирий друг живої природи повинен берегти свободу солов'їв і перестерігати, щоби пуста дітвора не нищила їм гнізд, а їх не неволила" [24, с. 42].

"Народ наш руський сердечно любить солов'я, — закінчує оповідання письменниця. — У багатьох піснях згадує його, а навіть вдалині від рідного краю не забуває про цього народного співака, — видно це з цієї загальнозвісної пісеньки, що не раз розважала наших земляків поміж чужими людьми, котру і ви, діти, певно чули:

*Соловію маленький! Маєш голос тоненький,
Заспівай же ти мені, бо в чужій я стороні..."* [25, с. 42].

Однією з найкращих збірок оповідань К. Малицької є книга **"Малі герої: Картини з життя дітей"** (Львів, 1906). Гордість гірського хлопчини Данилка за історію

свого народу, карпатських опришків ("Малий гуцулик"); внесення шестіркою дівчаток-подруг грошей замість придбання білих суєнок — у фонд бідних селян ("Збунтована шістка") і увага дітей до вчительки ("Китичка фіялок").

Перу авторки належать невеликі драматичні твори: "Козацькі діти: Образок з татарських часів в 2 діях", "Вінок на могилі Тараса Шевченка: Діточа сцена в 2 відслонах", "Діти України" та інші. Кожен з них несе в собі велику думку, ідею національного відродження, боротьби за те, щоб Україна була вільною, самостійною.

К. Малицька розпочала свою літературну діяльність віршами. Перша її поезія "Час" надрукована в журналі "Дзвінок" 1896 року під псевдонімом Ростик. Відтоді її твори публікувалися в часописах "Світ дитини", "Діло", "Комар", "Жіноча доля", "Учитель", "Нова хата", "Промінь". Свої твори друкувала під майже двадцятьма псевдонімами: Степан Горський, Віра Кропивницька, Чайка Дністровна, Віра Лужанська, Комар та іншими. Та найчастіше під прибраним ім'ям Віра Лебедова.

Виникає запитання, чому поетеса послугоувалася такою великою кількістю псевдонімів. Мабуть, зі скромності. Вона не хотіла афішувати своє літературне ім'я. Авторці до вподоби було жіноче ім'я Віра, можливо, тут відображено було її віру у краще життя нашого народу.

Найбільшу цінність у поетичному доробку Віри Лебедової становлять глибоко патріотичні твори. Вона була активною учасницею січового руху, їй належать численні тексти січових пісень. На слова поетеси написані "Кантата" Стеценка, "Січовий гімн" Ярославенка, "Кооперативний гімн" Гриневецького.

К. Малицька була полум'яною прихильницею самостійної України. І тому своїми поезіями прагнула виховувати в дітей такі ж святі почуття. У вірші "На святого Миколая" є патріотичні рядки:

*Як у церкві за героїв наших службу
відправляли,
За борців тих молоденьких, що кати їх
розстріляли.
Зоня в церкві мольби слала щирим серцем і
поклялась,
Що життя своє цілеє теж віддасть для тої
справи,
Щоб Україні добути щастя — долі, волі, слави.*

Віра Лебедова писала багато поезій про січовий рух. Для неї були близькими ідеї патріотичного товариства "Січ", яке вперше було засновано 1900 року в Заваллі, тепер Снятинського району Івано-Франківської області, К.Трильовським. Коли письменниця приїхала працювати на Буковину, то тут, в Кіцмані, вже існувала "Січ" з 1902 року [11, с. 10].

Поетеса пише вірші "Марш січовий", "Січовий поклик", "Січ в поході" ("Сурма грає, в ряд ставай!"), "Січ в поході" ("Ой по нашій Україні..."), "Вгору прапор!", "Марш Соколів" та ряд інших.

*Доволі ходили в ярмах вже діди,
Доволі згинати й нам спину,
Лиш сміліш завзяттям поставлять сини
Вільну, самостійну Україну!
— пише авторка у поезії "Марш січовий" [25, с. 66].*

Нам удалося знайти у книжці Ф.Погребенника "Наша дума, наша пісня" (К., 1991. — С. 17—18) пісню

"У Січі, у Січі". Мелодія Я.Ярославенка. Кому належать слова, не зазначено. Вважаємо, що автором тексту є Віра Лебедова. У неї є поезія "Марш січовий", де повністю текст збігається зі знайденою піснею. Однак є окремі несуттєві відмінності: у "Марші січовому" у кінці третьої строфи є слова: "...В нас зброя просвіти і злуки", у пісні "У Січі, у Січі" — "...В нас зброя просвіти й науки". Останній рядок у вірші Лебедової "... Вільну, самостійну Україну!", у невідомого автора: "Свою незалежну Україну!".

Поезія "Далеко" побудована на контрасті: спочатку у веселих тонах розповідається про прекрасну, веселу весну, а далі — "А навколо глухо, сумно...".

Є у Віри Лебедової колядки, пейзажні ліричні вірші. Зверталась авторка і до сатири. З цього погляду цікава поезія "По виборах", яка й досі актуальна.

*О села! Тільки вас і знають,
Коли до сейму вибирають* [25, с. 47—48].

А далі:
*А як минули вже вибори,
Байдуже всім про ваше горе.
Тепер не прийдуть поспитати:
Що там чувать у тебе, брате?
Як, хлопче, ти живеш і чим?
Яким ти молишся святим?
Чи є у тебе кожушина,
Чи голим тілом світить спина?
Чи тільки в тебе корму тіла,
Що хліба шмат і бульба гнила?..* [25, с.30].

Під час написання поезій для дітей Віра Лебедова дбала про їх доступність, образність, щоб легко читалося. Її вірші дуже близькі до фольклору. З народної творчості авторка черпала й образотворчі засоби, зокрема порівняння. Для прикладу, "Горіли, мов маків цвіт, личка дівочі" ("Тріо") [25, с. 50]; "Гей, хлопці-молодці, як мир, всі тверді..." ("Марш Со-колів") [25, с. 69]. Широко вживані поетесою оригінальні метафори. Ось деякі приклади:

Вснули сосни і смереки... ("Зимова казка") [25, с. 46].

Мороз заирне в ніч застилу...("По виборах") [25, с. 47—48].

Ранні роси личко мили...("Тріо") [25, с. 50].

За хвилию хвилька вже й днину украла...("Час") [25, с. 53].

Своєю поезією, як і прозовими, і драматичними творами К. Малицька збагатила українську художню літературу.

Літературна творчість К. Малицької не лише яскрава сторінка у нашому красному письменстві, а й класичний приклад жертвної націотворчої діяльності в контексті сотень інших галицьких, буковинських, закарпатських авторів. Однак тривалий час за тоталітарного комуністичного ладу не тільки її твори, а навіть ім'я замовчувалося. Лише за останні роки з'явилася низка матеріалів про авторку, що, звичайно, стимулює

нові літературознавчі прочитання й увиразнює сутність західноукраїнського літературного дискурсу національної ідентичності.

Література

1. Антофійчук В. Костянтина Малицька // Письменники Буковини другої половини ХХ століття: Хрестоматія. Частина 1 / Упоряд. Б.І. Мельничук, М.І. Юрійчук. — Чернівці: Прут, 2001. — 800 с.
2. Антофійчук В. Легенди про Христа Костянтини Малицької / В.Антофійчук // Буковинський журнал. — 1998. — № 2. — С. 91—94.
3. Далавурак С. Бентежне серце / С. Далавурак // Радянська Буковина. — 1991. — 7 березня. — С. 4.
4. Далавурак С. Сподвижниця на культурно-освітній ниві / С. Далавурак. — Час. — 1992. — 29 травня. — С. 2.
5. Дуб Р., Богайчук М. Письменники Буковини — дітям / Р.Дуб, М.Богайчук. — Чернівці, 2000. — С. 22—25.
6. Дуб Р., Богайчук М. Письменники Буковини / Р.Дуб, М.Богайчук. — Чернівці, 1998. — С. 134—36.
7. Дуб Р., Грекул М. Над Прутом у лузі. З історії Лужанської середньої школи / Р.Дуб, М.Грекул. — Чернівці, 1999. — С. 5, 7.
8. Дуб Р. Літературно-мистецька енциклопедія Кіцманщини / Р.Дуб. — Чернівці, 1998. — С. 22—23.
9. Енциклопедія українознавства. — Т. 4. — К, 1996. — С. 149.
10. Історія міст і сіл. Чернівецька область. — К., 1969. — С. 381.
11. Качкан В. "Визнана сила педагогічна..." / В.Качкан // Освіта. — 1997. — 26 березня—2 квітня. — С. 10.
12. Коцюбинський М. Твори в шести томах / М.Коцюбинський. — Т. 6. — К., 1985. — С. 242—243.
13. Малицька К. Жіночі типи в найновішій українсько-руській літературі. — В кн.: Ольга Кобилянська в критиці та спогадах / К.Малицька. — К., 1963. — С. 65—66.
14. Малицька К. З дитячих споминів / К.Малицька // Час. — 1998. — 6 березня. — С. 4.
15. Малицька К. "Остали тільки спомини" [З сибірського щоденника] / К.Малицька // Рад. Буковина. — 1991. — 7 березня. — С. 4.
16. Олексюк Л. Співець рідної землі / Л.Олексюк // Вільне життя. — 1997. — 24 травня. — С. 3.
17. Панкевич Г. "Чом, чом, чом, земле моя..." — хто автор цієї пісні? / Г.Панкевич // Освіта. — 1994. — 5 жовтня. — С. 7.
18. Погребенник Ф. Костянтина Малицька / Ф.Погребенник // Буковина. — 2001. — 13 червня. — С. 3.
19. Погребенник Ф. Костянтина Малицька та її пісня "Чом, чом, земле моя..." / Ф.Погребенник // Жінка. 1996. — № 7. — С. 6.
20. Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня / Ф.Погребенник. — К., 1991. — С. 169—175.
21. Полек В. Авторка першого українського перекладу "Робітничої Марсельєзи" / В.Полек // Нар. творчість та етнографія. — 1986. — № 1. — С. 74—75.
22. Полек В. Хто автор пісні "Чом, чом, земле моя?" / В.Полек // Жовтень. — 1985. — № 9. — С. 134—135.
23. Селезінка В. Віра Лужанська / В.Селезінка // Молодий буковинець. — 1990. — 25 листопада—1 грудня. — С. 3.
24. Селезінка В. З великої любові до народу / В.Селезінка // Буковинське віче. — 1992. — 28 травня. — С. 4.
25. Слезінський В. Сторінки життя і творчості Віри Лебедової / В.Слезінський. — Калуш, 1993. — С. 3—78.
26. Рибак М. Я мати рідна / М.Рибак // Буковина. — 1992. — 30 травня. — С. 3.
27. Українська літературна енциклопедія. — Т. 3. — К., 1995. — С. 275—276.
28. Українська радянська енциклопедія. — Т. 6. — К., 1981. — С. 331.

В статье рассматривается жизненный и творческий путь Константины Малицкой, представлен ее литературный портрет, анализируется ее нациотворческая роль как писателя и педагога.

Ключевые слова: педагог, письменниця, література, психологія, поезія, проза, діти, виховання, труд.

In the article life and creative work of Kostiantyna Malys'ka is examined, her literary portrait is given, her role as a writer and a teacher is analysed.

Key words: teacher, writer, literature, psychology, poetry, prose, children, education, work.

Майстер-клас як ефективна форма підвищення педагогічної майстерності вчителя

Тетяна Дятленко,

кандидат педагогічних наук, доцент

м. Глухів

У статті подано визначення майстер-класу як однієї з ефективних форм обміну педагогічним досвідом, розкрито характерні ознаки, структуру й алгоритм підготовки й проведення майстер-класу з методики вивчення української літератури.

Ключові слова: майстер-клас, педагогічна майстерність, обмін досвідом, педагог-майстер.

Постановка проблеми. Підвищення педагогічної майстерності — проблема, яка була і зараз залишається актуальною. Ще В. Сухомлинський зазначав, що формування педагогічної майстерності — це неперервний гнучкий процес, який потребує наполегливої й сумлінної праці, здібностей, самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення.

У різні часи вирішенню цього питання приділяли увагу педагоги, психологи, методисти, вчителі-практики. Із наукових розвідок Т. Бугайко, О. Бандури, Є. Пасічника, Н. Волошиної, Л. Мірошніченко, О. Куцевол та ін. випливає: якщо вчитель перестає вчитися, у ньому вмирає вчитель; якщо вчитель не поповнює свої знання з різних галузей наук, зокрема з педагогіки, психології та фаху, то годі й говорити про формування його як майстра.

Актуальність і зв'язок із науковими завданнями. Чи існують ступені сходження до професійної вершини? Л. Мірошніченко визначає такі:

- вивчення історії виникнення учительської професії: біографія, діяльність, ідеали;
- визначення й дослідження традицій і новаторства в навчально-педагогічній діяльності учителя-словесника;
- засвоєння вимог до особистості вчителя (моральна чистота, духовне багатство, прагнення до фізичної досконалості) і професійної підготовки (досконало знати навчальну дисципліну, ефективно здійснювати навчання, виховання і творчий розвиток учнів, любити свій предмет і тих, кому викладаєш);
- глибоке розуміння понять "творчий учитель" і "учитель-новатор" [1, с. 42].

Є. Пасічник називає такі шляхи вдосконалення педагогічної майстерності вчителя-словесника: наполеглива праця; відчуття нового; самовдосконалення, самоосвіта; самооцінка; глибокий аналіз проведеної роботи [2, с. 50]. Необхідною передумовою зростання педагогічної майстерності методист вважає постійний обмін досвідом. Існують різні форми поширення педагогічного досвіду і узагальнення його: семінари (обласні, районні, кущові, республіканські), конференції, взаємовідвідування уроків, відкриті уроки, виходять у світ наукові збірники та методичні журнали. Працюють шкільні, міські, районні методичні об'єднання, високо оцінюють учителі-словесники й конкурс "Учитель року" як один із ефективних способів представлення педагогічних здобутків креативних колег.

Нині до названих шляхів підвищення педагогічної майстерності можна долучити й таку форму обміну досвідом, як майстер-класи.

Мета статті. У межах нашої статті зробимо спробу визначити характерні ознаки, структуру й алгоритм підготовки й проведення майстер-класу з методики вивчення української літератури.

Виклад основного матеріалу. Учитель-практик як професіонал протягом років активної і творчої роботи в

школі на уроках і в позаурочний час вибудовує й апробує індивідуальну (авторську) методичну систему. Часто учительські напрацювання вирізняються новизною, оригінальністю, змістовністю, методичною умотивованістю тощо. Про такого вчителя кажуть, що він майстер, професіонал. Кого ж можна вважати майстром? Звернімося до тлумачного словника української мови. "Майстер — фахівець з якогось ремесла. Той, хто досяг високої майстерності у своїй справі" [3, с. 460].

У сучасних умовах учитель-майстер — це фахівець, який володіє високим рівнем дослідницьких умінь, добре обізнаний з особливостями організації й проведення експериментальної роботи, це насамперед аналітик, котрий критично оцінює інноваційні педагогічні технології, які пропонує дидактика, уміло вибирає той інструментарій, який є найбільш оптимальним для умов певного учнівського колективу, прогнозує й передбачає результати навчально-виховної діяльності, на належному науково-методичному рівні розробляє методичні рекомендації для колег з метою обміну педагогічним досвідом.

Основою педагогічної майстерності методисти називають особистість педагога, знання і педагогічний досвід. Учитель навчається все своє життя, він перебуває у постійному пошуку, вдосконалює дослідницькі якості. Учителю-майстру важливо вміти ефективно представляти свій досвід колегам, при цьому професійно розвиватися. Однією із форм обміну педагогічним досвідом є майстер-клас.

Майстер-клас:

— форма навчання людей будь-якого віку й статі, об'єднаних в групі за конкретною актуальною темою чи проблемою, знання, уміння й навички під час якої набуваються чи удосконалюються через діяльнісний підхід шляхом самоорганізації й активізації творчого потенціалу кожного учасника групи;

— наочна демонстрація досягнень професіонала з метою передавання знань і досвіду слухачам для подальшого використання їх у роботі;

— спосіб представлення концептуально нової ідеї авторської системи колегам-однодумцям;

— одна із форм навчального заняття, на якому учитель-майстер, стимулюючи учнів до творчої взаємодії, навчає їх, наприклад, мистецтву спілкування чи умінню самостійно здобувати знання;

— одна із форм ефективного професійного навчання вчителів, які активно шукають засоби й можливості для підвищення своєї фахової майстерності, так і тих, які байдужі до свого професійного розвитку.

Майстер-клас — це, як правило, одноразова форма роботи, яка об'єднує невелику групу вчителів, котрі цікавляться однією освітньою парадигмою. Це урок майстерності для компетентних колег. Педагог-майстер демонструє власну систему роботи, що охоплює комплекс

методичних прийомів, педагогічних форм і засобів, які використовує саме цей педагог-майстер.

Функції майстер-класу:

- інформаційна;
- аналітична;
- планувально-прогностична;
- проектувальна.

Під час майстер-класу найчастіше вдаються до прямого навчання педагогічної технології, тобто педагог-майстер безпосередньо демонструє чи ознайомлює присутніх із методикою та шляхами її реалізації. Іноді ж педагог-майстер проводить заняття, а потім пояснює специфіку його організації й проведення. Буває й так, що педагог-майстер під час заняття робить методичні коментарі, аби пояснити свої дії, попередити про наступні види діяльності, умотивувати їх.

Як же організувати й провести майстер-клас?

Спробуємо розробити алгоритм.

- 1 крок — презентація педагогічного досвіду;
- 2 крок — показ системи занять;
- 3 крок — імітаційна гра;
- 4 крок — моделювання;
- 5 крок — рефлексія.

Для прикладу хочеться згадати майстер-клас з методики викладання української літератури в сучасному навчальному закладі, який було проведено **Шуляром Василем Івановичем**, кандидатом педагогічних наук, доцентом, заступником директора з науки МОІППО, заслуженим учителем України 26 жовтня 2012 року у рамках Усеукраїнської конференції "Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи" у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка.

Тема майстер-класу за змістом і структурою відповідала темі, меті і завданням означеної конференції. Учасники майстер-класу були долучені до обговорення проблем сучасного уроку мови й літератури, відмінностей між репродуктивною, творчо-пошуковою, особистісно зорієнтованою парадигмами навчання й виховання учнів.

Шуляр В.І. — автор і майстер колективного заняття — відомий в Україні педагог, наділений дослідницькими вміннями й навичками, учитель-експериментатор, добре обізнаний із сучасними інноваційними педагогічними технологіями, який уміло прогнозує й передбачає результати своєї діяльності, щедро ділиться багатющим педагогічним досвідом із колегами не лише на сторінках фахових видань, а й є автором низки методичних посібників для учителів-словесників та студентів-філологів.

Для присутніх учителів-практиків м. Глухова і району, Сумської, Чернігівської, Київської областей майстер-клас на тему "**Електронний конструктор сучасного уроку літератури**" став своєрідним шляхом підвищення кваліфікаційного рівня, оскільки була надана можливість ознайомитися із новою технологією застосування комп'ютера на уроках літератури, новою методикою й авторськими методичними напрацюваннями.

Композиція майстер-класу відображала логіку процесу пізнання: ознайомлення з новою інформацією, задоволення знань, рефлексія.

Перша частина мала теоретичний характер, під час якої педагог-майстер ознайомив присутніх із призначенням та принципами роботи комп'ютерної програми конструктора. Програма "Електронний конструктор уроку літератури" зорієнтована на учнів профільної школи, акцент зроблений на старших класах, але вчитель може нею послуговуватися незалежно від типу навчального закладу, класу, у якому викладає літературу. Призначена вона для вчителів української та зарубіжної літератури.

Програма має вікно "Про програму", де подається коротка інформація про програму, її структуру та особливості. Зміст програми охоплює програмовий матеріал старших класів для безпрофільної, профільної шкіл та програми для поглибленого вивчення української літератури.

Здійснивши операції, учитель може обрати клас, тему уроку, мету уроку. Віконце "Зміст теми" — висвітлює все те, що передбачено державною програмою. Зі списку вчитель обирає те, що сьогодні він буде розглядати на уроці. Автор програми конструктора передбачив і можливість творчого підходу до моделювання власного уроку літератури конкретним учителем, оскільки до кожного віконця додається додаткове порожнє віконце, куди вчитель запише власне формулювання теми, мети уроку відповідно до змістових ліній літературної освіти учнів-читачів. За цим алгоритмом обирається тип і різновид уроку, теоретико-літературні поняття сам учитель обере із запропонованого списку. Наступний крок — "Літературно-мистецькі зв'язки", які здійснюються на відповідному уроці (керуючись Програмою, специфікою класу), у порожньому вікні вчитель додає необхідне.

Для автора принципово важливо, щоб словесник моделював чотири рівні навчальних досягнень учнів, тому домашнє завдання має бути варіативним, і учитель сам формулює це завдання: обов'язкове для всіх, для початкового, середнього, достатнього та високого рівнів. Наостанок — вікно "Використані джерела". Те, що програма рекомендує, учитель сам у вікні зазначає. Це перша частина, що стосується карти уроку.

Натиснувши кнопку "Далі", відкриваємо "Модель уроку літератури", яка чітко структурована, урахує обраний тип уроку, де вже вибудовано архітектоніку заняття, його змістове наповнення, обрано необхідний комплект навчальних ситуацій, які узгоджуються з класифікацією, темою уроку, можливостями класу, літературним розвитком учнів-читачів і фаховою майстерністю словесника.

Після заповнення форми "Технологічні моделі уроку літератури" можна натиснути кнопку "Роздрукувати". Далі згенеруються два документи типу Microsoft Word із обраним матеріалом двох форм. Із ними можна виконати необхідні дії: роздрукувати, зберегти, відредагувати. За необхідності процедуру можна повторити (кнопка "Повернутись").

Цінним є те, що вчитель може роздрукувати конспект уроку, витрачаючи на його створення менше часу, ніж під час звичайного написання.

Теоретичний блок майстер-класу було проведено доступно, цікаво для присутніх, оскільки лектор зумів організувати пояснення в діалогічній формі, з комп'ютерною презентацією, коментарями й відповідями на запитання колег.

Друга частина майстер-класу мала практичний характер. Для прикладу майстер обрав урок вивчення життєпису письменника і продемонстрував учасникам майстер-класу роботу із портретом митця. Було показано дієві принципи відбору фотоматеріалів, оскільки сучасний ринок насичений продукцією різного рівня і якості.

Поділився автор майстер-класу і власними підходами до засвоєння старшокласниками поняття "імпресіонізм" із залученням відеоматеріалів. На цьому етапі в ролі учнів виступали учасники заняття, а керівник — у ролі учителя-словесника. В. Шуляр означив і назвав переваги й ефективність пропонованої технології.

Під час майстер-класу учасники ознайомилися з авторською моделлю електронного конструктора сучасного уроку літератури, узяли активну участь в обговоренні отриманих результатів, поставили низку запитань і отримали консультації, запропонували для колективного обговорення власні проблеми, запитання, розробки, висловили свої пропозиції щодо вирішення актуальних питань, окреслених майстер-класом і конференцією.

Результатом майстер-класу є модель, яку розробив педагог-Учень під керівництвом педагога-Майстра з метою використання цієї моделі на практиці й у власній педагогічній діяльності. Майстер-клас було проведено продуктивно й на високому науково-методичному рівні, оскільки присутні учасники заняття оцінили свої вміння моделювання й конструювання сучасного уроку літератури.

Володіння основами інформаційної й комунікаційної культури — необхідна вимога до сучасного вчителя. У цьому контексті "Електронний конструктор уроку літератури", розроблений Шуляром В.І. і представлений для обговорення на "майстер-класі", безсумнівно, актуальний і потрібний учителю-словеснику, оскільки забезпечує наукову організацію його роботи.

Ефективність використання ІКТ у навчально-виховному процесі визначається не кількістю комп'ютерів у загальноосвітній школі, а рівнем їх використання в освітньому процесі. Нині постала потреба в розробці навчально-методичних комплексів нового покоління. Саме такі матеріали й були представлені Шуляром В.І. на майстер-класі. Електронний конструктор уроків літератури — перспективна й інноваційна методична розробка, яка дає змогу удосконалити форми й методи навчання літератури в школі, змінити характер праці вчителя й учнів на уроці.

Висновки. Безперечно, майстер-клас як форма підвищення педагогічної майстерності вчителя через обмін досвідом на сьогоднішній день набула неабиякої по-

пулярності, оскільки активна участь учителів у таких заходах дає позитивний результат як для творчого, активного педагога, так і для пасивного. Хтось із учасників заняття вдасться до аналізу своєї педагогічної діяльності і знайде шляхи оновлення свого педагогічного потенціалу, а хтось долучиться до активної пізнавальної діяльності, врахує свої недоліки й труднощі, удасться до коригування й корекції своєї роботи, що й визначить способи професійного саморозвитку.

Література

1. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів-філологів/ Л.Ф.Мірошниченко. — К.: Ленвіт, 2007. — 415 с.
2. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти./ Є. А. Пасічник — К.: Ленвіт, 2000. — 384 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів/ за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В.Дубчинського. — Х.: ВД "Школа", 2011. — 1008 с.

Дятленко Татьяна. Мастер-класс как эффективная форма повышения педагогического мастерства учителя

В статье дается определение понятия "мастер-класс" как одной из эффективных форм обмена педагогическим опытом, раскрыты характерные особенности, структура и алгоритм подготовки и проведения мастер-класса по методике изучения украинской литературы.

Ключевые слова: мастер-класс, педагогическое мастерство, обмен опытом, педагог-мастер.

Diatlenko Tatiana. Master class as an effective form of improving teacher's pedagogical skills

The article gives a definition of "Master Class" as one of the efficient form of exchanging pedagogical experience, revealed characteristics, structure and algorithm of preparation and conducting the "master class" for methods of studying Ukrainian literature.

Key words: master class, pedagogical skills, experience exchange, pedagogue-master.

Фольклорно-етнографічний нарис Анатолія Свидницького "Великдень у подолян": методичний аспект

Наталія Зінченко,
кандидат філологічних наук

Альона Шкарупа,
магістрант

Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

Стаття містить методичні рекомендації з вивчення фольклорно-етнографічного нарису А. Свидницького "Великдень у подолян". Пропонуються різні методи і прийоми роботи на уроці позакласного читання в старшій школі.

Ключові слова: Анатолій Свидницький, фольклорно-етнографічний нарис "Великдень у подолян", урок позакласного читання, громадянське виховання, народні свята.

В українському літературному процесі кінця 50—60-х років XIX століття яскраво виділяється ім'я Анатолія Патрикійовича Свидницького (1834—1871). Він прожив лише 37 років, але встиг проявити себе як письменник, етнограф-фольклорист, громадський діяч, педагог.

Твори А. Свидницького цікаві тим, що, з одного боку, допомагають усвідомити національно-культурні та соціальні аспекти тогочасного життя, а з іншого, — мають навчально-виховний потенціал і тому вимагають методичного опрацювання.

Мета нашого дослідження полягає в розробці методичних засад вивчення фольклорно-етнографічного нарису А. Свидницького "Великдень у подолян".

Фольклорно-етнографічний нарис "Великдень у подолян", написаний 1861 р. в Миргороді, посідає вагоме місце серед доробку А. Свидницького в галузі фольклорно-етнографічної науки не лише за широкими рамками поданого матеріалу, а й за рівнем його наукової обробки.

"Великдень у подолян", на наш погляд, є придатним для громадянського виховання молоді, адже, по-перше,

містить маловідомі подробиці життя українського юнацтва в середині XIX століття, а по-друге, викликає повагу до звичаїв та традицій нашого народу і сприяє формуванню активної громадянської позиції. Тому ми пропонуємо вивчати розвідку "Великдень у подолян" на уроках позакласного читання у старшій школі. Учням краще користуватися не російськомовним оригіналом праці, а перекладом, здійсненим Вал. Шевчуком [7].

Такий урок позакласного читання характеризується широкими міжпредметними зв'язками з народознавством та частково історією України. Його варто розпочати проведенням *бесіди*, запитавши учнів, що вони знають про традиції святкування Великодня та інших християнських свят, і запропонувати розповісти про дотримання подібних звичаїв у їхній родині.

На мотиваційному етапі вчителю доцільно створити *ситуацію зацікавлення*, зачитавши незвичайний епізод із нарису А. Свидницького. Наприклад, про те, як потрібно відповідати на вітання "Христос Воскрес!": "Як піп ото в притворі скаже перший раз: "Христос воскрес", не відка-

зувати йому, як слід: "Воистину воскрес", — а що хоч, щоб найлучче велось... Як скажеш, наприклад: "Щоб мені хуба найлучче велась", або: "Щоб у мене гроші не переводились", — то так воно й буде цілий рік" [7, с. 544].

Доречним буде завчасно дати завдання комусь із учнів підготувати невелике *повідомлення* про Анатолія Свидницького. Коротко скомпонований матеріал про життєвий шлях письменника можна знайти у статті В. Колонійця [4, с. 22], у "Нововведених іменах в програмі з української літератури" [3, с. 42—48], "Українській педагогіці в персоналіях" [6, с. 299—307], в Інтернет-джерелах [1] або деінде в підручниках для вищої школи. Наприклад:

Анатолій Патрикійович Свидницький народився 3 липня 1834 року в селі Маньківцях Тульчинського району на Вінниччині. Батько письменника був священиком. Серед парафіян він відзначався простотою та добрим ставленням. В сім'ї, крім Анатолія, було ще три сини і дві дочки. Оддаючи в науку своїх дітей, Патрикій Свидницький мріяв про покращення їхнього життя в майбутньому. Особливо великі надії батько покладав на Анатолія, прогнозував йому високу духовну посаду.

Вчитися А. Свидницький почав із 9 років у Крутянській духовній школі, яку закінчив 1851 року. Навчання було нестерпним, бурсаків привчали до механічного зазубрювання і карали різками. Потім юнак продовжив навчання, вступивши до Кам'янець-Подільської духовної семінарії. Училися в семінарії 6 років, проте структурою навчально-виховного процесу навчання мало чим відрізнялося від порядків у бурсі.

Інтерес до українського художнього слова та фольклорного багатства народу А. Свидницький задовольняв самоосвітою. Завдяки своїй наполегливості він, крім грецької, латині та старослов'янської, які вивчав у семінарії, опанував французьку, польську і болгарську мови. Та справжнім відкриттям культури слова і думки для нього в семінарські роки став Т. Шевченко, твори якого Свидницький читав із захопленням. Освіта А. Свидницького не завершується після закінчення семінарії. 1856 року він починає навчатися в Київському університеті — спочатку на медичному, а потім на історико-філологічному факультеті. Але університет Анатолієві закінчити не вдалося: не було грошей сплатити за навчання. Кілька разів його звільняли за це, а 19 грудня 1859 року звільнили остаточно. Та ще деякий час Свидницький не залишає Київ, наймає дешеві кімнати на околицях міста, активно долучаючись до літературного життя.

1860 р. в "Черниговских губернских ведомостях" було надруковано його перший вірш "Горлиця". Невдовзі, склавши при університеті достроково екзамен, Свидницький дістає призначення у Миргородську повітову школу. У Миргороді молодий учитель словесності організовує громадську бібліотеку, недільні школи, займається етнографією.

1862 року А. Свидницький опиняється в глухому провінційному закутку Чернігівщини — Козельці, з великими труднощами отримує посаду наглядача по акцизу (вид непрямого податку на продукти масового споживання). Чинівницька служба, що забирає багато часу на поїздки, не сприяє творчому натхненню письменника, та він багато роздумує над становищем селянства. У Козельці посміхнулося Свидницькому особисте щастя. 1863 року він одружився з Оленою Величківською — дочкою лікаря. Та скоро нестатки і сімейні чвари вивітрили кохання, і натомість з'явилися байдужість і зневага. Письменник шукає розради в горілці. Схильність до випивок, започаткована ще в бурсі та семінарії, тепер ставала хронічною хворобою. Йому погрожували звільненням з роботи, а в сім'ї вже було троє дітей. Та А. Свидницький не здався, намагався зібрати рештки зусиль і здібностей, аби знайти вихід із скрутного становища.

Весною 1869 року він приїжджає до Києва в пошуках посади з пристойною платнею. Йому вдалося влаштува-

тися помічником завідувача архіву при Київському університеті, де і працював з 1869 по 1871 рік. Але невеликі заробітки не покращили матеріальне становище родини. Крайня матеріальна нужда штовхнула його письмово звернутися до завідуючого Київського центрального архіву з проханням про матеріальну допомогу. Та байдужа чинівницька душа не відгукнулася на людський біль. А незабаром Свидницький уже не потребував ні допомоги, ні співчуття, бо 18 липня 1871 року перестало битися його серце. Було йому всього 37 років. І досі ніхто не знає, де знаходиться його могила.

Учитель має пояснити учням, що безпосереднім приводом для написання А. Свидницьким "Великодня у подолян" було незадоволення працею його земляка, студента Київського університету Каленика Шейковського — "Быт подолян. Т. I. Выпуск I. 1859 г.". У письменника виникло гостре бажання "розбатькувати" її, адже праця була бідною на фактичний матеріал.

Оскільки автор характеризує свята впродовж усього річного циклу, запропонуємо учням *скласти план* нариса, який дозволить виявити, які ж саме свята внесені до розгляду. Оскільки це наукова розвідка, а не художня повість, завдання може бути важким. Допомогти при складанні плану покликаний алгоритм А. Ситченка, який радить керуватися такими кроками:

- Перечитай текст.
- Визнач основні події в ньому.
- Добери до них влучні назви.
- Послідовно розташуй їх [9, с. 25].

Сам автор структурував твір на три частини, недостатньо однорідні за тематикою, тому краще уникнути створення складного плану. Таким чином план "Великодня у подолян" з пропусками авторських відступів матиме подібний вигляд:

1. Задум розвідки як відгук на "Быт подолян" К. Шейковського.
2. Святкування протягом Страсного тижня.
3. Народні звичаї та ігри на Великдень та опісля.
4. Подільські гаївки.
5. Гадання на Катерини та Андрія.
6. Зимові празникування: Різдвяні святки, Новий рік, Водохреща.

Побіжно А. Свидницький згадує і Колодія, і Купайла, і Стрітєння, і Маковея.

Можна запропонувати учням скласти *календар народних свят*, згаданих А. Свидницьким, або скористатися вже готовим календарем і порівняти свої коментарі з висновком автора: "Великдень за своїм значенням має два місця поміж народних празникувань...: в стосунку до любові Великоднем празникування починаються, а стосовно господарства — Великдень є продовження свят" [7, с. 589]. Під своєрідним святом Любові А. Свидницький має на увазі ті весняні дні, коли молодь співала гаївки про шлюб та родинне життя.

Починаючи роботу з текстом твору, потрібно зауважити, що в нарисі докладно описано не лише святкування, а й, за твердженням Т. Марусенко, "змальовано одяг селян, розваги молоді, пісні, у яких відбито тяжкий стан народу, особливо жінок, та мрії про краще життя" [5, с. 29]. Саме на такі моменти слід звертати увагу учнів, адже через усю красу й принадність давніх обрядів А. Свидницький червоною ниткою проводить проблему соціального гноблення українського народу.

Учителю варто підготувати наочні матеріали для демонстрації подільського одягу. Описуючи святкове вбрання селян, А. Свидницький недвозначно зауважує: "Слово *наряд* подає уяві шовки, єдваби, можливо — перла, оксамит... Даремно!.. Ті українці, які могли б убраться багато, відреклися національних нарядів; а хто не відмовився від них, той утримав найнеобхідніше — *щоб тільки голому не ходити*" [7, с. 550].

Цікавими для учнів будуть розповіді про різноманітні молодіжні розваги, адже чимало місця в розвідці відведе-

но описові парубочих ігор. Із допомогою учнів можна навіть показати спосіб проведення якоїсь із них, якщо для того будуть сприятливі умови.

Словесник має наголосити, що навіть у такий матеріал А. Свидницький вводить суспільні проблеми: пояснюючи назву гри "харляя", він указує на скруту подільських селян. Засмучує письменника і падіння рівня грамотності.

Простеживши такі факти, можна провести бесіду про соціальне становище селянства в середині XIX століття, спираючись на відоме учням тогочасне історичне тло. Питання для бесіди є такими:

1. Розкажіть про умови життя селян у 40—50-х роках XIX століття (адже судячи зі слів автора: "... мушу попередити читачів, що не маю жодних джерел і писатиму з пам'яті — що бачив і знаю" [7, с. 532], — саме цей період ліг в основу нарису).

2. Яким постає селянин у зображенні А. Свидницького?

3. Що позитивного й негативного ви помітили в розповіді автора?

При розгляді вірувань подільських селян учителю варто обирати найбільш цікаві та незвичайні для нашого часу (наприклад, про "бурацький отченаш" чи приповідки під час великодньої служби).

Наприкінці уроку потрібно схарактеризувати стильову манеру подачі матеріалу. Не будемо забувати, що Свидницький — майстер художнього слова. Тому він не завжди дотримується ділового, наукового викладу. У деяких місцях помічаємо літературну обробку етнографічного матеріалу. Для прикладу можна використати таку сценку і провести над нею стилістичний експеримент, упустивши яскраві авторські вирази та художні засоби: "Великдень, вулиця: діди з чоловіками поділилися на гурточки, інші сидять, ще інші стоять, хто опершись на палицю, хто на паркан, і роздебеньдюють стиха, поглядаючи на молодь, котра бавиться. Не та пора, аби і їм брати участь у грі: старі кості не ворухаться і серце збучавило. Не те вже в них у голові: тому сина женити, у того внука на виданні, тому дочку дружити. А хазяйство! Ось чим їхні голови турбуються. Але бувало..."

— Е! — скаже дід, похитуючи головою, — *бувало і ми теє... аж земля движить. Вміли догори головою ходити; та що згадувати: поти вживати світа, поки служать літа. От чие тепер грало, — покаже на парубків, на дівчат, — після отих буде, — вкаже на дітей, — а колись і їм відлетить, як будуть такі угодні в Господа, що дожиють наших літ. О! Тоді і вони стануть, як і ми, та тільки будуть поглядати, як молода кров грає...*" [7, с. 553—554].

Етап закріплення знань можна провести у вигляді узагальнювальної бесіди або з додаванням ігрових елементів (наприклад, кросворду):

1. СВИДНИЦЬКИЙ	2. ШЕЙКОВСЬКИЙ
3. ПОДІЛЛЯ	4. НАРИС
5. ГАЇВКИ	6. ДІЯНІЄ
7. СВЯТВЕЧІР	8. СТРАСНИЙ
9. ТАНЕЦЬ	

1. Яке прізвище автора "Великодня у подолян"?

2. Хто автор праці "Быт подолян", яку розкритикував

А. Свидницький?

3. Селяни якої етнічної місцевості зображені у творі?

4. Який жанр твору?

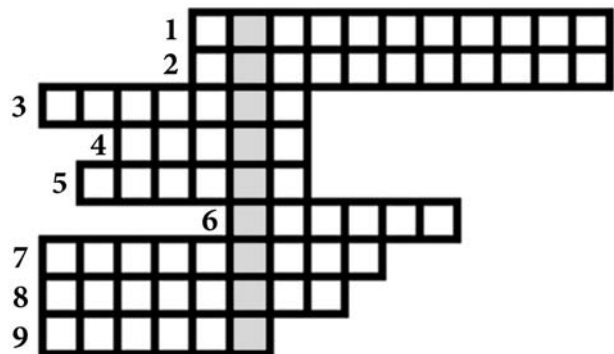
5. Про які пісеньки йдеться у III розділі праці?

6. Як називався звичай напередодні Великодня, коли хлопці цілу ніч підтримували розпалене вогнище?

7. Яке свято подільські селяни звать Різдяними святами?

8. Як називається тиждень між Вербною неділею та Великоднем?

9. Що повинні найняти хлопці для дівчат, які подарували їм писанки?

Домашнім завданням може бути написання невеликого твору, у якому б виявилось ставлення дитини до культури українського народу, її готовність поважати та дотримуватися традицій і звичаїв.

Отже, вивчення фольклорно-етнографічного нарису "Великдень у подолян" є засобом поповнення знань учнів про своє коріння, український народ, формування їх національної гідності і поваги до своїх традицій та звичаїв.

Література

1. Жанрові та стильові особливості видатного майстра слова А. Свидницького: Лекція / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL :http://filolog.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=1313&Itemid=0. — Назва з екрану.

2. Жук Н. Анатолій Свидницький: Нарис життя і творчості / Ніна Жук. — К.: Дніпро, 1987. — 150 с.

3. Коломієць В. В. Анатолій Свидницький (1834—1871) / В. В. Коломієць // Живе слово. Нововведені імена в програму з укр. літератури. — Кн.1. Класична література. — К.: Наукова думка, 1997. — С. 42—48.

4. Коломієць В. В. Знайомимо дев'ятикласників із творчістю А. Свидницького / В. В. Коломієць // Українська мова та література в школі. — 1992. — № 9—10. — С. 22—24.

5. Марусенко Т. І. А. П. Свидницький / Т. І. Марусенко // Наукові записки Львів. держ. пед. ін-ту. — Львів: Видавництво Львівського ДПІ, 1958. — Т. XIII. — С. 23—35.

6. Побірченко Н. С. Свидницький Анатолій Патрикійович / Н. С. Побірченко // Українська педагогіка в персоналіях. — Кн.1: X—XIX століття. — К.: Либідь, 2005. — С. 299—307.

7. Свидницький А. Великдень у подолян / А. Свидницький; [пер. з рос. Вал. Шевчука] // Свидницький А. Любо-рацькі. Оповідання. Нариси та статті / Упоряд. Р. Мовчан. — К.: А.С.К., 2006. — С. 528—591.

8. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі / Микола Сиваченко. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — 415 с.

9. Ситченко А. Вивчення художнього твору в школі: деякі аспекти проблеми / А. Ситченко // Укр. мова і література в школі. — 1999. — № 1. — С. 25—29.

Наталія Зинченко, Алёна Шкарупа. Фольклорно-этнографический очерк Анатолия Свидницкого "Великдень у подолян": методический аспект

Статья содержит методические рекомендации по изучению фольклорно-этнографического очерка А. Свидницкого "Великдень у подолян". Предлагаются различные методы и приёмы работы на уроке внеклассного чтения в старшей школе.

Ключевые слова: Анатолій Свидницький, фольклорно-етнографічний очерк "Великдень у подолян", урок внеклассного чтения, гражданское воспитание, народные праздники.

Nataliya Zinchenko, Alyona Shkarupa. Folk-ethnographic sketch by A. Svydnytsky "Podilians' Easter": teaching aspect

The given article contains teaching recommendations of studying a folk-ethnographic sketch by A. Svydnytsky "Podilians' Easter". Different methods and techniques are offered for work at the high school home reading lesson.

Key words: A. Svydnytsky, a folk-ethnographic sketch "Podilians' Easter", a home reading lesson, civic education, folk holidays.

Моральна й політична оцінка історичного минулого в поемі "Великий льох" Тараса Шевченка

Галина Аношкіна,

вчитель української мови та літератури
Новоукраїнської ЗОШ I–III ступенів № 3
Кіровоградська обл.

Мета: ознайомити школярів з містерією "Великий льох", з'ясувати ідейно-художній зміст поеми; розкрити пізнавальний і виховний потенціал твору; розвивати логічне мислення, образну уяву, вміння давати оцінку історичним подіям; робити висновки та узагальнення; формувати світогляд учнів, виховувати інтерес до історичного минулого рідної країни.

Обладнання: портрети Т. Шевченка, Б. Хмельницького, Петра I, Катерини II.

Форма уроку: урок-дослідження.

Теорія літератури: містерія.

Епіграф: Царизмом руйнувалася не лише Україна як держава, а й українська нація.

П. Кононенко

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Уважно подивіться на портрет Т. Г. Шевченка. Перед вами — національний пророк, Прометей, який поклав своє життя на оltар служіння рідному народові. Його твори зворушують душу. Вони сповнені любові до народу і гніву до пригноблювачів, пронизані філософськими роздумами й перейняті силою поетового духу. Великий Кобзар створив галерею пристрасних, емоційних та алегоричних образів, які розкривають його переживання за долю України та її народу.

Нам необхідно з'ясувати зміст висловлювання "Невинних немає".

III. Оголошення теми, мети, завдань уроку

1. Робота з епіграфом.

— Прочитайте епіграф і поясніть, як ви розумієте його зміст (*виступи учнів*).

— Чому П. Кононенко зазначає, що "царизмом руйнувалася не лише Україна як держава, а й українська нація"?

— Як ви гадаєте, якими були наслідки такого руйнування?

2. Вступне слово вчителя. Слова епіграфа пов'язані з темою нашого уроку. Їх значення ми розкриємо на прикладі творчості Т. Шевченка.

У різні часи творчість поета трактувалася так, як було вигідно панівній ідеології. Твори, які висвітлювали погляди Кобзаря надто виразно, які неможливо було спотворити, перекрутити, просто не друкували, ніби їх не було.

Містерія "Великий льох" — один із таких творів.

IV. Основний зміст уроку

Учні класу поділяються на кілька творчих груп: "літературознавці", "історики", "журналісти".

Кожна група виконує випереджальне завдання.

Учитель. Що спонукало Тараса Григоровича Шевченка до написання "Великого льоху"?

Виступ творчих груп

"Літературознавці" — 1 група. Восени 1843 року Т. Шевченко побував у Суботіві, колишній резиденції Богдана Хмельницького, змалював збудовану гетьманом церкву і розриті москалями підземелля — рештки колишніх гетьманських палат. Спокушені переказами про те, що перед смертю Хмельницький заховав там великі скарби, російські можновладці спорядили до села експедицію, яка перекопала все, поруйнувала гетьманські льохи, потривожила козацькі кістки, але ніякого золота так і не знайшла.

На руїнах Суботова й Чигирини Тарас Григорович усім єством відчув рабське становище українців, сором неволі, ганьбу національної зради цілих поколінь. Щоб висміяти "скарбошукачів" і висловити своє обурення плюндруванням народних святинь, Шевченко вибрав художню форму поеми-містерії.

"Літературознавці" — 2 група. Поему "Великий льох" в історичному та філософському планах можна вважати центральним твором у "Кобзарі", бо в ній розглянуто проблему політичної свідомості, нехтування якою призвело до втрати державності, до національного поневолення. У шевченківських виданнях радянського періоду ця знаменита поема майже не друкувалася або її не згадували взагалі.

Як уже зазначено, "Великий льох" — це поема-містерія.

Теорія літератури

Містерія (грецьк. — таїнство) — це особливий жанр драматичного твору, для якого характерна таємничість, поєднання фантастичного з реальним, символіка, філософічність.

Тарас Шевченко не прагнув, як автори середньовічних містерій, увести читачів у світ таємничого, містичного. Усі образи твору безпосередньо пов'язані з реальністю, незважаючи на те, що серед них є і фантастичні.

Запитання до учнів.

— Чому Шевченко так визначив жанр?

— Який основний мотив поеми, особливість побудови? Поясніть цей композиційний прийом.

"Літературознавці" — 3 група. У містерії "Великий льох" Тараса Шевченка основний містичний мотив — віщування народження (за надприродних умов) двох близнят-антагоністів, один з яких — національний месія, рятівник України, другий — її кат. Спостерігати це зібралися три душі, три ворони, три лірники. Три душі — образи, які уособлюють у поемі українську свідомість і духовність трьох періодів української історії. Три ворони — символи зла, демонічно-руйнівних сил в історичній долі українського народу. Три лірники — скалічене покоління; символічне втілення української душі середини

"Літературознавці" — 1 група. Як уже зазначалося раніше, поема не звичайна. Вона поєднує в собі ознаки драматичного твору (три дії з трьома дійовими особами у кожній: *душі — ворони — лірники*, діалоги, монологи, конфлікти, трагічні злами), а також особливості поеми: авторські відступи-роздуми, епічність сюжетної лінії, символічність образів.

Три грішні душі — це ті, хто свідомо чи несвідомо сприяв ворогам України, годив їм, був до них лояльним, чинив як "недолітки", "немовлята".

Три ворони — це уособлення всього потворного, підлого, корисливого, жорстокого, що є в національних характерах українців, поляків і росіян; воно не дає цим народам жити в мирі та добросусідстві.

Три лірники — це інтелігенція, ті сини українського народу, які не дбали про духовний розвиток та славу рідного краю, а продали свою совість.

Робота над текстом.

1. Що загарбники шукали в могилах? (*Підкоривши народ фізично, захотіли чогось більшого, глибшого — привласнити минувшину, історію, пам'ять.*)

2. Чому автор говорить, що Москва розкопала тільки малий льох, а до великого не дібралася?

3. Розкрийте символіку великого і малого льоху.

"Журналісти". Малий льох — це сучасність, колоніальне засилля на теренах України. Великий льох — це те, чого не торкнулася рука загарбника, майбутнє, незнищенність України.

Великий льох — найдорожча й найбільша скарбниця кожного народу: національна пам'ять, совість, свідомість, бажання волі та щастя в незалежній державі.

Духовні скарби — вічні, бо зберігаються в душі народу.

Учитель. Перед нами стояло завдання з'ясувати зміст висловлювання "Невинних немає". Опираючись на зміст поеми, продовжіть це речення. Чи дійсно невинних немає? Чи були винні в руйнуванні України як держави. Думку доведіть.

"Журналісти". Ми з'ясували провину: занедбання духовних традицій, втрата національної свідомості, во-

лелюбного духу народу, зречення героїчного минулого. Хто винен? Насамперед ті, хто був при владі і віддавав накази, а також ті, хто ці накази виконував.

Та варто зазначити, що винними є і ті, хто розумів беззаконня, спостерігав за ним і мовчав. Маємо на увазі панство з його пихою та зневагою до народу-годувальника, зажерливість і здирство чиновників, бездіяльність української інтелігенції у справі духовного виховання нації.

Захований скарб символізує волю України, її незалежність і самостійність. Захована за часів скрути суверенність стає ув'язненою у великому льосі Російської імперії. Скарб — це символ державності. Тарас Шевченко вважав, що її ще не відродили, бо скарб шукали не обрані. "У великому льоху спить воля України, спить Україна, і розкрити цей льох — значить збудити Україну". (В. Пахаренко)

V. Підсумки уроку

Метод "Прес": "Хто винен у втраті української державності?" (*Учні протягом тридцяти секунд по черзі висловлюють свої думки.*)

Я вважаю, що...

...тому що...

...наприклад...

Отже...

VI. Домашнє завдання

Написати творчу роботу на одну з тем:

"Чому вчить нас поема "Великий льох"?"

"Доля держави не в руках лідерів, а в руках народу..."

Література

1. Авраменко О. М., Дмитренко Г. К. Українська література: Підручн. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Авраменко, Г. К. Дмитренко. — К.: Грамота, 2009. — 304 с.

2. Довідник з історії України: Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / [Заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К.: Генеза, 2001. — 1136 с.

3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Т. Г. Шевченко. — К.: Наук. думка, 2001. — Т. 1: Поезія, 784 с.

Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка "І мертвим, і живим..."

Наталія Бондаренко,

*вчитель української мови та літератури
Канівської гімназії імені І. Я. Франка*

Хід уроку

I. Підготовка до сприйняття навчальної теми

Перегляд фрагмента документального фільму "Тарас Шевченко "Заповіт".

Учитель читає напам'ять уривки з творів Т. Шевченка.

Доборолась Україна

До самого краю.

Гірше ляха свої діти

Її розпинають.

Замість пива праведную

Кров із ребер точать.

Мета: дослідити на матеріалі поеми "І мертвим, і живим..." художнє трактування Шевченком проблеми української еліти; розвивати інтерес дев'ятикласників до образного слова, виробляти вміння зіставляти літературний процес з історичними фактами; виховувати повагу до національних цінностей, здобутків українського народу, шану до історичного минулого рідного краю.

Обладнання: портрет Т.Г. Шевченка, збірка поетичних творів "Кобзар", картки із завданнями, відеофільм, словники, ілюстрації до твору.

Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі
Современними огнями.
Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліплю каліку.

Т.Г. Шевченко "І мертвим, і живим..."

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказати
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякати
Саме б пекло можна...
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувати?
А надто сердешну мою Україну.
Що ж вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?

Т.Г. Шевченко "Іржавець"

Біль за долю України ятрить душу, розриває серце.
Страшний і розпачливий докір лунає з Шевченкових
вуст. Та народжений він **великою любов'ю** до неї і великою **відповідальністю за її долю**.

Де вихід? Хто врятує "мою сердешну Україну"?

II. Актуалізація опорних знань

Учитель. Сьогодні на уроці ми спробуємо знайти відповідь на це питання, а також, аналізуючи послання, поміркуємо над значенням національної еліти для розвитку держави та над основними мотивами поеми Тараса Шевченка "І мертвим, і живим..."

1. Як ви вже звернули увагу, це найдовша назва твору в "Кобзарі". До кого звертається Тарас Шевченко?

(Тарас Шевченко звертається до "земляків". В образі "земляків" він вбачає сучасну йому національну еліту (українську інтелігенцію, українське поміщицтво — провідну верству нації). Серед старої еліти, дворян були нащадки козацької старшини. Але не всі вони залишилися патріотами. Більшість з них зреклися Батьківщини, втекли за кордон або лицемірно сховалися за маскою патріота. Отже, образ "земляків" тут розкрито всебічно: з соціального боку — це кріпосники, які пригноблюють простолюду, а з морального боку — лицеміри, які чваняться своїм несправедливим родом і визнають чужоземну освіту.)

— Як ви розумієте, хто такі "мертві, живі, ненародженні"?

(Українська нація — це минулі, нинішні та майбутні покоління, які відчували, відчувають і будуть відчувати спорідненість, духовний зв'язок із землею, що зветься Україна.)

Презентація ілюстрацій до твору.

Учитель. А ось Іван Франко пояснює, що це різні категорії людей. Мертві — ті, які занепали духовно і морально, живі — ті, які живуть і діють за законами правди і добра, ненародженні — це ще не пробуджений народ до соціально та національно вільного життя.

2. Розкрийте питання жанру та композиції твору Тараса Шевченка "І мертвим, і живим..."

(За жанром — це лірична поема-послання. Послання — біблійний жанр. Отже, можемо твердити, що і поема Шевченка виростає з Біблійної традиції. Доказом цього є епіграф до твору, взятий з Нового Заповіту з Першого соборного послання святого апостола Івана

Богослова: "Аще кто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, лож єсть". Як "Бог є світло...", так і любов повинна пронизувати усе наше єство до всіх і до кожного: до покійних, до живих і до ненароджених. Така єдність і є символом нації для Тараса Шевченка. Це Послання вміщене наприкінці Нового Заповіту і звучить як останнє застереження братам. Особливу увагу на це рятівне для нас Послання звертає і сам автор. Як вважаю, що епіграф розкриває ідею поеми. Композиційно твір можна поділити на 5 частин.

1. Епіграф.

2. Вступ (1—32 рядки): критика української еліти і заклик до соціального примирення.

3. Портрет сучасної поетової еліти (33—193 рядки).

4. Узагальнення попередніх мотивів та підсумок (194—245 рядки).

5. Завершення (246—261 рядки) — сутність твору.)

— Пригадайте, що таке поема.

(Це великий, здебільшого ліро-епічний віршований твір, у якому зображуються важливі події, яскраві, сильні людські характери, зображення подій супроводжується авторськими відступами.)

— Які характерні особливості поеми як жанру ви знаєте?

3. Проаналізуйте образ автора. Яку роль у побудові твору відіграє цей образ? Знайдіть і зачитайте фрагменти поеми, де він обертається до читачів обличчям то юродивого, то пророка, то сатирика-полеміста.

(Довгі роки шукань, вагань і мук передували появі поеми "І мертвим, і живим..." Перша подорож Україною 1843—1844 рр. викликала глибоке співчуття до співвітчизників. Про це пише Тарас Шевченко у творох. Поема "І мертвим, і живим..." стала центральною у збірці "Три літа", до якої ввійшли ще 32 поезії. У посланні поет виступає то як юродивий — "Тільки я, мов окаяний, // І день, і ніч плачу // На розпутьях велелюдних"; то як пророк — "Схаменіться! будьте люди, бо лихо вам буде"; то як сатирик-полеміст — "Якби ви вчилися так, як треба"; і як поет-громадянин, який дбає про долю своєї держави.)

4. В який творчий період була написана поема?

(Ця пора творчої зрілості поета називається періодом "трьох літ" (1843—1845 рр.) Він не виник несподівано. Після відвідин рідної землі Тарасу Григоровичу відкривається гірка правда про тогочасний стан України, а саме — про занепад української інтелігенції та про нашу історію. Т. Шевченко — наш національний поет. Він зміг відшукати й показати дорогу "братом незрячим, гречкосіям".)

Учитель. Пригадайте, як назвав 1845 рік творчості Т. Шевченка Євген Сверстюк. А твори цього періоду?

(1845 рік — це "рік високого сонця", а твори цього періоду — "національні скрижалі".)

III. Оголошення теми і мети уроку

Учитель. Т. Шевченко болісно переживав трагедію свого поневоленого народу. Йому немовби відкрилася страшна загроза загибелі України як самостійної і незалежної держави. Головною метою свого життя поет вважав зцілення душі української нації як запоруки її визволення в майбутньому. Отже, питання художньої інтерпретації проблеми української еліти є важливим і актуальним на всі віки. Тема сьогоднішнього уроку — "Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка "І мертвим, і живим..."

IV. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Знайдіть у тлумачному словнику, що означає слово "інтерпретація".

(*Інтерпретація — розкриття змісту чого-небудь; пояснення, витлумачення.*)

Учитель. Т. Шевченко інтуїтивно відчуває, що основна біда України — відсутність національної еліти.

— Як ви вважаєте, кого можна назвати представниками еліти і яка роль еліти в житті суспільства?

За тлумачним словником читаємо: "еліта" від лат. — *обираю*. Це кращі люди нації, її мозок, її воля. Роль національної еліти в становленні та розвитку нації і держави величезна. Еліта оцінює сучасне, накреслює перспективи на майбутнє, виробляє суспільні ідеали.

На попередньому уроці ми дійшли думки, що Т. Шевченко змоделивав образ національної еліти у посланні і показав, якою вона повинна бути. Спробуємо розібратися у поставлених для кожної експертної групи учнів проблемних завданнях та ситуаціях і, як підсумок, змодельуємо образ ідеалу провідної верстви нації.

Запрошую до активної участі всіх учнів класу.

Учень першої групи. Проблемне питання нашої групи — *"Художня характеристика української еліти"*.

Завдання: змалювати образ "земляків" через систему художніх засобів.

Ми з'ясували, що образ "земляків" автор змалює через систему художніх засобів, а саме:

епітети: "неситі очі";

засоби комічного: іронія — "орли", "смердючий гній";

сарказм: "куций німець узлуватий";

сатирична гіпербола: "славних прадідів великих правнуки погані";

гіпербола: "раби, подножки, грязь Москви, // Варшавське сміття — ваші пани";

афоризми: "І на Січі мудрий німець // Картопельку

садить", "Доборолась Україна // До самого краю. // Гірше ляха свої діти її розпинають".

Отже, опис "земляків" містить у собі негативно-комічне забарвлення.

Учитель. Які ви знаєте засоби комічного? Чим відрізняється сатира від сарказму?

(*Відповіді учнів.*)

Учень. Наступне завдання: розкрити прийоми зображення поетом "образу світу" у посланні.

(*Тарас Шевченко використовує знаки-символи: "воля", "правда", "кров", а також образи світової літератури: Коллар, Ганка; Біблії — Господь; історії: Тамерлан, Брут, Коклес. У творі є чимало афористичних висловлювань.*)

Учитель. Зачитайте афористичні вислови, які ви виписали з тексту поеми.

Учениця. "І на Січі мудрий німець картопельку садить", "Доборолась Україна до самого краю", "Великих слів велику силу — і більш нічого", "Бо хто матір забуває, того Бог карає", "Що ми? Чиїх батьків?", "Якби ви вчилися так, як треба..."

Учень. Кожен учень нашої групи підготував запитання згідно з визначеною проблемою "Художня характеристика української еліти". Пропонуємо іншій групі учнів взяти активну участь в обговоренні.

(*Гра на актуалізацію навчального змісту "Писана тайстра". Із скриньки учні другої групи по черзі дістають картки із запитаннями й усно відповідають.*)

1. Що засуджує Тарас Шевченко у "земляках"?

Оглухли, не чують,

Кайданами міняються,

Правдою торгують.

(Т. Шевченко засуджує злочинні дії "земляків".)

2. Як змальовані "земляки" у цих рядках?

І Господа зневажають,

Людей запрягають

В тяжкі ярма. Орють лихо,

Лихом засівають.

(Українські кріпосники байдужі до людських бід.)

3. Який засіб комічного використав автор, змальовуючи "земляків"?

А ви претесь на чужину

Шукати доброго добра,

Добра святого...

(Синонімічні варіації.)

4. Як ви розумієте рядки: "і всі мови слав'янського люду — всі знаєте... А свої // Дастьбі"?

5. Як називають людей, що "правдою торгують"?

6. Як називають людей, які говорять, що "і все те бачив, і все знаю"?

7. Від чого застерігає Т. Шевченко словами:

"...а ви претесь на чужину шукати доброго добра"?

8. Який це художній засіб:

"...а то залізете на небо..."

Немає й Бога, тільки я"?

(Сатирична гіпербола.)

9. Про яку трагічну сторінку історії згадує Тарас Шевченко у цих рядках:

"Славних прадідів великих

Правнуки погані"?

10. Наведіть приклади сарказму в творі.

(*"Польща впала, // Та й вас роздавила!", "У нас во-*

ля виростала... // Кров'ю вона умивалась, // А пала на купах, // На козацьких вольних трупах, // Окрадених трупах!";

"Моголи! Моголи!" // Золотого Тамерлана // Ону-чата голі".

11. Який засіб комічного передають ці рядки у творі:

"...Що ж ти такеє?" // "Нехай скаже // Німець. Ми не знаєм.?"

(Синекдоха, риторичне запитання.)

Учитель. Кого називає Т. Шевченко німцями?

(У примітках до "Кобзаря" читаємо: "І на Січі мудрий німець картопельку садить... — йдеться про заселення півдня України німцями-колоністами наприкінці XVIII — на початку XIX ст.)

Учитель. За словами М. Гоголя, німцями називали кожного іноземця. Звернімо увагу на епітети "куций" і "узловатий". "Куций" — значить, має "бездушний розум, з відсіченою душею", а "узловатий" — заплутаний, якого дуже важко зрозуміти.

— Подумайте, з якою метою автор використовує ці художні засоби?

(Щоб отямити необачних дітей України, застерегти їх від національного самозабуття, попередити про трагічні наслідки, навернути на праведну дорогу.)

Слово надається учням другої групи.

Учень. Проблемне питання нашої групи — "Ідеал провідної верстви нації за поемою Т.Шевченка "І мертвим, і живим..."

На основі поеми ми створили калейдоскоп виразів-тверджень, якою повинна бути національна еліта. Пропонуємо учням першої групи скласти власну інтерпретацію до авторської фрази.

(Метод "Перифрази")

1. "будьте люди" — дорівнятися до себе.
2. "умийтеся" — моліться.
3. "Обніміте ж, брати мої, // Найменшого брата" — мати страх Божий і щирю жертвну любов.
4. "Розкуйтеся!" — припинити знущання з народу.
5. "братайтеся!" — заклик до боротьби і єдності всіх патріотичних сил України.
6. "В своїй хаті своя й правда, // І сила, і воля" — служіння своєму народові.
7. "Учітеся, читайте, // І чужому научайтесь, // Й свого не цурайтесь" — інтелектуальний рівень повинен формуватися на національному ґрунті.

Отже, ми дійшли висновку, що основними духовними складовими внутрішнього світу істинної еліти є ВІРА — ПРАВДА — НАДІЯ — ДОБРО — ЛЮБОВ — СВОБОДА.

Учитель. Увага! Ви назвали серед духовних цінностей внутрішнього світу національної еліти ЛЮБОВ. А як же тоді розуміти слова Т.Шевченка:

Гірше ляха свої діти
Її розпинають?

Значить, поет зневажав національну еліту? Чи є породженням зла така нелюбов Шевченка?

(Так, але це не є зневагою чи презирством до ближнього, це є протестом проти байдужості, лицемірства, рабства, відчаю, жорстокості.)

Учень. Яким повинен бути ідеал провідної верстви нації — ми намагалися це відтворити через систему знаків-символів у презентації.

V. Підсумок

Учитель. Виділіть основні мотиви поеми Т.Г. Шевченка "І мертвим, і живим..."

(Служіння Україні; "Якби ви вчилися так, як треба..."; єднання всіх патріотичних сил України.)

Учитель. Отже, проблема української еліти дуже гостро постає і на сьогодні, особливо на тлі загрозливих процесів наростання проявів бездуховності, наступу "масової культури". І дуже важливо не втратити найбільшу цінність — духовну та національну свідомість. Тарас Шевченко на цьому неодноразово наголошував.

— Які твори Т. Шевченка мають спільні мотиви з "Посланням"?

("Сон", "Розрита могила", "Єретик", "Кавказ")

Учитель. Проте, якщо у вказаних вами творах поет висміює українське панство, то у посланні "І мертвим, і живим..." він уперше виступає із закликом схаменутися і змінити себе в ім'я щасливої долі рідного народу та процвітання України!

Як писав Леонід Білецький, "...від проводу України, від її інтелігенції Шевченко вимагає на віки вічні отого духовного, себто повного переродження, повної відданості і любови до народу, абсолютного служення своїй Нації. І це — єдиний шлях України до визволення й єдиного шлях шукання Бога".

Справу Тараса Шевченка продовжує Іван Франко. У "Пролозі" до поеми "Мойсей" він виступає за незалежність України та підкреслює роль духовних цінностей для майбутніх поколінь.

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожку,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!

Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?

Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і запряг на вірність?
Невже тобі лиш те судилось діло,
Що б виявило твоїх сил безмірність?

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Тарас Шевченко закликає:
Свою Україну любіть,
Любіть її. Во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть...

VI. Домашнє завдання

Написати твір-роздум на одну з тем:

"Немає на світі України, немає другого Дніпра",
"В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля".

Луганець Микола Руденко — Герой України До уроку позакласного читання "Українські письменники — лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка"

Олексій Неживий,
професор Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Для уроку позакласного читання розглядається життєвий і творчий шлях видатного українського письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, уродженця Луганщини Миколи Даниловича Руденка.

Ключові слова: Микола Руденко, лауреати Шевченківської премії, позакласне читання, архівне джерело.

Не тільки териконами, шахтами, великими промисловими підприємствами знаний наш край — Луганщина. З давніх-давен тут розвивається найдорожче — духовна національна культура українського народу. Саме українська література представлена іменами видатних митців — лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, що є красномовним запереченням якоїсь особливої "культури Донбасу, чи навіть якоїсь регіональної літератури. У різні роки Шевченківськими лауреатами стали Володимир Сосюра, Микола Руденко, Іван і Надія Світличні, Василь Голобородько. Сюди варто додати й Григора Тютюнника, адже майже десять років життя якого пов'язано з Луганщиною, тут він розпочався як український письменник.

Про життя й творчість нашого земляка-луганця, правозахисника й письменника, Героя України Миколу Руденка й поведемо сьогодні розповідь. Тепер творчість митця широко знана. Навіть на Луганщині є його літературний музей, а точніше невеличка кімната в Білівській гімназії, що з грудня 2005 носить його ім'я. Селище Біле Лутугінського району знаходиться неподалік села Юр'івки, де Микола Данилович Руденко й народився 19 грудня 1920 року. Більше ніяких пам'яток і меморіальних місць, пов'язаних з ім'ям Миколи Руденка, на Луганщині не засвідчено.

Хоча за останні роки в обласному центрі споруджено навіть бронзові пам'ятники письменникам, чиє життя пов'язане з нашим краєм. Видані також книги, приурочені до ювілею, в музеї міста обладнано спеціальну меморіальну експозицію. Правда один письменник, а це Михайло Матусовський, мешкав тут до повноліття, потім переїхав до Москви, а відома своїми естрадними піснями Тетяна Снежина в Луганську жила півроку від народження. Цим нагадуванням ми аж ніяк не ставимо під сумнів увічнення пам'яті талановитих митців. Але ж хочеться нагадати, що Луганщина є споконвіку рідною землею і для українських письменників Володимира Сосюри, Івана й Надії Світличних, того ж Миколи Руденка, творчість яких відзначена Національною премією України імені Тараса Шевченка, однак їх ювілейні дати в останні роки чомусь не супроводжувалися встановленням величних пам'яток і виданням розкішних книг за кошти обласного бюджету.

Думається, що саме в незалежній Україні мав би зростати інтерес до творчої спадщини Миколи Руденка, варто згадати хоча б його дослідження "Енергія прогресу", "Економічні монолози". Викликає захоплення його тверда й несхитна громадянська позиція правозахисника, а філософська поезія ввійшла до найкращих надбань української літератури.

Невелике село Юр'івка. До обласного центру, як мовиться, рукою подати: якісь десять хвилин їзди на автомобілі. Звичайний, чи по-літературному, типовий краєвид. Видніються нові і вже давні терикони. По підгір'ю тут і там туляться хатки. Та й село це розташовалося в якійсь улоговині, чи точніше, в балці. А терикони й пагорби і близько й подалік немовби не тільки вічні вартові того, що споконвіку відбувається на землі, а ще — вони тримають постійний зв'язок Землі й Космосу.

Його дитинство зіткнулося з нещастям; коли хлопчикові було шість років, загинув у шахті батько. Отож навчання в школі змушений був поєднувати із нелегкою працею. У 1939 році закінчив у сусідньому селищі Сутоган десятирічку. Не одного дня доводилося ходити пішки до школи, і якийсь безликий незмінний для когось краєвид ставав все ріднішим, щоб запам'ятати на все життя, а потім стати частиною поетичного й наукового світобачення. Можливо, тут вперше задумався над величчю й вічністю природи, яка знаходить у собі сили змінюватися щодень та щороку обдаровувати людей плодами земними.

Вона ж, тобто природа, стала справжньою рятівницею й у той страхітливий рік, коли нелюди відбирали життя в мільйонів українців. Це згадується найжорстокіший у ХХ столітті 1933 рік — рік організованого тоталітарним режимом голодомору. Тоді найбільше потерпало, а точніше вигибало, українське село. Цього поет не може забути ніколи, і поезія "Акація" стала його голосом правди:

*На схилі кам'янистому
Росла вона, стара.
Її цвітінню чистому
Раділа дівчора.
В голодний рік, приречений,
У смерті на межі,
Ковтали ми напечені
З її суцвіть коржі.*

Стверджують, що кожний поет починається з дитинства. Отож Микола Руденко на все життя зберіг надзвичайно глибоке відчуття Правди у всіх виявах людської діяльності. А тоді, в його далекій юності, на особистість мало звертали увагу. Адже достатньо було, за висловом одного з "вождів", відчувати себе "коліщатком і гвинтиком єдиного механізму".

Все ж таки здібний юнак після здобуття середньої освіти вступає на філологічний факультет Київського університету. Та довго вчитись йому не довелося, бо призвали в армію і довірили, зваживши на шахтарсько-бідняцьке походження, охороняти Кремль.

В роки війни вже політрук Микола Руденко воював у блокадному Ленінграді, був тяжко поранений. Майже рік лікувався, а потім знову повернувся на фронт. Про особисту відвагу свідчили бойові нагороди та звання капітана.

Вже в наступному після демобілізації році — 1947 — виходить його перша поетична збірка "З походу". Невдовзі Микола Руденко стає головним редактором журналу "Дніпро" та секретарем партійної організації Спілки письменників України. Звісно, запорукою цьому була довіра до колишнього пораненого фронтовика, молодого талановитого поета із шахтарським соціальним походженням. Отож виходять одна по одній збірки поезій, а також два романи: "Вітер в обличчя" (1955) й "Остання шабля" (1959), збірка оповідань і нарисів "Біла акація" (1969).

Цікаво, що найбільш виважену рецензію на роман "Остання шабля" ми знаходимо в літературно-критичній статті теж нашого земляка, Івана Олексійовича Світличного, "Людина приїздить на село...", що вийшла друком у журналі "Вітчизна" (1961. — №4). Аналізуючи подібні за тематикою твори, тобто прозу, присвячену післявоєнному селу, критик доходить висновку, що більшість авторів, і Микола Руденко в першу чергу, відтворюють справді реалістичну картину зубожілого колгоспного села. От тільки вихід із затьяжної катастрофи надто простий: приїздить в село комуніст, як правило колишній фронтовик, і все змінюється на краще...

Що тут сказати? Тільки те, що всі письменники в п'ятдесяті роки були особливо здавлені лещатами соціалістичного реалізму і будь-які відступи були просто неможливі. Однак з початком шістдесятих років у творчості Миколи Руденка відбуваються істотні зміни. Потім дехто з літературних критиків назве це зміною в світогляді. До цього слід сказати, що світобачення будь-якої людини, а тим більше письменника, не може змінитися за рік чи два. А в період соціалістичного реалізму, декларованого панівною ідеологією як провідний творчий метод, просто особистісне світовідчуття не могло виражатися повною мірою, бо в офіційному мистецтві існував штучний "колективний світогляд", підпорядкований зверхності ідеї в житті людини.

Однак на початку шістдесятих років після відомих змін у суспільному житті також змінюється й творче обличчя деяких українських письменників. Думається, що й народження такої літературно-естетичної течії, яка потім дістала назву "шістдесятництво", було б просто неможливе без участі талановитих письменників старшого покоління, які гостро відчували необхідність правди як в житті, так і в мистецтві. До таких належав і Микола Руденко. Вже в його статті "Поезія і полярність", яка була опублікована газетою "Літературна Україна" 30 січня 1962 року, говорилося про обов'язок поета перед суспільством.

Однак найбільш яскраво рушійні зміни стали відчутні в поезії. У триптиху "Мати" (1963), цьому своєрідному звертанні не тільки до жінки-матері, що трудиться повсякчас, але й до матері-Вітчизни, читаємо:

*Десь вимахують крани високих споруд,
Ти ж заснеш восени при нетопленій печі.
І сотисячний хор співає твій труд,
— Та ніхто не піддасть тобі клунок на плечі.*

Така глибинна правдивість нагадує поезії молодого Василя Симоненка, одного з найяскравіших постаей шістдесятництва. І як своєрідне кредо — творчий заповіт — звучали поетичні рядки Миколи Руденка:

Україно!..

З твоєї легкої руки

Не боронь мені стати твоїм перегном.

Хай вростають у череп шорсткі корінці,

Вибираючи з мене земне і небесне.

Прийде віщий туман,

і в його молоці

Невгасима зоря над землею воскресне.

Сонце зніме утому з натомлених рук,

Всесвіт кине на плечі блакитну кирею...

Кизякова,

солом'яна,

чорна від мук, —

Станеш ти, Україно, тією зорею.

Здавалося, що вже не зупинити голос правди в оновленій літературі шістдесятих років, яка продовжила традиції української класичної літератури. Одна з головних це гуманізм у мистецтві, за яким життя людини має стати вищим будь-якої політичної ідеї, якими б гучними гаслами та не прикривалася. Точніше кажучи, кращі надбання вітчизняної літератури відстоювали еволюційний характер розвитку суспільства, цим самим зближуючи його з правічними законами природи й Космосу. В іншому разі — зламлення життів, людські трагедії...

Прагнення осмислити вселюдські проблеми надавали віршам Миколи Руденка все більшої філософичності, що теж єднало його із шістдесятництвом. Такі поезії, як правило, вступали в пряме протиріччя із прикрашеною дійсністю.

Світе, світе!..

Де в тобі кордон?..

То навіщо ж люди наплели

Тих дротів і сотні мегатонн

Загатили в атомні стволи?..

Тут, крім влади Сонця і зірок,

Ані меж, ні повелінь нема.

Там за слово чи за вільний крок —

Куля в спину, табір чи тюрма.

Зрозуміло, що недовга "ідеологічна відлига" швидко закінчилася і пробитися до читача справжній поезії ставало все важче. У 1968 році була опублікована поетична книга із промовистою й символічною назвою "Всесвіт у тобі", в 1971 збірка лірики "Оновлення" та повість-феєрія "Народжений блискавкою". Потім книги Миколи Руденка не друкувалися в Україні довгі роки.

Болісне шукання талановитої особистості відображено в романі "Орлова балка". Разом з тим цей твір тяжіє до вічної проблеми — екології духовності, яку можна вирішити тільки осмисливши призначення людини на землі та невідворотний зв'язок життя поколінь із всесвітом. До речі, події, відображені в романі, відбуваються в шахтарському краї, майже денационалізованому, зі сплюндрованою природою. Але все ж такі певний оптимізм і віру в завтрашній день викликає художнє полотно молодого митця...

І хоча в першу чергу Микола Руденко надсилав свої твори на адресу ЦК партії, його виключили з партії, а 27 травня 1975 року — і з Спілки письменників України. Репресивні сили арештовують його. На початку лютого 1976 року примусово поміщають до психоневрологічної клініки. Однак бажання боротися за справедливість у Миколи Руденка все наростає. Разом із своїми однодумцями він у листопаді 1976 року повідомляє про створення Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінських Угод. (Досить

детально про це говориться у виданнях: Український правозахисний рух. — Торонто: Смолоскип, 1978; Українська Гельсінська група. Документи й матеріали, — Торонто: Смолоскип, 1983.)

Подальша доля талановитого письменника та вченого-дослідника була ще більш трагічною: у липні 1977 року М.Д. Руденка було засуджено на сім років ув'язнення та на п'ять років заслання. Один із його найближчих побратимів, відомий правозахисник Петро Григоренко, писав, що, хвилюючись за Миколу Руденка, рівно через місяць прочитав його вірш і зрозумів, що він ніколи не зрадить ні діла, ні друзів... Вірш той називався "Так просто все: напишеш каяття". Тепер він уже звучить не тільки як художнє відтворення зовсім недалекої дійсності, а й своєрідне життєве й творче кредо митця.

У таборах Микола Руденко продовжував писати, не зважаючи на нестерпні умови для творчості. За кордоном продовжували друкуватися його книги, які свідчили про велику силу таланту митця і його віру в майбутнє України:

*Моїх чуттів розвіяна руїна
Нагадує в пісках померлу річку.
Та є ще Бог... І є ще Україна...
Для них я збережу у грудях свічку.*

Рідна Вітчизна постає для поета в різних часових вимірах, адже нерідко він звертається до історичного, як, наприклад, у поемі "Цар Буж". Більші поетичні можливості для цього Микола Руденко знаходить у поемах. Його ліро-епічні твори не такі вже й великі за обсягом. Адже це теж ознака індивідуального творчого стилю: в кількох віршованих строфах відтворити і характери, й сюжетну канву, і, що найголовніше, врешті-решт висловити головну ідею:

*І усі, хто став уже корінням
(Сотні тисяч — Бужеві сини),
Мов перед новітнім сотворінням,
З-під землі виходять на лани.*

*А над ними котиться у полі
Голос із далекої доби:
— Без держави нам не мати волі.
Без держави — ми навк раби.*

Український літературознавець із Мюнхена Ігор Качуровський наголошує, що багато віршів Миколи Руденка мають характер поетичного документа: "Якою мірою постать ліричного героя цієї книги збігається з особою самого поета? Не знаючи особисто автора, тяжко було б відповісти на це питання, але задокументована й припечатана судовим вироком його діяльність на користь України й Людства свідчить, що між цими двома постатями, мабуть, узагалі немає розбіжності..."

Після ув'язнення в концтаборі та заслання Микола Руденко разом із дружиною Раїсою (вона теж відбувала несправедливе покарання) були позбавлені громадянства і виїхали до США. Повернення письменника на рідну землю змогло відбутися тільки в оновленій Україні. Влітку 1992 року Микола Руденко побував у рідному з дитинства краї, на Луганщині. В обласній бібліотеці відбувся літературний вечір. Незабутніми залишилися зустрічі з рідними та знайомими людьми.

У 1993 році за роман "Орлова балка" та поетичну збірку "Поетії" Микола Руденко був відзначений Державною премією України імені Тараса Шевченка. Коли на Луганщині в 1998 році проходило Міжнародне Шевченківське свято "В сім'ї вольній, новій", наш славний земляк був його почесним гостем.

Микола Руденка свідомо обрав свій нелегкий, але чесний життєвий шлях, коли виступив проти тодішньої державної та ідеологічної системи. Що ж чекало воїна-фронтовика, інваліда війни, успішного письменника, колишнього секретаря парткому письменницької організації?

У 1974 році Миколу Руденка виключають з КПРС, спочатку односторонньо на засіданні бюро парторганізації журналу "Вітчизна", де він був на обліку. На засіданні парткому Київської організації СПУ проти виключення голосував тільки Юрій Збанацький. Як писав у спогадах Миколи Руденко "Найбільше диво — життя", відразу після війни разом із Дмитром Білоусом і Олесем Гончарем він допоміг молодому письменникові, який в роки війни командував партизанським загonom, врятуватися від переслідувань високого компартійного керівника та ще й колишнього секретаря підпільного обкому партії... Якраз у журналі "Дніпро", коли редактором був Микола Руденко, друкувався перший роман Юрія Збанацького "Таємниця Соколиного бору".

Однак уже через рік, коли переслідуваного організації КДБ Миколу Руденка, за їх же вказівкою, виключали із Спілки письменників, навіть Герой Радянського Союзу став слухняним гвинтиком у тодішній репресивній системі. Для документального підтвердження наводимо частину протоколу засідання правління Київської організації СПУ, при цьому прізвищ письменників, які брали участь в обговоренні, не називаємо, а для більш зацікавлених скажемо, що цей документ зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України.

Отже, протокол №3 засідання правління Київської організації Спілки письменників України від 20 травня 1975 року

*Присутні із 47 членів правління 32
Головує Ю. Збанацький*

На порядку денному кілька питань. Перше — участь київських письменників у боротьбі за перетворення Києва в зразкове соціалістичне місто.

П'ятим питанням значиться: персональні справи М.Руденка та Г.Тютюнника.

"Слухали: інформацію першого секретаря правління Київської організації Ю. Збанацького про персональну справу члена організації Миколи Руденка.

Микола Руденко своєю поведінкою і творчістю поставив себе поза письменницькою організацією. Побутовий розклад привів його до серйозних помилок у творчості, його фантастика поєднувана з ідеалізмом, з ворожими концепціями марксизму-ленінізму. Мовляв, марксизм дав людству теоретичні основи для руйнування старого світу, ленінізм дав практичні засоби його руйнування, але тільки М. Руденко накреслив шляхи будівництва нового світу. За Руденком, необхідно перш за все ліквідувати колгоспи, тобто соціалістичний сектор в сільському господарстві, а радянську владу "поліпшити", модифікувати так, як цього хоче М. Руденко та його друзі Сахаров, Некрасов. Солженіцин та т. зв. "Американська ліга".

Свого часу М. Руденко за побутові та ідейні вивихи, несумісні з вимогами Статуту КПРС, був виключений з лав Комуністичної партії. Але ні інші численні попередження на нього не вплинули. Зараз ним займаються органи. Недавно у нього на квартирі було вилучено багато антирадянських матеріалів. М. Руденко заявив, що Спілка йому ні до чого, що він із Сахаровим працює над твором про Радянський Союз. В розмовах поводиться визивно, зарозуміло, зневажаючи письменницький колектив і взагалі радянські порядки.

Ми його запросили на Секретаріат для розмови, але він не з'явився. Згодом двічі листом і телеграмою пропонували йому прибути на засідання правління, на що він відповів двома не дуже дотепними, але зневажливими листами.

Отже, ми маємо повне моральне право розглядати і вирішувати справу М.Руденка в його відсутність.

Н. Кащук — Мене як і всіх, до глибини душі обурює поведінка М.Руденка. Однак виникає думка, що може він психічно хворий і варто зробити на цей предмет медичну експертизу?

Д. Бакуменко — намагається підтримати цю думку. "Тим більше. Що М. Руденко був свого часу нашим товаришем і добрим письменником".

Ю. Збанацький. Від свідомої контрреволюції, антирадянщини ліки одні. Я пропоную переродження Руденка із членів Київської організації Спілки письменників України виключити за дії несумісні з вимогами Статуту Спілки письменників Радянського Союзу.

УХВАЛИЛИ: одноголосно

Руденка Миколу Даниловича за дії несумісні з вимогами Статуту Спілки письменників СРСР. Із членів Київської організації СПУ — виключити". [1, арк. 22 — 23]

А що ж Григорій Тютюнник, персональну справу якого письменницькі чиновники долею випадку поєднали із виключенням Миколи Руденка? А може, це теж був заздалегідь продуманий метод виховання непокірного,

якого вкотре допитували "про негідну поведінку члена організації, який в нетверезому стані образив старших товаришів"?

Не знаємо тепер, як реагував тоді на виключення Миколи Руденка саме Григорій Тютюнник. Але те, що подібну картину морального знищення насильницькою системою Героя Радянського Союзу талановитий митець відобразив за багато років наперед у своєму оповіданні "Смерть кавалера" (тобто кавалера Золотої Зірки за подвиг на війні), сумніву немає. Тому й друкувався цей літературний твір за життя автора тільки двічі: у журналі "Зміна" (1965, №1) і в першій книзі "Зав'язь" (1966 р.)

А Микола Руденко став Героєм уже незалежної України в 2000 році. Свою земну місію він виконав чесно, а тому достойного вшанування його пам'яті насамперед потребуємо ми — живі.

Література

1. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, м. Київ (ЦДАМЛМ України), ф.1098, оп.1, спр.81, арк. 22—24.

2. Неживий О. Освячені Шевченковим ім'ям. — Луганськ. Світлиця, 1998. — 102 с.

3. Руденко М.Д. Вибране: Вірші та поеми (1936—2002) / Упорядкування, передмова і післямова Талалаєва Л.М. — К.: Дніпро, 2004. — 800 с.

К уроку внеклассного чтения рассматривается жизненный и творческий путь выдающегося украинского писателя, лауреата Национальной премии Украины имени Тараса Шевченко, уроженца Луганской области Николая Даниловича Руденко.

Ключевые слова: Николай Руденко, лауреаты Шевченковской премии, внеклассное чтение, архивный источник.

Life journey and creative career of the outstanding Ukrainian writer, laureate of the National Taras Shevchenko literary prize, native of Luhanshyna, Mykola Danylovych Rudenko, was chosen for the extracurricular class.

Key words: Mykola Rudenko, laureate of the National Taras Shevchenko literary prize, archival source.

До уваги учасників конкурсу

"І щоб його духом запліднити українську ниву"

Шановні колеги! Всеукраїнський конкурс, присвячений 200-літтю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка, триває.

Номінації конкурсу:

1. Вивчення творчості Т.Г. Шевченка в школі.
2. Нове прочитання літературної спадщини Великого Кобзаря (нове у шевченкознавстві).
3. Письменники — лауреати Шевченківської премії (за 2004—2014 рр.).

Запрошуємо до участі в конкурсі учителів-практиків, методистів, науковців — усіх, хто хоче прилучитися до важливої справи виховання читача на шляху подолання "узвичаєних поверхових уявлень про великого поета", пробудження у дітей високих почуттів, духовного зростання, навчання добра, правди, краси і любові, "віри в силу морального поступу" — основ Шевченкового життя і творчості.

Зауважимо, обсяг поданих на конкурс статей — 10—12 сторінок друкованого тексту (вимоги до їх оформлення читайте у №1 за 2013 рік). Кращі матеріали будуть опубліковані в нашому часописі.

Не забудьте вказати свою адресу, повне ім'я, місце роботи, номінацію, у якій берете участь, зробіть на роботі помітку: "На конкурс".

Матеріали надсилайте на адресу редакції журналу "Українська література в загальноосвітній школі".

Ми дякуємо всім, хто вже надіслав матеріали на конкурс, кращі з яких будуть надруковані у нашому часописі.

Особистість виховується особистістю

Я — **озонівка**. Моє педагогічне кредо: "Особистість виховується особистістю, людина — людиною, а доброта — доброю" (В.О.Сухомлинський).

На сучасному етапі набула актуальності педагогіка співпраці і толерантності, завдяки якій учитель і учень відчують себе самодостатніми особистостями. Учитель сьогодні — це той, хто допомагає знайти власну правду, розвиває дитячу самосвідомість і впевненість у собі.

У перші після закінчення університету роки праці в школі я багато думала над запитаннями: "Як сформувати у школярів прагнення вчитися? Як прищепити любов до свого предмета?" Відповіді на них знайшла, коли почала працювати у творчій групі "озонівців" нашого міста під керівництвом старшого наукового співробітника лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидата педагогічних наук Фасоли Анастолія Миколайовича.

Я побачила позитивні зміни в успішності своїх учнів і змінила власний підхід до роботи. Уроки прагну проводити в атмосфері взаємодовіри, толерантності, відкритості, тому і надаю перевагу особистісно зорієнтованій технології. Пропоную увазі читачів особистісно зорієнтований урок української літератури у 7 класі.

Психолого-педагогічна характеристика учнів 7 класу

У 7 класі навчається 19 учнів: 12 хлопчиків і 7 дівчаток.

Загальний рівень навченості вище середнього. У класі чотири відмінники, вісім учнів мають достатній рівень знань, троє мають з окремих предметів незадовільні оцінки.

У дітей сформовані читацькі вміння (вміють уявляти, домислювати, входити в образ персонажа, висловлювати власні думки, ставити запитання до тексту, складають прості, складні й цитатні плани; на високому рівні аудіювання; розвинене монологічне і діалогічне мовлення, усне за якістю переважає над писемним).

У класі всі діти здорові.

За темпераментом учні різні: 9 холериків, 4 сангвініки, 6 меланхоліків.

Переважаючий канал сприйняття важко визначити, бо однакова кількість візуалів і аудіалів, види завдань часто змінюються, що дає змогу розвивати зорову і слухову пам'ять.

Рівень тривожності в межах норми, лише у п'яти учнів він на середньому рівні.

У більшій частині класу сформована мотивація до навчання. Мислення образно-понятійне.

Соціальна характеристика.

У класі немає одного лідера, є вісім мікрогруп, очолюваних конструктивними підлідерами, групи співпрацюють між собою.

Загальнонавчальні вміння у дітей сформовані. Учні вміють ставити цілі, планувати, рефлексувати власну діяльність, оцінювати, висловлювати власні думки, толерантно заперечувати думки однокласників, можуть порівнювати, узагальнювати, виділяти головне. У початковій ланці діти навчалися за системою розвивального навчання, уже третій рік вчать на засадах особистісно зорієнтованого навчання.

Олена Жовталюк —
вчитель української мови і літератури

Єдність світу природи і дитячої душі у творі "Гуси-лебеді летять" Михайла Стельмаха

Олена Жовталюк,

вчитель української мови та літератури

Новоград-Волинського колегіуму

Житомирська обл.

Мета: допомогти учням усвідомити зв'язок головного героя з природою, привабливість твору, розкрити символіку образу лебедів; формувати вміння обґрунтовувати власне ставлення до прочитаного; розвивати зв'язне мовлення; виховувати любов до навколишнього світу.

Цілі: учні знатимуть: зміст твору "Гуси-лебеді летять", особливості опису прекрасного у творі, що символізують лебеді у фольклорі та літературі;

учні вмітимуть: цитувати уривки з твору відповідно до поставлених завдань, ставити запитання і відповідати на них, характеризувати внутрішній світ героя, зіставляти відчуття Михайлика з власними, розповідати про враження від прочитаного.

Ім'я уроку: "Гуси-гуси, лебедята, візьміть мене на крилята..."

Тип уроку: урок формування і засвоєння нових знань.

Методи, форми, прийоми: схематичний настрій, евристична бесіда, групування, сенкан, усне малювання, робота з текстом, робота в групах.

Обладнання: проектор, фотоілюстрації до твору, паперові лебеді, чисті аркуші паперу, кольорові олівці, картки із завданнями.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

Учитель. Дмитро Павличко якось сказав: "Дитинство — це земля, з якої виростають дерева людських талантів і характерів. Якими б високими і широкими ці дерева не були, там, у дитинстві, сховане коріння, що живить і тримає їх".

Як ви розумієте ці слова? (Відповіді учнів.)

2. Забезпечення емоційної готовності до роботи.

— Пригадайте, будь ласка, якусь приємну мить зі свого дитинства і зобразіть її в зошиті схематично. (Учні виконують завдання.)

— Можливо, хтось хоче показати своє зображення і поділитись приємними спогадами зі свого дитинства? (Відповіді учнів.)

— Я сподіваюся, що схематичні зображення створили позитивний настрій і налаштували вас на активну роботу на уроці.

— А тепер пригадаймо, творчість якого письменника ми вивчаємо і яке відношення має слово "дитинство" до нашого уроку. (Відповіді учнів.)

— Яке було домашнє завдання?

(Дочитати фрагменти повісті, вміщені в підручнику.

Записати в зошит, які думки викликав твір після прочитаного, починаючи словами: "Коли я прочитав твір, то відчув...".)

(Відповіді учнів.)

— А коли я перечитувала твір, то відчула, як у моїй душі прокидаються лебеді дитинства. І відразу згадала слова з казки: "...Гуси-гуси, лебедята, візьміть мене на крилята, віднесіть мене до матінки, понесіть мене до батенька..." З якої це казки слова? ("Івасик-Телесик".)

II. Цілевизначення і планування

1. Оголошення імені й теми уроку. Їх аналіз.

І саме тому наш сьогоднішній урок хочеться назвати "Гуси-гуси, лебедята, візьміть мене на крилята..."

А тема наша звучить так:

М. Стельмах. Єдність світу природи і дитячої душі у творі. Символ образу гусей - лебедів.

Запишіть у зошитах число, тему та ім'я уроку.

Як ви розумієте тему уроку? Про що ми будемо говорити на уроці? (Відповіді учнів.)

2. Визначення індивідуальних цілей, ознайомлення із загальними.

— Подумайте, діти, чого ви хочете навчитися і про що хочете дізнатися на сьогоднішньому уроці як читачі. Запишіть на крилах паперових лебедів, що лежать у вас на партах, свої цілі на урок (діти записують і за бажанням озвучують).

А ось наші загальні цілі:

Ми дізнаємось більше про внутрішній світ головного героя, про його зв'язок з природою, про вміння бачити і відчувати прекрасне, про тонкощі його дитячої душі і спробуємо зазирнути у власну душу, з'ясуємо значення образу-символу "гуси-лебеді", будемо продовжувати вчитися висловлювати власне ставлення до прочитаного, розвивати наше мовлення...

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. З'ясування значення літературознавчого поняття.

— На попередньому уроці ми говорили, що повість М. Стельмаха має автобіографічний характер. Хто пояснить значення слова "автобіографічний"? (Відповіді учнів.)

Отже, ми з'ясували, що в образі Михайлика автор зобразив себе у дитячі роки.

2. Словесне малювання.

Учитель. Яким ви уявляєте головного героя? (Відповіді учнів.)

А ось таким показав його режисер фільму Олександр Муратов, який у 1976 році створив кінострічку "Гуси-лебеді летять" за повістю М. Стельмаха, де головну роль зіграв Володимир Чубаєв (фото на проекторній дошці).

Наскільки схожий "ваш" Михайлик з цим образом?

3. Робота з текстом.

Давайте ще раз пригадаємо тему уроку.

Прочитавши твір, ви, мабуть, переконалися, що Михайлик дуже любив природу, розумів, відчував її. Для того, щоб відчуті єднання природи і душі дитини, ми будемо уважно працювати з текстом. Я зачитаю уривок, а ви спробуйте уявити картину, яку передає автор.

"...Досі з глибини віків озивається голос батька, який одного ранку поставив мене, малого, радісного і схвильованого, до плуга, а сам став біля коней. Дома він про нашу працю говорив, як про щось героїчне: "Хмари йдуть на нас, громи обвалюються над нами, блискавки падають перед нами і за нами, а ми собі оремо та й оремо поле..."

— Про що свідчить висловлювання батька, коли він розповідає, як вони із сином разом вперше орали?

— Що відчував Михайлик? А що відчували ви, слухаючи ці рядки?

А я відчувала радість за героя, бо він пишався тим, що допомагає своєму батькові.

4. Асоціювання.

— Михайлик багато часу проводив на вулиці: допомагав батькам, відпочивав, інколи читав. Часто спостерігав за природою і милувався її красою. Давайте пригадаємо, що оточувало хлопчика. Можете користуватись підручником. (Учитель пропонує дітям назвати поняття разом із епітетами.)

Не-розвідані дороги	?	?
Дрімучі ліси	Михайлик	?
?	?	?

Як можна схарактеризувати людину, яка вміє бачити красу природи?

4. Характеристика образу гусей-лебедів.

Наскрізним у творі є образ гусей-лебедів. Вони виносять хлопчика з біди у його казці. Чому саме лебедів для цієї ролі обирає автор, а не інших птахів? Що вам відомо про лебедів?

5. Виступ учня з індивідуальним повідомленням "Гуси-лебеді у фольклорі та літературі" (слайдовий супровід із зображенням лебедів).

Ми щойно прослухали інформацію про лебедів. Давайте згадаємо, що означає поняття "символ"?

— Яке символічне значення гусей у даному творі?

— Чому герой не хоче, щоб відлітали лебеді?

6. Читання діалогу.

"От і принесли лебеді нам на крилах життя",— говорить дід Дем'ян.

— Знайдіть і прочитайте діалог між хлопчиком і дідусем. Про які ключі говорив дідусь? А чи бачили ви, як повертаються лебеді із вирію?

Приліт лебедів символізує початок весни, нового життя...

7. Робота в групах з текстом.

Для того, щоб детальніше простежити єднання світу природи і душі хлопчика, ми попрацюємо в групах.

1 група.

Зачитайте та прокоментуйте уривок. Складіть сенкан до слова "Батьківщина".

"Де живуть твої батьки, там живуть і вітри, що пестили тебе. Живуть там і птахи, і сонце, і земля твоя, і твій рід... Стежки, поля, і дороги — це твоя мала батьківщина. Більшість людей пам'ятають і носять її у серці повік".

2 група.

Прослідкуйте, як змінюється стан природи залежно від зміни настрою хлопчика, наведіть приклади з тексту. Прокоментуйте.

3 група.

Хто прищепив Михайлику любов до тваринного і рослинного світу? Знайдіть у тексті характеристику цього образу і зачитайте.

4 група.

Знайдіть і зачитайте рядки, у яких ідеться про ставлення матері Михайлика до насіння. Про яку рису українських селян це свідчить?

Отже, ми чітко бачимо з опрацьованих вами уривків, як простежується у творі єдність світу природи і душі Михайлика.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

1. Кольорове відтворення внутрішнього світу хлопчика.

— Ми багато дізналися про головного героя, про його внутрішній світ, оточення. А тепер спробуйте за допомогою кольорових олівців намалювати душу Михайлика такою, якою ви її уявляєте. На виконання завдання відводимо 30 с. (Всі учні демонструють зображення, 2—3 дітей коментують.)

Вчитель. Малюнки у вас переважно різнобарвні, як і наша природа, вони виражають добро і щирість. Я

бажаю, щоб у ваших душах завжди було тепло і світло, щоб ви вміли бачити красу, що оточує вас, цінували й оберігали її.

2. Рефлексія досягнення визначених цілей.

Отже, наш урок добігає кінця.

Давайте повернемося до цілей, які ми ставили на початку уроку і записували на паперових лебедях. Проаналізуйте свою роботу на уроці: запишіть результати на іншому боці макету і визначте, над якими цілями вам ще потрібно працювати. (*Діти за бажанням озвучують свої досягнення і приклеюють лебедів до дошки у вигляді ключа. Учень роздає гостям паперових лебедів із побажанням: "Хай до вас завжди повертаються лебеді і приносять на крилах щастя!"*)

Зверніть увагу на обкладинку своїх підручників, схожий малюнок використав автор О. Авраменко.

3. Оцінювання навчальної діяльності.

— Діти, як ви оцінюєте свою роботу на уроці?

— Як оцінюєте роботу класу?

— Що ви візьмете для себе у майбутнє із сьогоднішнього уроку?

— А я відчула задоволення від співпраці з вами, ще раз переконалася, що ви не просто читаете тексти, а намагаєтесь бачити, чути і відчувати прочитане, стаєте справжніми читачами.

Вчитель озвучує і коментує оцінки.

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне: знайти у творі цитати, в яких змальовуються звичаї та традиції українців.

Обов'язкове на вибір: скласти кросворд до твору або написати лист-подяку автору.

За бажанням: намалювати ілюстрацію.

Вчитель. Приліт лебедів символізує щасливе дитинство, відродження, життя...

Ліна Костенко переконає:

Душа летить в дитинство,

Як у вирій,

Бо їй на світі тепло тільки там...

Тож нехай у ваших душах залишаються тільки гарні спогади про дитинство, а гуси-лебеді приносять на своїх крилах щастя...

Ідейно-художній зміст віршів М. Рильського "Ознаки весни", "Порада"

Оксана Мовчан,

учитель української мови і літератури

СЗШ №5 м. Дніпропетровська,

переможець конкурсу "Учитель року-2012"

Мета: навчальна: допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст віршів М. Рильського, створити міні-проект "Риси характеру письменника за його творами"; **розвивальна:** розвивати навички виразного читання, аналізу поетичних творів, висловлення власної думки щодо прочитаного; **виховна:** виховувати естетичні смаки, любов до природи.

Компетентність: сприяти розвитку комунікативної та життєтворчої компетентностей.

Цілі: формування активної життєвої позиції, усвідомлення можливості скористатись порадами інших.

Тип уроку: засвоєння нових знань з використанням методу проектів.

Обладнання: портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; весняні пейзажі, мультимедійна презентація, відеоролик "Прихід весни", індивідуальні картки.

Теорія літератури: віршові розміри, художні засоби (повторення).

Хід уроку

I. Організація класу. Привітання. Знайомство. Створення ситуації успіху

II. Повідомлення теми і мети уроку

III. Мотивація навчальної діяльності школярів

Створення міні-проекту "Риси характеру письменника за його творами (заповнюється протягом уроку)

Інтерактивна вправа. (Використовується метод "Мозкова атака".)

IV. Актуалізація опорних знань учнів

1. Гра "Вірю — не вірю". Учні стверджують чи заперечують твердження, коротко пояснюють його, за це отримують "сонечка".

— Його батько був відомим фольклористом-етнографом.

— Мати — Меланія Федорівна — вчитель.

— У родині Рильських любили і цінували пісню, мудру книгу.

— Малий Максим не любив читати.

— Перші віршовані рядки написав у 7 років.

— Свою першу збірку "На білих островах" надрукував у 20 років.

— Після закінчення гімназії навчався в Київському університеті спочатку на факультеті журналістики.

— З 1942 року і до кінця своїх днів працював директором Інституту мистецтва, фольклору та етнографії, який нині носить його ім'я.

— Любив тільки українські народні пісні.

— Чимало книг присвятив дітям ("Квіти друзям", "Санчата діда Максима").

2. Демонстрація презентації "Біографія Максима Рильського" (слайди).

3. Виразне читання вірша М. Рильського "Ознаки весни".

(Вчитель читає вірш, але не вказує на назву. Діти повинні здогадатися. Читання супроводжується відеороликом.)

Ознаки весни

Її чутно у голосі синиці

І в криках круків у височині,

Вона в останній заметілі сниться,

Її угадуєш по довшім дні.

Вона — в бруньках блискучих на каштані,

В снігу рудому, у струмках брудних,

Що чистим сріблом грають у тумані,

Мов бруд ніколи й не торкався їх.

Вона — у краплях, що спадають дзвінко

Із голих віт, які стрясає птах,

Вона — в підсніжній зелені барвінку,

В сережках на березових гілках.

Вона — у кузні, де нетерпеливо

У перегоні грають молотки,

У верболозі, сплетенім примхливо,

Що червоніє тихо край ріки.

Вона — в душі, що рветься у дорогу,

У пісні, що не здатна вже мовчати;

Вона — в очах, що чорно і волого

Під білою хустиною блищать.

— А як ви здогадалися, що це весна? Назвіть основні ознаки. Доберіть синонім до цього слова.

— **Ознаки** — риси, прикмети. Які народні прикмети весни ви знаєте?

Місяць ріжками вниз — на тепло й добрий врожай.

Якщо багато довгих і товстих бурульок — на врожай ярини.

Якщо в березні сніжок із задуванням, то буде добрий урожай.

Якщо граки прилетіли прямо на гнізда — буде рання весна.

Лютий багатий снігом — квітень буде щедрий на воду.

Грак прилетів — скоро сніг зійде.

Початок лютого погідливий — весну чекай ранню, ясну, погожу.

Якщо у березні вода не тече, у квітні трава не росте.

4. Словникова робота.

її чутно у голосі синиці — весняний спів синиці зовсім інший, ніж зимовий;

круки — ворони; навесні в повітрі відбуваються їх шлюбні ігри;

у перегоні грають молотки — вистукують;

хустина — рос. платок.

5. Обмін враженнями щодо прочитаного.

Після зимових холодів летить світла і чарівна весна. Вона пробуджує до життя весь світ, все живе. У природі відбу-

вається багато змін. Повітря наповнене ароматом талого снігу і перших квітів. А навколо стільки звуків, стільки цікавого, а небо таке синє, що здається бездонним. У такий весняний день хочеться довше побути на вулиці, надихатися свіжим повітрям, натішитись теплим сонечком, наслухатися співу струмочків та перших птахів.

Індивідуальні картки

1. Утворіть словосполучення зі словами: гущина, вітер, порада.

2. Вставте потрібний прийменник: 1. Нехай (на, до, за) південь дивиться вона. 2. Тих самих віт хай темна гущина (від, до, з) північним вітром бореться широким. 3. І ще одно: сади її (не, під, в) гурті; сама вона (без, через, перед) подруг не ростиме.

3. Виписати епітети з вірша "Ознаки весни".

В бруньках блискучих, на березових гілках...

4. Визначте віршований розмір: ямб чи хорей?

Вона — в душі, що рветься у дорогу,

У пісні, що не здатна вже мовчати;

Вона — в очах, що чорно і волого

Під білою хустиною блищать.

5. Евристична бесіда.

— Про яку весну йдеться — ранню чи пізню?

— Які ознаки весни називає поет?

— Чому згадується про дзвін молотів у кузні?

— Що означає вислів "вона (весна) — в душі, що рветься у дорогу"?

— Символом чого може бути весна у людському житті? (Символом відродження, зародження почуттів, початку нового.)

6. Інтерактивна вправа. Завдання: визначити риси характеру письменника за його творами. (Робота з міні-проектом: любить природу, розуміє її, спостережливий, романтичний, мрійливий.)

7. Хвилинка релаксації. Учні слухають чарівну мелодію і в своїй уяві малюють весну. Обмін враженнями.

Як відомо з біографії М. Рильського, поет дуже любив природу, особливо ліси й сади. Навіть свій власний будинок він збудував у Голосіївському лісі в Києві (тепер там літературний меморіальний музей). Максим Тадейович любив спостерігати за природою, вчився у неї життєвої мудрості, знаходив глибокий зміст. Цій темі він присвятив багато віршів.

8. Виразне читання вірша М. Рильського "Порада".

Порада

Мені казав розумний садівник:

"Коли ти пересаджуєш ялинку,

Відзнач північний і південний бік

І так сади: ростиме добре й гірко.

Нехай на південь дивиться вона,

Як і дивилася, — тим самим оком;

Тих самих віт хай темна гущина

З північним вітром бореться широким.

І ще одно: сади її в гурті;

Сама вона, без подруг, не ростиме..."

... Поради є хороші у житті,

І я навів не гіршу поміж ними.

9. Евристична бесіда.

— Про що йдеться у вірші "Порада"?

— Порада садівника стосується лише садіння чи має ще якийсь прихований зміст, стосується і людей?

— Яка головна думка поезії? Які мудрі поради дає садівник?

— Які поради старших людей, батьків чи друзів ти запам'ятав найбільше?

— Послухайте пораду матері М. Рильського (слайд)

(доповнити проект рисами характеру)

V. Закріплення знань, умінь та навичок

Щоб дізнатися, що поет М. Рильський любив найбільше, треба закреслити шість літер і розгадати головоломку

ШПІРСИТРЬОДАМИСТЛЕІЦТТЕВРО

VI. Домашнє завдання

1. Навчитися виразно читати, аналізувати вірші М. Рильського (обов'язково);

2. Написати міні-твір "Прихід весни" чи власний вірш про весну, підготувати ілюстрації (за бажанням).

Історія, написана життям

Урок за оповіданням Анатолія Гая "Чорна рота"

Оксана Баранчук,

учитель української мови та літератури
ЗОШ I—III ступенів №7 ім. О.С. Пушкіна
Кіровоград

Мета: формувати зацікавлення учнів творчим до-робком письменника-земляка Анатолія Гая, прагнення до ширшого самостійного ознайомлення з ним; удосконалювати вміння виразно і вдумливо читати прозові твори, коментувати прихований зміст, висловлювати власні думки з приводу прочитаного й почутого; поглибити вивчене про оповідання; розвивати читацькі уміння і якості; виховувати почуття гордості за рідну землю та відомих земляків, повагу до захисників Вітчизни.

Обладнання: портрет А. Гая, літературна мапа Кіровоградщини, виставка збірок, ілюстрації про Велику Вітчизняну війну.

Випереджальні завдання: прочитати оповідання "Чорна рота"; дібрати цитати до характеристики персонажів; підготувати повідомлення (окремі учні).

Епіграф: *О, перший біль тих не дитячих вражень,
Який він слід на серці залиша!*

Л. Костенко

Хід уроку

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності

1. З'ясування емоційної готовності учнів до уроку.

Вправа "Малюємо настрої"

— Діти, прислухайтеся до себе. Позначте кольором свій настрій та заповніть колонку "Початок уроку". (Як правило, діти позначають настрій червоним (захоплення), жовтогарячим (радість), жовтим (приємний), зеленим (спокійний) кольорами).

Щоденник настрою

Настрій	Колір	Початок уроку	Кінець уроку
Захоплення	Червоний		
Радісний	Жовтогарячий		
Приємний	Жовтий		
Спокійний	Зелений		
Сумний	Синій		
Тривожний	Фіолетовий		
Нудьга	Чорний		

— Покажіть мені "Щоденники настрою" та покладіть їх на край парти, вони нам сьогодні ще знадобляться. (Учитель узагальнює колористику настрою класу.)

2. Актуалізація суб'єктивного досвіду й опорних знань

"Методика взаємних запитань"

— Чи вважаєш ти Кіровоградщину своєю батьківщиною і чи відчуваєш гордість за те, що народився і виріс саме тут?

- Чим приваблює тебе сучасний Кіровоград?
- Назвіть відомі імена письменників-земляків.
- Назвіть збірки творів місцевих авторів.
- Які теми і проблеми найчастіше турбують літературно-мистецьку громадськість Кіровограда?

II. Повідомлення теми і мети уроку. Цілевизначення

Слово вчителя. Як ви зрозуміли, сьогодні у нас урок літератури рідного краю.

У кожного письменника біографія є одним із найсильніших джерел його творчості. Так і у Анатолія Гая.

— Яким ви уявляєте автора оповідання "Чорна рота", яке ви вже читали дома самостійно?

(Після відповідей учнів учитель показує портрет письменника.)

Це людина великої душі і оптимізму. Сьогодні матимемо змогу доторкнутись до його творчого надбання.

(Запис числа, теми та епіграфа уроку.)

Цілі:

- Про що я хочу дізнатися?
- Навіщо мені потрібні ці знання?

Аналіз імені уроку: "Історія, написана життям".

— Чому саме таке ім'я я дібрала до уроку?

Робота з епіграфом.

- Як ви розумієте епіграф?
- Які слова у ньому, на вашу думку, є ключовими?
- Як ви розумієте вислів "не дитячих вражень"?
- Чи були у вашому житті такі враження?
- Що допомогло вам здолати труднощі?
- Які слова, близькі за значенням, ви дібрали б до слів "біль", "слід"?

(Біль — страждання, образа, смуток, прикрість. Слід — відбиток, рубець, пляма, знак.)

III. Підготовка до сприймання нового матеріалу

1. Звучить пісня Булата Окуджави "Нам нужна одна победа".

- Про що йде мова у пісні?
- Що ви знаєте про Велику Вітчизняну війну?

2. Складання асоціативного ланцюжка до слова "війна".

— З чим у вас асоціюється слово "війна"?

(Війна — біль, сльози, сирітство, зрада, голод, смерть...)

— З якими кольорами? (Чорний, сірий...)

3. Слово вчителя. Багатостраждальна історія нашого народу. Ми не повинні її забувати. Жахливо навіть через 67 років ступати стежками страшної трагедії, яка сталася на благословенній землі квітучого українського краю. Війна на території України не припинялася 1225 днів і ночей — з 22 червня 1941 р. до 28 жовтня 1944 р. Україна протягом 1941—1945 рр. мобілізувала

до Збройних Сил СРСР 7 млн чоловік, кожен другий з яких загинув. Демографічні втрати становили 13 млн 584 тис. чоловік. Високу ціну заплатила Україна за перемогу та визволення Європи від фашизму. А ще слід додати мільйони інвалідів, вдів, сиріт, скалічені людські душі, зламані долі... (Показ фотоматеріалів.)

IV. Засвоєння навчального матеріалу

1. Бесіда на первинне сприймання твору.

- Які враження склалися від прочитаного?
- Як ви розумієте назву твору?
- Кому присвячений твір?
- Зачитайте присвяту. Як ви зрозуміли її?
- Які епізоди вразили вас найбільше?
- Пригадайте, що ви відчували, коли читали твір.

Приєм "Мікрофон"

- Найбільше я хвилювався, коли читав...

Історична довідка. Повідомлення учня.

Існує чотири види чорної піхоти.

Перший — це штрафні підрозділи, в яких змивали свою вину кров'ю різного роду бійці, що, на думку радянських польових судів, були зрадниками; вони першими йшли в атаку на мінні поля, доти та різного роду перепони, пробиваючи собою шлях для проходження осовних сил.

Другий — це мобілізовані польовими військкоматами жителі з окупованих територій після звільнення їх частинами Червоної армії. Мирних жителів на окупованих територіях автоматично зараховували до зрадників і вони також змушені були змивати свою вину кров'ю. Як правило, їх навіть не обмундирували, давали одну рушницю на двох, а то і на трьох, і, не навчених навіть стріляти, кидали відразу в бій.

Третій — це військовополонені з німецьких таборів, які вижили, та ті, котрих насильно вивезли на роботи до Німеччини. Вони також мусили доводити свою відданість Батьківщині в бою.

Четвертий — "спецконтингент" добровольців з "неполітичних" правдивих карних злочинців, з яких також укомплектовували штрафроти та батальйони.

Слово вчителя. Анатолій Гай не знав війни, названої Великою Вітчизняною. Але на її полях залишилися його близькі й далекі родичі, його односельці — бійці чорних рот. Чудом уцілівши, пройшла через гітлерівські концтабори його мати. Письменнику ж довелося побачити іншу — афганську війну.

2. Повідомлення учнів дослідницької групи

Перший учень. Анатолій Іванович Гай — прозаїк, член ради та президії НСПУ з 1986 року, заслужений працівник культури України. Лауреат обласної літературної премії ім. Григорія Косинки та міської літературно-мистецької премії ім. І. С. Нечуя-Левицького. Голова Київської обласної організації НСПУ, Член Ради з питань культури при Київській обласній державній адміністрації та Комітету з присудження літературно-мистецької премії ім. Богдана Хмельницького Міністерства оборони України.

Другий учень. Народився 15 жовтня 1952 р. у селі Бірки Другі (нині Бірки) Олександрівського району Кіровоградської області. (Показує на карті Кіровоградщини). Закінчив факультет журналістики Київського держуніверситету імені Т. Г. Шевченка (1974). Служив в Афганістані. Працював кореспондентом газет "Радянська Житомирщина" та "Київська правда". Обирався депутатом Київської обласної і Білоцерківської міської рад. Проживає в м. Білій Церкві Київської об-

ласті.

Третій учень. Автор 14 книг прози та документалістики для дітей і дорослих: "Зажинки" (1979), "Хамаль — місяць весняний" (1984), "Сім струн райдуги" (1985), "Тиша над полігоном" (1986), "На тих афганських рубежах" (1991), "Біла Церква. Шлях крізь віки" (у співавторстві, 1994), "Чорна рота" (1995), "Вужик" (1998), "Палаючий перевал" (1999), "У нас "афганцями" їх звать" (1999), "Блаженна Марія" (2002), "Дивізія гвардійського гарту" (2002), "Золото колосся і зірок" (2003), "Біла Церква — Афганістан — Вічність" (2004), "Т. Г. Шевченко і Київщина: історія трьох поезій" (2004), "Київщина в творчості Т. Г. Шевченка" (у співавторстві, 2004) "Мальовнича Київщина Т. Г. Шевченка" (укр., рос., англ., 2004), "Там, за Гіндукушем" (2006), "Розхристане буття" (2007).

Упорядник антології поетів Київщини "...Ота стежина в нашій краї" (2007), Київського обласного тому Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років (2008), двотомника "Сльоза пекучої пам'яті" (2009).

Четвертий учень. Відзначений орденом "За заслуги" 3-го ступеня, медаллю "Захисник Вітчизни" і багатьма іншими державними нагородами України, колишнього СРСР та іноземних держав, Почесними відзнаками Національної спілки письменників України та Міністерства культури і туризму України, багатьма Почесними грамотами голови Київської обласної державної адміністрації, почесними грамотами і подяками Білоцерківської міської ради та Білоцерківського міського голови, почесним знаком "За заслуги перед містом". Член "Золотого фонду" Білої Церкви.

3. Перевірка прочитання твору та знання його змісту

Запишіть у зошити головних та другорядних героїв оповідання.

— Що ми про них знаємо?

— Скільки днів життя героїв охоплено? (*Часовий проміжок — три дні.*)

Метод "Прес"

— Доведіть, що "Чорна рота" — оповідання.

4. Творче читання уривків, бесіда за змістом:

1. "Не було і їхнього обійстя... — Нема, Олю, хати. Німець з'їв."

— Де відбуваються події?

— Чому сім'я змушена була переховуватись у погребі?

— Що трапилось із хатою Андрійка?

2. "Ледь зсутулену батькову постать заглядів здалека і підстрибом кинувся назустріч. ... Зникає чоловік — як і не було."

— Чому Гната Берестенка викликали до сільради?

— Як ви зрозуміли слова "тому клямка"?

— У чому вина батька Андрія?

— Скільки було таких винних?

3. "— Ну, синку, прощай. ... — Живи, синку! Я люблю тебе."

— Які настанови дає батько синові?

— Про що здогадався хлопець?

— Опишіть стан Андрія?

— Коли герой плаче?

5. Аналіз художнього простору твору

Просторовий блок "Темрява — світло"

Читаючи, ви звернули увагу, що дуже часто в тексті зустрічається чорний колір.

(Робота з текстом. Учитель записує на дошці, учні — в зошитах.)

Темрява	Світло
Погріб; кінець світу; темрява; густа смола; нора; зима; війна; "Чорніли комини печей..." Закіптюжений фіюзеляж "Темніли чорні плями" "Почорнілий від кіптяви й попелу сніг" "Радість тьмяніла" "Материні сумні очі" "Батько, мов чорна хмара" Чорна рота "Чорний батьковий чуб" "Шеренга і натовп, мов дві чорні хвилі" "Чорна батькова фуфайка" Чорніюча дорога	А Тиша Н "Мати перехрестилася" Д "Мало не закричав од Р радості" І Білий світ Й "Світла смуга стала К квадратом" О Божий світ Ранкове небо Весна Сніг День

— Це зіткнення двох світів. Між цими світами перебуває Андрійко. Відповідно стан його змінюється залежно від того, що бачить хлопчик: коли бачить темну сторону життя — засмучується, плаче, а коли світлу — радіє, сміється.

— Що переважає? Чому?

Слово вчителя. Оповідання "Чорна рота" — це художньо відтворена сторінка життя самого автора, пам'ять його серця і відданий землякам моральний борг. Письменник показав безталанну долю своїх співвітчизників, їх тепле серце, високу душу, щире вдача. Це художній документ про епоху "чорних рот", яка, на жаль, малодосліджена сьогодні. З'являються лише поодинокі приклади, які відтворюють цю ганебну для радянської влади сторінку воєнної історії. (Фільм Миколи Достала "Штрафбат") Ми з вами зобов'язані знати історію рідної землі, відкривати всю її правду.

— Яка тема оповідання? (Це оповідання про добро і зло, як і навіщо жити, про патріотизм і зраду. Перед нами постають в усіх труднощах і непоказному героїзмі правдиві картини нашої воєнної дійсності.)

6. Прийом "Збери портрет із деталей".

("Ач, не терпиться йому"; "притиснувся до теплого маминого боку"; "мало не закричав од радості"; "гнали у Чапаєва"; "пересиливши соромливість, гукнув"; "Андрій не маленький"; "притис худеньке синове тільки до себе" тощо.)

— Скільки років, на ваш погляд, Андрієві?

— Яким ви його уявляєте?

— Що пережив хлопчик за такий короткий час?

— Яким він зростає?

(Андрій росте чуйним, добрим, відповідальним, дбайливим, справедливим. Незрадливим дитячим серцем він відчуває несправедливість. Герой твору — дитина війни, яка своїми очима бачила, як в ім'я майбутнього б'ються і вмирають солдати і яка їм шана. Таких покалічених доль було багато. Це окрадені війною сироти і напівсироти. Хлопчик зростає гідним сином свого батька, гідним нащадком роду козацького).

— Як автор ставиться до головного героя?

— Чому саме таке ім'я дає? (Андрій в перекладі з грецької мови означає "мужній, хоробрий").

— Як автор ставиться до зрадників?

— Як закінчується твір?

7. Підсумок.

Звучить пісня "Священна війна" (О. Александров, В. І. Лебедев-Кумач)

— Чому ця війна була священною?

— Чому саме біля Розкопані могили зупиняються діти? (Могила — це символ пам'яті. Згадуються слова Т. Шевченка про те, що вся українська земля вкрита могилами. Відгриміло героїчне минуле, і тепер лише могили "про волю нишком в полі з вітром говорять". Там, вважає поет, захована стара дідівська слава. Саме козаки, які боролись за українську народність, за свободу совісті та людські права, свято оберігали дороги заповіді своїх пращурів, виступали носіями високої громадянськості. Ніколи в народі не вмере пам'ять про славні роки боротьби за волю. Автор пропагує культ славетного минулого України. Стерти все з пам'яті, відібрати минуле в народі не могли ніякі сатрапи упродовж століть.)

— Андрійко — нащадок такого славного роду. Він сильний і зможе відстояти честь батька через роки.

— Що саме ви зрозуміли завдяки оповіданню?

— Послухайте вислів О. Довженка:

"Не ради сліз і розпачу... а задля слави нашого роду написано, в ім'я любові".

Як ви розумієте ці слова? Чи співзвучні вони з твором, який ми сьогодні розглядаємо?

V. Рефлексія.

Прийом "Ланцюжок думок"

— "Чорна рота" — це...(цікава і сумна історія).

— "Поет-земляк вразив і зацікавив мене..." (історичною правдою).

— "За що я вдячна А. Гаю?" (За правду, патріотизм, чесність, гуманізм, безкомпромісність, доброту... Завдяки таким творам наступні покоління зростатимуть небайдужими, пам'ятатимуть про подвиг нашого народу).

Вправа "Малюємо настрої"

— Діти, заповніть "Щоденники настрою" (другу колонку "Кінець уроку").

— У кого змінився настрої і чому?

(Як правило, переважають синій і фіолетовий кольори.)

Оцінювання роботи учнів на уроці.

VI. Домашнє завдання

Обов'язкове: придумати продовження оповідання; скласти 12 проблемних запитань за змістом твору.

За бажанням: написати есе (невелика письмова робота емоційного спрямування) на одну з тем: "Історію ж бо пишуть на столі. Ми ж пишемо кров'ю на своїй землі" (Ліна Костенко); "Дорога ціна перемоги".

Літературна вітальня з героями драматичних творів Лесі Українки

Тамара Бабійчук,
кандидат педагогічних наук
Бердичів

Оформлення зали: портрет Лесі Українки у вишиваному поліському рушнику, грона калини; виставка книг письменниці. Глядачам роздають буклети (роботи студентів про Лесю Українку, її твори, наприклад: "Фотографії промовляють", "Літературно-меморіальні музеї Лесі Українки", "Родина Лесі Українки", "Уподобання Лесі Українки" тощо).

Виголошується виступ "**Драматургія — найвищий злет творчого генія Лесі Українки**". Після виступу ведучі у вишиванках коментують появу героїв драматичних творів Лесі Українки. Герої виходять на сцену, розігрують діалоги чи полілоги, заходять за куліси, а по закінченні дійства герої знову (на запрошення ведучих) по чергово з'являються на сцені і залишаються тут; ведучі, як і на початку заходу, чітко називають героїв. Таке називання потрібне для кращого запам'ятовування як імен героїв драматичних поем Лесі Українки, так і самих творів.

Ведучий І. Герої драматичних творів Лесі Українки сьогодні прийшли до щирих шанувальників таланту нашої великої землячки — студентів і викладачів коледжу.

Ведучий ІІ. У нашій літературній вітальні — Міріам і Месія з "Одержимої", Юда і прочанин з драми "На полі крові", Йоганна і Хуса з етюдів "Йоганна, жінка Хусова", Мартіан та Ізоген з драматичної поеми "Адвокат Мартіан", Елеазар з драми "Вавилонський полон", Тірца з драматичної поеми "На руїнах", Річард і Антоніо з драматичної поеми "У пущі", Кассандра і Гелен з драми "Кассандра", Дон Жуан і донна Анна з "Камінного господаря", Айша і Мохаммед з однойменного діалогу, Руфін і Прісцілла з однойменної драми, Антей і Федон з "Оргії", гебрей і єгиптянин з діалогу "В дому роботи, в країні неволі", Оксана і Степан з "Боярині", Мавка і Лукаш з "Лісової пісні".

Ведучий І. Улюбленою книгою Лесі Українки була Біблія. Леся перекладала уривки з Біблії, на біблійні теми написала поему, цикл поезій, драматичних творів. Твори на біблійні теми об'єднують спільна ознака прикладу високої жертвовності, свідомого несення хреста, самопожертви, активного і діяльного ставлення до життя, до різного роду морально-етичних цінностей. Власне, всі драми Лесі Українки перейняті високою християнською мораллю.

Ведучий ІІ. "Одержима" — це п'єса Лесі Українки, написана всього за одну ніч біля ліжка умираючого Сергія Мержинського. Головна героїня — Міріам — "ненавистю спотворена в обличчі", адже вона по-справжньому пізнала людей, які вчора йшли за Месією, а сьогодні тричі відрікаються від нього.

Ведучий І. Міріам нетерпима до таких — мізерних, боязких, егоїстичних, зрадливих, користюлюбних, і не розуміє, чому за нічмених і вбогодухих Месія має пролити свою кров.

Ведучий ІІ. Міріам благає Месію не жертвувати собою. Але Ісус учить Міріам любити всіх, пробачити людям їхні гріхи, їхню недосконалість, вчить терпінню і великодушності. Міріам загине за Христа.

Месія. Та що тобі спалило душу, жінко?

Міріам. Не знаю: чи ненависть, чи любов.

Месія. Кого ж ненавидиш ти?

Міріам. Ворогів.

Месія. Своїх?

Міріам. Твоїх.

Месія. Я їх казав любити.

Міріам. А я люблю... не їх.

Месія. Вони для тебе, як і для мене, ближні.

Міріам. Але я від них далека, наче від ехидни.

Месія. Вони не відають, що творять.

Міріам. І ехидна

несвідома, а всяк її розтопче, як стріле на шляху.

Месія. Якби ехидна

могла покинути свою отруту,

вона була б не гірша від голубки.

Міріам. Але вона отрути не покине.

Месія. Про Царство Боже на землі ти чула?

Міріам. Та я ж тепер ніде його не бачу.

Месія. Ти дивишся й не бачиш, маловірна.

Міріам. О так, не бачу! Світло Твого Духа

мене сліпить. Чим Ти мені ясніше,

тим душі ворогів мені темніші,

тим менш ехидна схожа до голубки.

Не маловірна я, занадто вірую,

і віра та мене навик погубить.

Я вірую, що Ти — світло і такого

ся темрява до себе не приймає?

Я вірую, що Ти слово — і такого

отой глухороджений люд не чує?

Їм, може, треба іншого Месії?

Їм, може, Сина Божого не досить? [Т.3, с. 126—147].

Ведучий І. Відомий з Біблії факт, що Юда, зрадивши Христа, отримав за це 30 срібляників, розкався, а потім повісився. У драмі "На полі крові" Лесі Українки Юда купив нивку на глинищах і солонцях під Єрусалимом і обробляє її мотикою.

Ведучий ІІ. Дідок-прочанин, зустрівшись з Юдою, обережно з'ясовує причини зради учнем великого учителя.

Ведучий І. Честолюбивий, неврівноважений, задрісний Юда прийшов до Христа, бо "царства сподівався" і хотів зайняти у тому царстві біля Месії місце "перше, не інакше". Учителю бачить приховане користюлюбство Юди і випробує свого учня.

Ведучий ІІ. Випробування Юда не витримає. Більше того, у своєму падінні зрадник не розкаюється, навпаки, звинувачує у власному злочині свого недавно обоженного вчителя.

Юда (спалахнув).

Так! Я продав!

А Він мене ограбував! Ні, гірше!

Він одурив мене!

Як я знайшов Його, я запитався,

що маю я робити, щоб придбати

для себе царство Боже. Він спитав,

чи я закон сповняю й не грішу.

Я мовив: "Так", бо се ж була і правда.

"І все ще царства Божого не маєш?" —

спитав Він, якось дивно усміхнувшись.

"Як бачиш, ні", — сказав я, і досада

уперше ворухнулась в мене в серці
супроти Нього — я її стлумив.

Прочанин. А як же ти віддав Його, як саме?
Не хочеш — не кажи. А тільки, знаєш,
погана чутка йде про тебе в людях,
що ніби ти Його поцілував,
як зраджував.

Юда (*уперто*).

І Він мене теж зрадив!

Прочанин. Цілуючи?

Юда (*злісно і вкупі з жалем*).

Ні, Він мене ніколи не цілував.

Прочанин. А ти Його?

Юда (*поспішно*).

А може ж, я таки Його любив?

А може ж, я хотів з Ним попроситись?

Прочанин. Будь проклят!

Юда. Не тобі мене клясти, бо Він простив мене!

Прочанин. І після сього

ти не зависвся? (*плює*) [Т.5, с. 135—157].

Ведучий I. Дія у драматичному в етюд "Йоганна, жінка Хусова" відбувається в 1 ст.н.е. в поневоленій Римом Галілеї, в палаці намісника Хуси — типового правителя підкореної країни, жорстокого, користюльного, догідливого, улесливого, аморального.

Ведучий II. Дружина Хуси Йоганна стала ревною послідовницею Христа, продала свій посаг і пішла за Ним, сином теслі. Після розп'яття Ісуса Йоганна повертається до Хуси, де її чекає щоденне приниження, кепкування, презирство.

Хуса. А де ж твій тесля?

Йоганна. Його розп'ято. Ти хіба не знаєш?

Хуса. Ага, достукався!

І ти певна,

що я тебе прийму?

Йоганна. Я не ламала

ніколи вірності.

Хуса. Який же чоловік повірить жінці,

Що нібито вона ходила чесно,

Коли вона ганяла по світах

За молодим іще і непоганим,

Проречистим, облесливим пророком?

Адже се так? Для тебе ж Він — пророк?

Йоганна. Що Він для мене — висловить несила.

Хуса. Ти заробила... от чого:

Прилюдно будь побитою камінням!

Йоганна. Каменувати

Мене ти можеш, та не маєш за що,

Бо я ніколи не жила так свято, як сей рік.

Хуса. Вгамуйся

І рада будь, що не тягну тебе

На суд за марнотратство і перелюб,

А покриваю все для честі дому!

І ти повинна честі тій служити,

Як накажу тобі.

(*Хуса виходить. Йоганна падає на коліна і здійсмає руки.*)

Йоганна. Ой Господи! Чи довго сеї муки?

Учителю! На що мене покинув?..

Коли ж те царство Боже? Де ж воно?

Чи доживе душа моя до Нього? [Т.5, с. 158—200].

Ведучий I. Дія драматичної поеми "Адвокат Мартіан" відбувається в Римі у III ст. н.е. Адвокат Мартіан, переконаний християнин, зобов'язаний церковною громадою приховувати свою віру, бо це дає йому можливість у суді захищати християн. Своїх дітей Валента й Аврелію Мартіан виховав у християнській вірі.

Ведучий II. Діти протестують проти батька, бо коли батькове життя мало великий смисл, то їхнє — позбавлене будь-якої суспільно корисної діяльності.

Ведучий I. Мартіан даремно просить авторитетного

брата Ізогена дозволити Валентові та Аврелії відкрито служити Господеві.

Мартіан. Проси єпископа, щоб він дозволив Моїх дітей до церкви привести.

Ізогон. Тепер не час.

Мартіан. Ой брате! Я не можу

Хвилини тратити!

Ізогон. Та ти ж їх просвітив Христовим словом!

Мартіан. Зерно зродило плід занадто буйний,

Упавши на добірну цілину, —

Як не зібрать його, то він поляже

І зогніє. Приймаючи слово, діти

Запрагли діла. Моя дочка

Святою мрією горіти здатна —

З таких бувають мучениці, брате.

Мій син одважною, твердою вдачею —

Незгірший був би з нього проповідник.

Ізогон. Наш єпископ

Не раз наказує дівчатам нашим

Не рватися до мученських вінців,

А тихим послухом служити Богу.

Та й проповідників у нас не брак.

Тебе не можуть замінити діти.

Ти в нас тепер, немов наріжний камінь,

Ти здержуєш усю будову нашу,

Хоч сам невидний; а як ти схинешся,

Впаде наш стовп, розвалиться наш дім [Т.6, с. 9—70].

Ведучий II. Особливе місце у творчості Лесі Українки посідають драматичні поеми про роль і місце митця у долі власного народу.

Ведучий I. Більшу частину драми "Вавилонський полон" містить сцена колективного суду над співцем Елеазаром, цей суд влаштовують співцеві духовні наставники Ізраїлю та Іудеї — левіти й пророки. Елеазара звинувачують у національній зраді, бо він заробляє на хліб, співаючи чужою мовою про чужі країни.

Ведучий II. І хоча на переможний Вавилон працюють усі поневолені, однак саме Елеазара хочуть каменувати, бо слово поета — це духовна основа національного життя, тому поетова зрада не може бути морально виправданою.

Ведучий I. Елеазар сам себе тяжко судить і заслуговує прощення. Віднині він буде вірним своєму обов'язку — охороняти духовні скарби народу, в першу чергу — рідну мову.

Елеазар. Батьки і браття, матері і сестри!

Кажіть мені по ширості, виразно,

чого я став між вас, мов прокажений?

I чоловік. Бо ти набрав прокази в Вавілоні,

співаючи за гроші на майданах

Вааловим синам.

Елеазар. А не набрались

ви всі там, на роботі в Вавілоні?

II чоловік. Робітники Молохові не служать.

Елеазар. Кому ж їх руки і начиння служать?

I чоловік. Неволею не докоряють бранцям!

Елеазар. А я ж хіба не бранець? За що ж ви

мене караєте за працю по неволі?

II чоловік. Бо шнур, лопата, рало та сокира

в руках людських — людські раби, а слово

в устах пророчих мусить тільки Богу

служити — більш нікому.

Так ти за чужомовними словами

забудеш вимовлять "Єрусалим"!

Елеазар. Ох, я додолу впав, як і святиня,

всі полягли ми, як Єрусалим.

Терпіть кайдани — то не світський сором.

Забуть їх, не розбивши, — гірший стид.

Нам два шляхи: смерть або ганьба [Т.3, с. 148—166].

Ведучий II. У драматичній поемі "На руїнах" Леся Українка продовжує й розвиває образ Елеазара. Тірца — це Елеазар після фінального прозріння.

Ведучий I. Руїни поневоленого Єрусалиму. Горє і

відчай заволоділи людьми, які залишилися у полоні без житла, без їжі, без одягу, без рідних. І от перед руїнами ходять від однієї купки сонних людей до іншої пророчиця Тірца і підбадьорює занепалих духом, дає нещасним і зневіреним силу і надію.

Ведучий II. Тірца будить напівмертвих, збайдужілих співвітчизників до праці. В ім'я чого працювати? В ім'я відродження, в ім'я визволення Батьківщини.

Тірца. Коли загоїлась на грудях рана,
то встань і йди до праці.

Чоловік. До якої?

Що маю я робити? Чим? Над чим?

Ні знарядю, ні знадобу не маю.

Тірца. Земля Єрусалимська не згоріла.

Ти маєш меч.

(Показує на пощерблений меч, що валяється долі край чоловіка.)

Чоловік. Куди ж тепер той меч?!

Руїні не потрібна оборона.

Тірца. Розкуй меча на рало. Час настав.

Потрібна оборона і руїні.

Бо прийде ворог і розоре землю,

насіє збіжжя, і збере жнива,

і буде хлібом люд сей годувати,

і вдруге завоює Палестину,
вже без меча, самим блискучим ралом.

Бо скажуть вголос сироти й вдовиці:

благословенний той, хто хліб дає!

Лежачим краю рідного немає.

Чий хліб і праця — того і земля.

Тож вавилонською назвуть сю землю.

А ті руїни, що он там чорніють,

стоятимуть вже на чужій землі.

Кого тоді болітиме та рана,

що звалася колись Єрусалимом?

(Чоловік підводиться і здійснює меча.)

Чоловік. Благословенне слово, що гартує!

(Бере меча під паху і йде до руїн на вогонь) [Т.3, с.167—182].

Ведучий I. У центрі драматичної поеми "У пущі" — образ талановитого скульптора Річарда Айрона. Річард навчався в Італії, був поцінований там, однак разом зі співвітчизниками поїхав за океан, де в пущі прагнув боротися за очищення віри.

Ведучий II. Але виявилось, що Річарда оточує не тільки лісова пуща, а й пуща людських пересудів, забобонності, підлості, користолюбства.

Ведучий I. Талант митця загинув, його мистецтво не потрібне англійцям. Про це він з боєм говорить давньому другові Антоніо — послу з Венеції, з яким зустрівся після довгої розлуки.

Антоніо *(розглядається навкруги)*.

Се студія митцева? Ні, се пустка!

Се не подібне до світлиці тої

Рікардо молодого, де, бувало,

І музи й грації єднались любо.

Річард *(входить)*.

Я тут не артист. Був гончаром

І муляром, тепер учителюю.

Антоніо. З konieczності бере артист роботу,

Яку прийдеться.. Чи я ж повірю,

Щоб справді ви могли згубити в пущах

Нової Англії талан ваш?

Ви краще покажіть мені роботу, —

Не вірю я, щоб не було її.

Хоч би артисту руки відрубали,

Він все-таки творить не перестане.

Річард *(дістає маленьку фігурку)*.

Оце одна зосталася від них,

І ту я виніс, наче тіло друга,

Убитого в останнім бойовиську.

Антоніо. Маестро! Слухайте! Та се ж перлина!

Се ж гріх — таке од світу заховати!

(милується фігуркою)

Маестро!

Як другу, як артисту, раджу вам,

Прошу і заклинаю вашим хистом:

Верніться-бо в Італію! Я певен,

Там оживуть і мрії ваші, й слава,

І розцвіте талант під нашим небом.

Річард. Спасибі, друже,

Тепер — вже пізно. Як мені вернутись

В той край, де бачили мене колись

У розцвіті, де всі колись на мене

Великі надії покладали?

Що ж я там покажу? Чим похвалюся? [Т.5, с.9—134].

Ведучий II. Надзвичайно самотні в Лесі Українки драматичні поеми на сюжети світової літератури.

Ведучий I. Над "Кассандрою" Леся Українка працювала кілька років. Це українська версія класичного давньогрецького сюжету про загибель Трої. Головна героїня драми — пророчиця Кассандра. Леся Українка так писала про свою Кассандру:

Ведучий II. "Се трагічна пророчиця з своєю нічим не признаною правдою, з своїм даремним пророчим талантом... вона тямить лихо і пророкує його, і ніхто їй не вірить... вона не може мовчати, ... вона сама боїться свого пророцтва і, що найстрашніше, сама в ньому часто сумнівається... Знаючи ту правду, не робить нічого для боротьби, а коли й намагається робити, то діла її гинуть марно, бо діла без віри мертві суть, а віри в порятунок у неї нема і не може бути. Її ніхто не каменує, але вона гірше мучиться, ніж мученики віри і науки".

Ведучий I. Кассандра — це образ непочутої пророчиці. Пророчиці, яка, на відміну від свого брата Гелена, говорила гірку, болючу правду. Гелен же заспокоював людей солодкою брехнею.

Кассандра. Так ти скажи мені по правді, брате, яку ти провів по пташках побачив?

Гелен. Так що там! Ми обоє вішуні і добре знаєм, що пташки й утрібки, і кров, і дим від жертви — все то тільки окраси й покривало голій правді, про людське око.

Кассандра. А як же ти, Гелене, одрізняєш брехню від правди?

Гелен. Та ніяк. Я просто даю їй спокій.

Кассандра. Як же ти віщуєш?

Що кажеш людям?

Гелен. Те, що треба, сестро, те, що корисно або що почесно.

Кассандра. Невже ніколи ти того не бачиш, що буде, неминуче, неблаганне?

Невже тобі не каже в серці голос:

"Так буде, так! так буде, не інакше!"

Гелен. По щирості сказавши, — ні, ніколи.

Кассандра. Я бачу: Троя гине. [Т.4, с.9—99].

Ведучий II. Леся Українка пишалася тим, що і в українській літературі є "Дон-Жуан" — "власний, неперекладений, оригінальний тим, що його написала жінка". Ця тема, вважала Леся, є надзвичайно складна, є в ній "щось диявольське, містичне, недарма вона от уже триста літ мучить собою людей, об цю тему, мов об гранітну скалу, розбивались найширші натхнення і найглибші думки".

Ведучий I. Центральний персонаж драми "Камінний господар" — донна Анна, яка не зупиняється ні перед чим для здійснення своєї мети — здобути владу. Мріючи про владу, вона виходить заміж за нелюба — командора.

Ведучий II. Закохавшись у Дон-Жуана — лицаря волі, Анна сама спокусила його величю влади. Приналежний плащем командора, Дон-Жуан зраджує себе у найкращому.

Дон Жуан. Як несподівано скінчилась казка!
З принцесою і лицар у в'язниці!

Анна. Чого ж нам думати, що се — в'язниця,
а не гніздо — спочин орлиній парі?
Сама звила я се гніздо на скелі,
труд, жах і муку — все переборла
і звикла до своєї високості.
Чому не жити й вам на сім верхів'ї?
Адже ви маєте крилатий дух —
невже лякають вас безодні й кручі?

Дон Жуан. Мене лякає тільки те, що може
зломити волю.

Анна. Я вам кажу: нема без влади волі.
Хіба ж не краще нам з'єднати силу,
щоб твердо гору ту опанувати,
що я на неї тяжко так здіймалась.
Я вам здобуду гідність командорську.
Ви ще не знаєте, що значить влада,
що значить мати не одну правницю,
а тисячі озброєних до бою,
що можуть і скріпляти, й руйнувати
всесвітні трони, й навіть — здобувати! [Т.6, с.71—162].

Ведучий І. Непрості питання кохання ставить Леся
Українка в драматичних поемах.

Ведучий ІІ. Мохаммед (драматичний діалог "Айша та
Мохаммед") відповідає на питання ревнивої, роздратованої
юної дружини Айші: "Як і за віщо можна так любити
стару, негарну, навіть мертву жінку? І зневажати гарну, мо-
лоду, кохану і закохану, живу?"

Ведучий І. Мохаммед, справді, не мав ілюзій щодо віку,
краси Хадіджи, своєї першої дружини. Однак він і через три
роки після смерті коханої сумує, бо в ній було щось вічне, ду-
ховне, кровно йому близьке і вкрай необхідне.

Айша. Але за гроші
нікого так не люблять у могилі!
Таж ти три роки жив у самотині
по смерті жінки першої, а потім,
як тільки взяв мене, взяв десять інших...
Як і за віщо можна так любити
стару, негарну, навіть мертву жінку?
І зневажати гарну, молоду,
кохану і закохану, живу?

Мохаммед. Не рвися, любя, і не рви мене.
Є таємниці в Бога, їх збагнути
не важмося.

Айша. Скажи! Я хочу знати!

Мохаммед. Якби я сам те знав!...

От ти сказала:
"Стару, негарну...". І в моїх очах
вона ні гарною, ні молодою
ніколи не здавалась. Не скажу я,
що я не бачив і не завважав
того нічого: я злічив всі зморшки
у неї на обличчі... Літ її
мені й сусіди не дали б забути...
але в ній щось було... щось вічне, Айшо.
Мені здається, що воно живе,
і дивиться на мене крізь могилу,
і голосом таємним промовляє,
і всі мої слова та й думку чує...

Айша. А теє "вічне" є в мені, коханий?..

Є чи нема? Скажи!

(Мохаммед мовчить.)

Що ж ти мовчиш?

(Мохаммед мовчки встає і йде геть) [Т.4, с.100—106].

Ведучий ІІ. У драмі "Руфін і Прісцілла" Леся роз-
повідає про доброту, взаєморозуміння, підтримку, все-
прощення в коханні.

Ведучий І. Дія відбувається у ІІ ст. н.е., коли християнське
вчення почало поширюватися на теренах Римської
імперії. Прісцілла душею прийняла християнство — з його
проповіддю любові і смирення.

Ведучий ІІ. Руфін, молодий римський патрицій, вихо-
ваний на традиціях грецьких мислителів, не вірить ні в
римських богів, ні в християнського Бога.

Ведучий І. Перед Руфіном постає фатальний вибір:
або прийняти віру Прісцілли, або втратити дружину. Чо-
ловік у напруженій душевній боротьбі.

Ведучий ІІ. І коли Прісціллу засуджують до смерті,
Руфін, не роздумуючи, залишається з дружиною, щоб за-
гинути разом.

Руфін (кидається їй назустріч. З докором, в якому
більше чутно біль, ніж досаду).

Прісцілло! як же можна?..

Прісцілла (спокійно). Що, Руфіне?

Руфін. Ти знов була сьогодні в катакомбах?

Прісцілла (трохи помовчавши).

Неправди я казати тобі не хочу,
а правду перемовчати не здолаю:
так, я була сьогодні в катакомбах
і завтра знов піду, як тільки ти
мені того не заборониш.

Руфін. Люба,
ти знаєш, я ніколи не вживаю
супроти тебе ні тієї сили,
яку мені дала сама природа,
ні того права, що дає закон.

Мені бридка слухняність поневолі, —
я ж не рабиню взяв собі за жінку.

Прісцілла. У Римі небагато чоловіків
таких, як ти, а може, ти єдиний
на цілий Рим. Я тямлю се й ціную.
Бог, — всевидючий свідок почуванням,
всю вдячність мого серця бачить ясно,
і чей же він мені колись pomoже
ту вдячність виявити супроти тебе.

Руфін. Прісцілло!

дружино мого серця... я не можу
ніяким словом вимовити страху,
тривоги тої злої, що, мов яструб,
кривавить, мучить, роздирає серце
за кожним разом, як ти там буваєш. [Т.4, с.107—326].

Ведучий І. Як бачимо, сюжети своїх драматичних по-
ем Леся Українка бере, звертаючись до життя древніх
євреїв, вавилонян, греків, римлян, іспанців, французів.
Однак про що б не писала Леся, — то було про Україну і
для України.

Ведучий ІІ. Так, наприклад, про взаємовідносини
імперської Росії, грубого колонізатора, з уярмленою Ук-
раїною, про взаємовідносини двох культур — російської
(яка брутально і нахабно краде в Україні культурні скарби)
і української (яка довгі століття перетворена на донора чу-
жого мистецтва) — у драмі "Оргія".

Ведучий І. Греція поневолена Римом. Занепадає
грецька культура, грецькі митці заради матеріальних ви-
год переходять на службу до колонізаторів.

Ведучий ІІ. Грецький композитор, музикант і поет Ан-
тей зазнає кількох страшних ударів: від нього іде його най-
кращий учень Хілон, друг-скульптор Федон, юна дружина
Неріса, викуплена Антеєм з рабства.

Ведучий І. Антей не може і не хоче служити Римові.
Він задавлюється струною з ліри.

Федон. Антею, се якась дивна затятість.

Та ж еллінам не першина приймати
хвалу чужинців, і яка ж в тім ганьба?

Антей. Чужинців — так, але не переможеців.

Бо переможець лиш тоді похвалить,
коли подоланий похилить чоло
йому до ніг і порох поцілує
з-під стіп його.

Федон. Таке бувало в персів
та інших східних варварів. Ніколи
сього від нас не вимагали в Римі.

Антей. Не вимагали? Хто ж то перейшов

по нас, як по містках, до храму слави
всесвітньої? Кого ми по собі
з безодні варварства на гору несли?
Чи ж не лягли ми каменем наріжним
до мавзолею нашим переможцям?
І ми ще маємо радіти з того,
що нам дозволять у гучних палатах
на лірі заграбованій пограти?
Федон. Хіба тій лірі краще німувати?
Антей. Так, краще! [Т.6, с.163—218].

Ведучий II. "Російська держава чужа й ворожа українському робітникові. Український робітник подвійно поневолений — соціально і національно — не знайде розуміння з боку російського робітника, представника пануючої нації. Мета і шляхи їх боротьби — різні". Ці люди, як писала Леся в листі до Михайла Кривинюка, "не мають спільних інтересів".

Ведучий I. Таку ідею Леся Українка символічно стверджує в діалозі "В дому роботи, в країні неволі". Два раби — єгиптянин і гебрей — працюють на будівництві. Єгиптянин питає гебрея, що він робив би, якби був вільним. Гебрей відповідає, що він "розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди". Єгиптянин тоді б'є гебрея по обличчю.

Ведучий II. Аж тепер раб-гебрей зрозумів, що він не може бути товаришем єгиптянинові, хоч вони обидва і мають спільний дім роботи та неволі.

Гебрей. Скажи мені, якби тебе не гнали на сю роботу силоміць, ти став би по власній волі будувати оселі усім отим, що ти тут називав?

Єгиптянин. Авжеж би став.

Гебрей. То, значить, задля тебе нема тепер неволі? Ти не раб?

Єгиптянин. Е, де вже там не раб!.. Якби я сам був паном над собою, я б не так роботу сю розклав.

Гебрей. Але роботи не кинув би?

Єгиптянин. Ой, ні! Всі ми, єгиптяни, працюємо ретельно не тільки по неволі, а й за охоти. А ти?

Що б ти зробив, якби ти вільним став?

Гебрей. Я! Що зробив би я? Розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди! Порозбивав би всі камінні довбні! Всіх мертвяків повикидав би геть! Загородив би Ніл і затопив би увесь сей край неволі!

(Єгиптянин б'є гебрея, довга пауза.)

Єгиптянин. Ти, слухай-но, не гнівайся на мене, воно, я знаю, не годиться битись.

Але скипіло серце. Я й забув, що ми ж таки товариші з тобою, бо маємо ж ми спільний дім роботи. Ти вже прости.

Гебрей. Нічого, так і треба, я мушу знати, що я тут раб рабів, що він мені чужий, сей край неволі, що тут мені товаришів нема. Більш ти від мене й слова не почувеш! [Т.3, с.263—268].

Ведучий I. Роздумами про українську інтелігенцію перейнята драма "Боярина". Згідно з думкою поетеси, нація існує тільки тоді, коли у неї є духовна еліта. "У нас, на Україні, — писала Леся Українка, — треба здобути собі інтелігенцію, вернути нації її мозок".

Ведучий II. Здається, ніхто не заважає щасливому життю московського боярина Степана, нащадка козацької аристократії, та його дружини Оксани. Але немає не тільки щастя, а й життя на чужині.

Ведучий I. Оксана тяжко занедажує в ненависній Москві. Вирятувати її може лише Україна.

Ведучий II. Однак молода жінка розуміє, що дороги в Україну для неї немає, адже в час, коли Батьківщина потребувала допомоги, вона, Оксана, послухавшись чоловіка, була бездіяльною, тобто стала мимовільною зрадницею.

Степан. Цар пустить. Вже ж тепер на Україні утихомирилося.

Оксана (гостро). Як ти кажеш? Утихомирилось? Зломилась воля, Україна лягла Москві під ноги, се мир по-твому — ота руїна? Отак і я утихомирюсь хутко в труні.

Степан. Ти одживешся на Україні. Ти тепер картаєш...

А як сама мені колись казала, що ти прийняти можеш тільки руку від крові чисту?

Оксана. Правда, я казала...

Ми варті одне одного. Боялись розливу крові, і татар, і диби, і кривоприсяги, й шпигів московських, а тільки не подумали, що буде, як все утихомириться... Степане, дай руку!

Степан. Се навіщо?

Оксана. Ти не хочеш?

Степан. Ні, чом же? (Дає руку Оксані.)

Оксана (дивиться на свою й Степанову руки).

От, здається, руки чисті, проте все мариться, що їх покрила не кров, а так... немов якась іржа... як на старих шаблях буває, знаєш? [с.3—96].

Ведучий I. Мрію написати драму-феєрію "Лісова пісня" Леся Українка в серці своєму носила 30 років.

Ведучий II. У цьому філософському світлому і доброму творі звеличено духовність, утверджено гармонійний зв'язок людини і природи, людини і мистецтва, освіану волю, високе і чисте кохання, вірність і милосердя.

Мавка. Чи гарна я тобі?

Лукаш. Хіба я знаю?

Мавка. А хто ж те знає?

Лукаш. Ет, таке питаєш!

Мавка. Чому ж сього не можна запитати?

Он бачиш, там питає дика рожа:

"Чи я хороша?"

А ясьень їй киває в верховітті:

"Найкраща в світі!"

Лукаш. А я й не знав, що в них така розмова.

Я думав — дерево німе, та й годі.

Мавка. Німого в лісі в нас нема нічого.

Лукаш. Як ти говориш..

Мавка. Чи тобі так добре?

(Лукаш потакує головою.)

Твоя сопілка має кращу мову.

Заграй мені, а я поколишуся.

(Лукаш грає) [Т.5, с.201—293].

Ведучий I. Запрошуємо на сцену героїв драматичних поем Лесі Українки (знову називаються герої і драматичні поеми, в яких вони діють; герої почергово виходять).

Ведучий I. Перед вами — герої драматичних поем Лесі Українки. Наші глядачі підготували до них питання (діалог між глядачами і героями драматичних творів Лесі Українки).

Ведучий I. Усім дякуємо за зустріч (бажаючи фотографуються з героями драматичних поем Лесі Українки).

Твори Лесі Українки подано за 12-томним виданням, здійсненим київським видавництвом "Наукова думка" у 1975—1979 роках, а драматичну поему "Боярина" — за виданням, здійсненим видавництвом "Молодь" у 1991 році.

Підготовка до написання твору за картиною художниці Катерини Білокур "Рідне поле"

Урок розвитку зв'язного мовлення

Лідія Коваленко, Людмила Щербина,
вчителі української мови і літератури НВК №56
Херсон

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Катерини Білокур, підготувати дітей до написання твору з використанням поданої інформації; розвивати образну мову та навички добору матеріалу, вміння викладати свої думки; вчити відтворювати красу світу; виховувати любов до рідного краю, до творчої спадщини Катерини Білокур.

Обладнання: документальний фільм "Сповідь", автопортрет Катерини Білокур, репродукції її картин, інтерактивна дошка, зошит-помічник.

Епіграф: Мало — бачити. Мало — розуміти. Треба любити. Немає загадки таланту, є вічна загадка любові.

Григорій Тютюнник

Хід уроку

I. Організаційний момент

1. Слово вчителя. Одним із найбільших див і однією з найбільших цінностей світу є краса зоряного неба і землі, річки і лісу, квітів і краса самої людини.

Чарівність природи надихає на творчість, запалює в серці любов до людей, бажання творити добро. І тільки людина, чуйна серцем, душевно багата, може посправжньому бачити, відчувати красу природи, милуватися її барвами. Переконатися в правдивості цих слів нам допоможе сьогоднішній урок.

II. Оголошення теми, мети уроку

Ми ознайомимося з картинами художниці Катерини Білокур, яка своєю творчістю зачарувала світ, підготуємося до написання твору за її картиною "Рідне поле".

III. Сприймання учнями нового навчального матеріалу

1. Бесіда з класом (що нам відомо про майстриню?).

2. Перегляд фільму "Сповідь".

Запитання і завдання:

— Яке ваше враження від фільму?
— З долею якого письменника перегукується життєвий шлях Катерини Білокур?

— Який вплив справляє мистецтво на світ?

— На основі почутого і переглянутого фільму пропонуємо скласти сенкан до словосполучення "Катерина Білокур".

Алгоритм складання сенкану — на інтерактивній дошці.

- 1 рядок — іменник;
- 2 рядок — два прикметники;
- 3 рядок — три дієслова;
- 4 рядок — речення, яке розкриває основну думку;
- 5 рядок — іменник, який узагальнює зміст сенкану.

Зразок:

Катерина Білокур
Фантастична, незвичайна,
Захоплює, дивує, чарує.
Її картини — загадка таланту.
Диво.

3. Показ на інтерактивній дошці полотен "Цар-ко-лос", "Берізка", "Колгоспне поле" Катерини Білокур.

Вчитель. На виставці ці твори викликали подив і величезне захоплення. А що відчуваєте ви, коли дивитесь на них? Що вас вражає?

Ці картини демонстрували у 1954 році в Парижі. Їх високо оцінив Пабло Пікассо — один із найвідоміших художників ХХ ст.

Учень-дослідник стисло розповідає про Пабло Пікассо.

(На екрані портрет художника)

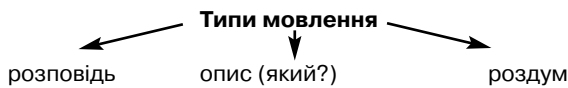
Кажуть, що всесвітньо відомий маестро довго стояв біля картин, мов загіпнотизований, а потім назвав Катерину Білокур геніальною і додав: "Якби в нас була такого рівня художниця, ми змусили б світ заговорити про неї". Це звучало тим дивовижніше, що про сучасне йому мистецтво Пікассо відгукувався вкрай негативно.

4. Бесіда.

— Яке ж завдання стоїть перед нами? (описати одну з картин)

— Що треба зробити, щоб описати картину? (Скласти план, дібрати матеріал, оформити роботу.)

— Давайте пригадаємо, які типи мовлення ми знаємо та їх структуру.

Структура		
початок дії	загальне враження	теза
розвиток дії	від предмета	докази
завершення дії	ознаки предмета мовлення	висновок
	оцінка предмета	

— Який тип мовлення ми обираємо для своєї роботи і чому?

- Які види опису вам відомі? (*художній, науковий*)
- Які ви знаєте жанри опису? (*інтер'єр, портрет, пейзаж, натюрморт*)
- Які ви знаєте стилі мовлення? (*розмовний, художній, науковий, публіцистичний, офіційно-діловий*)
- Який стиль мовлення обираємо для опису?
- Які ви знаєте особливості художнього стилю?

Особливості художнього стилю

5. Робота над репродукцією картини ("Рідне поле").

1. Бесіда з учнями.

- Яка тема цього полотна? (*Показ краси рідної природи та призначення людини на землі.*)
- До якого жанру образотворчого мистецтва належить картина? (*Пейзаж.*)
- Що зображено на картині? (*Поле, небо, річка, тин, хустка.*)
- Чому поєднані квіти, виноград, калина, які характерні для різних пір року? (*Показ багатства рідного краю в різні пори року.*)
- Для чого використано обрамлення квітами води, землі і неба?
- Що зображено на передньому плані картини? (*Тин і біла хустка.*)
- Якого символічного значення набувають поле, тин і хустка? (*Вказують на присутність людини.*)
- Чому людина є всього лиш невеличкою цяточкою? (*Людина — частина природи.*)
- Чому картина має таку назву?
- Яка основна думка художнього полотна? (*Поле — це простір людської душі та відображення світогляду самої авторки. Показ величі і краси рідного краю.*)
- Якою є кольорова гама полотна? (*Яскрава, різнобарвна, спокійна.*)

План опису картини "Рідне поле"

1. Слова про автора.
2. Визначити жанр картини.
3. Розповісти про задум автора.
4. Дати словесний опис побаченого:
 - що зображено в центрі картини;
 - що намальовано на задньому плані;
 - які художні деталі використовує митець для підсилення враження від картини;
 - як зображено предмети на картині.
5. Висловити своє ставлення до картини.

Добір матеріалу для опису картини.

Робота в групах

Група 1

1. Дібрати синоніми до слова "**художник**".
2. Дібрати художні засоби до слова "**поле**".

Група 2

1. Дібрати синоніми до слова "**малювати**".
2. Дібрати художні засоби до слова "**небо**".

Група 3

1. Дібрати синоніми до слова "**фон**".
2. Дібрати художні засоби до слова "**річка**".

Група 4

1. Які кольори використано на картині?
2. Дібрати художні засоби до слова "**хмаринки**".

Група 5

1. Дібрати художні засоби до слова "**тин**".
2. Дібрати художні засоби до слова "**хустка**".

Група 6

1. Виписати назви квітів.
2. Дібрати художні засоби до слова "**троянда**".

Результати роботи груп.

Художник — живописець, пейзажист, майстер пензля; полотно, картина, декоративний розпис;

малювати — відтворювати, відобразити, показати, створити, втілити;

фон — колорит, контраст, композиція;

рослини, квіти: виноградна лоза, кущ калини, чорнобривці, лілії, жоржини, троянди, гвоздики, айстри;

кольори: синій, блакитний, лазуровий, фіолетовий, бузковий, ліловий, фіалковий; червоний, бордовий, коричневий, бронзовий, рожевий; зелений, салатовий, золотистий; жовтий, жовтогарячий, полум'яний; білий, синюватий, чорний.

поле: безкрає, неозоре, широке, родюче, рідне, рівне;

небо: глибоке, високе, чисте, золотисте, голубе, фіолетово-сіре;

хмарки: кучеряві, легкі, прозорі, синюваті, синьофіолетові;

тин: березові кілки, пруті, гілки, хмиз; плетений, міцний;

хустка: жіноча, біла, обрамлена віночком.

Складання асоціативного куща до картини "Рідне поле"

Вчитель. "Твори Катерини Білокур назавжди увійшли в золотий фонд української культури. Вони з тих багатств, що їх Україна вносить до скарбниці мистецтва світового", — так високо оцінив творчість геніальної художниці Олесь Гончар.

Складання міні-описів картини "Рідне поле".

Завдання: за допомогою 2—3 речень опишіть фрагмент картини, який найбільше вас вразив, або квітку, яка зачарувала ваше серце, використовуючи роздатковий матеріал.

Індивідуальне завдання.

Один із учнів складає вступ, другий — основну частину, третій — висновок.

Зачитування учнями своїх міні-описів.

Пояснення учнями епіграфа уроку.

IV. Підсумок уроку

Рефлексія

Інтерактивна вправа "Мікрофон"

Продовжіть речення:

Мене вразило (здивувало) ...

Катерина Білокур уявляється мені ...

Мені захотілося ...

Нашим сучасникам треба мати на увазі, що ...

IV. Домашнє завдання

Написати твір-опис за картиною Катерини Білокур "Рідне поле", використовуючи зошит-помічник.

Вивчаємо словосполучення

5 клас

Людмила Баята,

вчитель української мови і літератури МГГ №23

Житомир

Тема. Словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні.

Мета: дати поняття про словосполучення; формувати вміння утворювати словосполучення та виділяти їх із речень; вчити працювати з підручником; розвивати логічне мовлення, увагу, пам'ять; виховувати почуття любові до рідного краю, до мистецтва.

Епіграфи уроку:

Словосполучення — це я!

А синтаксис — сім'я моя!

З двох і більше слів складаюся

І з словом все змагаюся.

Життя коротке, а мистецтво вічне.

Гіппократ

Хід уроку

I. Вступне слово вчителя

Пролунав дзвінок,

Починається урок.

Учитель посміхається,

А учні всі стараються.

Працюватимем старанно,

Щоб побачити в кінці,

Що у нашій 5-й класі

Діти — просто молодці.

II. Оголошення теми та мети уроку

Діти, прочитайте уважно тему уроку. Як ви вважаєте, про що ми будемо говорити сьогодні на уроці? Назвіть ключові слова теми. Поміркуйте над епіграфом уроку. (Свої сподівання діти записують на пелюстках "квітки очікувань", яка є на дошці.)

III. Сприйняття і засвоєння нового матеріалу

1. Проблемне запитання.

На дошці записані слова, поєднання слів, речення. Порівняйте словосполучення і речення.

Висновки запишіть у таблицю.

Словосполучення	Речення
Складається з ...	
Має ...	
Є будівельним матеріалом ...	

Приховує таємниці	Назва міста Житомир приховує таємниці.
Древній Житомир	Влітку древній Житомир потопав в зелені.

— Який метод ви застосували, роблячи відкриття, — порівняння, моделювання чи "групування"?

2. Пояснення вчителя.

Будь-яке висловлювання складається зі слів. Для того, щоб висловити якусь думку, слова мусять бути пов'язані одне з одним. Найкращим виявом зв'язку є словосполучення. Словосполучення складається з

двох повнозначних слів. Одне з них є головним, друге — залежним. Змістову залежність можна виявити за допомогою питань.

3. Робота з підручником.

Опрацювання матеріалу підручника на стор. 63.

— Що нового для себе ви ще дізналися про словосполучення?

4. Творчо-пошукова робота. Завдання "Мовні обрахунки".

Записати текст, визначити словосполучення, обрахувати кількість словосполучень у реченнях.

У малюнках Юрія Камишного дихає життя вічної і прекрасної батьківської землі. Воно є в осінній журбі, в літніх мрійливих замальовках.

У пейзажних композиціях Леоніда Шелудька усю напругу природи знімають небо, чутливі поліські узбіччя.

5. Гра-завдання "Згоден — не згоден — доведу".

Робота з підручником. Вправа 100, виписати групи слів, які не є словосполученнями.

6. Завдання: за картинами (Ю. Камишний "Кожному мила своя сторона", Л. Шелудько "Польові квіти" та "Ранкова тиша") скласти 3 словосполучення, визначити головне і залежне слово, два з них увести в речення.

7. "Упіймай словосполучення".

Вчитель читає текст, учні слухають і записують словосполучення.

Нещодавно в Житомирі відбулася 11-та персональна виставка заслуженого художника України Леоніда Шелудька. "Мій рідний край, моя земля" — так цього разу автор назвав свій творчий доробок.

8. Логічне доведення. Робота в групах.

Завдання: поданий мовний матеріал розподілити на словосполучення — I група; речення — II група; і окремі поєднання слів — III група; довести правильність вибору.

Картина мальовнича, квіти — мої діти, я буду художником, калинове джерельце, човник часу, краса і сила, може мати відчуття, земля і небо, неповторність стилю, здивуватися побаченому, милуватися краєвидом, замело, завіяло, туманіє синь.

IV. Оцінювання й мотивація навчальних досягнень

Рефлексія. Сьогодні на уроці я зрозумів...

навчився...

дізнався...

V. Домашнє завдання

Скласти твір-мініатюру за репродукціями картин художників. (Кожен учень отримав міні-календарик з картинами.)

Особливості формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури

Стаття третя

Олексій Вертій,

доктор філологічних наук

Суми

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей національних підстав сучасної методики викладання української літератури в школі. Наголошується на значенні українських національних ідейних, психологічних, духовних цінностей у формуванні духовного світу, життєвої позиції учнів, розуміння ними на цій основі мети, смислу та цінності життя.

Ключові слова: ціль, завдання, принципи навчання, цінність, національна ідея.

Формування основоположних підстав методики вивчення української літератури в незалежній Україні.

Боротьба українського народу упродовж кількох століть за свою державність, яка завершилась перемогою і здобуттям Україною Незалежності, відкрила нові можливості для формування основоположних підстав методики викладання української літератури на основі української національної ідеї, визначивши її ціль, мету, завдання та основні принципи.

Ціль у такому разі передбачає визначення тих спрямувань навчальної діяльності учених-методистів, учнів та учителів, які б укладання програм, написання підручників і посібників, вивчення програмового матеріалу підпорядковували розкриттю та усвідомленню змісту української національної ідеї, багатого національного духовного світу героя, формуванню на цих підставах людини дієвої життєвої позиції, національно свідомого громадянина України, який би у всьому відстоював та утверджував як свої особисті, так і загальнонаціональні інтереси.

Така ціль обумовлює мету навчання. Її суть полягає у тому, щоб учні та студенти одержали міцні та глибокі знання національної специфіки творчості того чи того письменника, особливостей національного літературного поступування загалом. Разом з тим література має стати одним із засобів формування національно-мовної особистості, художньо-естетичного пізнання історії національної духовності, національної психології, естетики, етики, моралі, закономірностей духовного становлення українського суспільства, духовних та ідейних основ укладу національного буття загалом.

Ціль і мета літературного навчання ставлять перед школою відповідні завдання. Одним з найважливіших з них є: укласти такі програми, дібрати такі твори, творчість таких письменників загалом та підготувати на їх основі такі підручники та посібники, які б давали цілісне уявлення про національну самобутність українського письменства, національні закономірності українського літературного поступування, призначення національної літератури в житті українського суспільства, її місце серед літератур народів світу. Виходячи з цього, необхідно також визначити основні національні ідейні, духовні цінності як висхідні у роботі вчителя, у навчальній діяльності учня, сформувати ідейні підстави і розробити методичні прийоми та способи здійснення поставлених завдань у галузі літературної освіти.

Коли ж мова йде про принципи навчання на заняттях, у позакласній та позашкільній роботі з вивчення

національної літератури, то в першу чергу необхідно мати на увазі, що у всій своїй сукупності вони становлять "спрямовуючі положення, нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм", впливають із його закономірностей і разом з принципами науково-дослідної діяльності формують вимоги до розгортання знань у відповідну систему [1, с. 143].

Скажімо, принципи науковості, системності, природовідповідності, виховного спрямування навчання, його зв'язку з життям у підручниках "Історія української літератури XIX століття. 70—90-ті роки" (кн. 1 — 2002; кн. 2 — 2003), "Історія української літератури. Кінець XIX — початок XX ст.: У 2-х книгах" (кн. 1 — 2005; кн. 2 — 2006), виданих за ред. проф. О. Д. Гнідан, набули справжнього змісту. Через 68 років після виходу "Підручника історії української літератури" Ол. Дорошкевича автори названих видань поряд з творчістю І. Нечуя-Левицького, І. Франка, П. Грабовського, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, М. Кропивницького, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника аналізують творчий набуток Олени Пчілки, Т. Зіньківського, В. Мови (Лиманського), А. Кашченка, Б. Лепкого, В. Винниченка, С. Черкасенка, чия творчість у підсоветській Україні або замовчувалась повністю, або ж подавалась спотворено, викривлено, однозначно тенденційно.

На відміну від советських підручників національний чинник у них визначається як превалюючий над соціальним та ідейно-духовним. Саме під цим кутом зору й формується система знань про літературне життя в Україні другої половини XIX — початку XX століть. Суть же національного чинника авторам бачиться в тому, що література означеного періоду мала основним своїм історико-соціальним завданням формувати із звільнених від кріпацтва селян національно свідомих громадян, прищеплювати на українському ґрунті загальні принципи теоретичної демократії та вивести взірць національно свідомої, дієвої особистості. Відтак у висвітленні життєвого і творчого шляху письменника, розкритті внутрішнього світу героя наголошується на ознаках і поняттях, насамперед, морально-етичного та психологічного плану. Національний рух потрактовується як пропаганда і розвиток ідей, становлення свідомості окремих індивідів і широких мас у ході опору повсюдному зросійщенню та національному винародовленню, боротьби за утвердження нації на підставах загальноєвропейського народодовладдя. Оскільки такі основоположні підстави шкільних підручників ще не сформовані, то підручники

для вищої школи тут мають бути за взірць для авторів навчальної літератури для середньої школи, ліцеїв та колегіумів.

Правда, у цілому ряді підручників та посібників для школи, підготовлених і виданих в незалежній Україні, увесь зміст літературної освіти, запропоновані форми, методи і принципи навчання на заняттях з української літератури ґрунтуються на українських уявленнях про людину і світ, на українських взірцях вишуканості та благородства духовного світу людини, виражають сутність української народної моралі, етики, естетики, психології, філософії і т. д. , про що за часів повсюдного панування російського царизму та комуністичного режиму не могло бути й мови. Переконливим прикладом цього є, скажімо, такі посібники, як "Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка в школі" Б. Степанишина (1999), "Вивчення творчості Івана Багряного" (2000) та "Вивчення творчості Василя Барки" (2004) Т. Турути, інші публікації.

Справа тут не лише в тому, що, вивчаючи за посібником Б. Степанишина творчість Т. Шевченка, дев'ятикласники ознайомляться з його поглядами на національне питання, з'ясують особливості трактування поетом образів України, матері, Дніпра, степу, лицаря-козака, бандуриста і т. д. , глибоко національний зміст яких раніше заступався ідеями класової боротьби та революційного демократизму. Формуючи національні підстави вивчення творчості Т. Шевченка, Б. Степанишин пропонує організувати роботу вчителя і учнів так, щоб спонукати їх до розуміння й осмислення ними усієї сукупності цих образів як національної картини світу, дошукуватися першовитоків цієї картини світу у народних звичаях і обрядах, національній психології, національних характерах, національній історії та національному укладі життя загалом, найтіснішим чином пов'язувати її зміст з гостропекучими проблемами нашого сьогодення, вчитися робити відповідні узагальнення і висновки.

Характерно, що, скажімо, ідея нескореності українського народу в методиці викладання української літератури за роки незалежності України з простого, декларативного гасла переросла у принцип навчання, набрала конкретного змісту. Скажімо, усю систему уроків, присвячених вивченню творчості І. Багряного, Т. Турута будує на тому новому, що вніс письменник своєю творчістю в сучасне мислення українців, показавши людину не як жертву, а як предстваника народу, борця за національне визволення. "Чому ми звернулись до творчості І. Багряного? Провідна ідея творів письменника — це віра в те, що потворна радянська дійсність, пекло якої він показав у своїх творах, не знищила й не знівечила людського й національного духу української людини. Ця ідея втілена в яскравих художніх образах їх головних героїв — молодих людей героїчного характеру типу Григорія Многогірного з "Тигроловів", Андрія Чумака з "Саду Гетсиманського", Ольги Урбан з "Розгromу". Це люди суворой долі й великого серця. Вони проходять через найжорстокіші випробування, які тільки може витримати людина. Свій шлях вони проходять відважно й прямо, лінією найбільшого спротиву. Герої Багряного не гублять не тільки свого людського, а й національного обличчя, не втрачають своїх добрих людських якостей, а навпаки — загартовуються і змінюються саме в цьому відношенні", — так визначає вона цілі, мету та принципи організації навчально-виховного процесу під час вивчення теми "Іван Багряний" [2, с. 3].

У зв'язку з цим у центр усієї роботи на заняттях з літератури ставиться духовний світ письменника та його

героїв, розуміння ними мети, смислу і цінності життя, формування і становлення життєвих принципів та ідеалів, життєвої позиції загалом, а відтак і осмислення учнями української історії, ідейних основ національного буття, національного характеру як історії української духовності. На підставах цієї духовності формується національний світогляд, національний характер вихованців, їх ставлення до дійсності, розуміння життя, свого місця і призначення в ньому.

Вельми відродно, що методисти та вчителі час від часу розробляють і пропонують педагогічній громадськості усе нові й нові форми, методи та принципи роботи на заняттях з літератури, спрямовані на виконання цих завдань, отже й досягнення поставленої мети та оновлення на національних підставах змісту навчання.

О. Семенов, наприклад, в системі професійної підготовки майбутніх учителів української словесності важливої ролі надає формуванню національно-мовної особистості. До того ж цю проблему вона розв'язує у тісному зв'язку з вивченням не лише української мови та літератури, а й народної педагогіки, національної психології, порівняльної педагогіки та інших предметів, надаючи їм українознавчого спрямування. Важливим для формування складових професійної компетенції майбутнього вчителя, на її думку, є вивчення таких тем, як "Національний характер та ментальність українців", "Мова і національна психологія", "Етнічні і соціопсихічні риси українського характеру", "Хвороби національної психології", "Етнопсихологічні особливості різних регіонів України" [3, с. 186—187]. Зрозуміло, що завдяки поверненню в незалежну Україну заборонених комуністичним режимом таких праць видатних українських вчених, як "Дух нашої давнини" Д. Донцова, "Призначення України" Ю. Липи, "Походження українського народу" В. Петрова, "Українська душа" колективу авторів і т. д. , і т. п. стало можливим їх використання у навчально-виховному процесі. Вони — одно з найпотужніших джерел формування і оновлення основоположних підстав сучасної методики викладання літератури в школі та професійної підготовки майбутніх учителів української словесності.

Наголос на українській національній духовності, на українському національному світогляді зумовлює зміну принципів навчання на уроках національної літератури, його цілі, мету і зміст, зрештою й оновлення методів та форм організації вивчення літератури. Так, у вже згадуваних методичних посібниках Б. Степанишина та Т. Турути національні духовні цінності покладені не лише в основу вивчення життєпису письменника, а й усієї системи образів та поетики художнього твору, літературного поступування загалом. Замість хронологічного підходу до вивчення життєвого і творчого шляху письменника Т. Турута пропонує спрямувати вивчення літератури на формування багатогранної, вольової та цілеспрямованої, типово української особистості учня, який на основі набутих знань міг би самостійно скласти програму самовиховання та визначити способи її здійснення.

Запропонована Т. Турутою система уроків з вивчення творчості В. Барки ґрунтується на духовних цінностях української нації і об'єднана навколо ідеї вишуканості та благородства духовного світу письменника та його героїв, історичної спадкоємності цих цінностей як основи незнищенності та нездоланності волі різних поколінь українців до свободи, до життя на своїх природних національних підставах. Історична основа, проблематика та ідейний зміст роману "Жовтий князь" потрактовуються у зв'язку з цим як випробування моральних і духовних сил окремої особистості і нації загалом, з якого вони вийшли хоча й понівеченими, але не-

переможеними, зберігши і передавши нащадкам ідеали духовної досконалості української людини, ідеали національної честі та гідності.

На принципово інших, у порівнянні з підсоветською методикою, підставах у посібнику Б. Степанишина подано духовний портрет Лесі Українки. Його особливість полягає в тому, що автор окреслює такі грані особистості поетеси, як характер, зацікавлення і захоплення, обдарування, місце і значення освіти, самоосвіти і самовиховання, заняття різними видами мистецтва, моральні основи взаємин з іншими людьми, ставлення до релігії, розуміння національних проблем і участь у їх розв'язанні, роль книги у її житті і т. д. Тим самим він формує уявлення учнів про національну духовну провідну верству, взірць моральної і духовної досконалості української людини, спонукає на прикладі її життя і творчості формувати свій інтелектуальний світ, свої життєві принципи та ідеали, своє розуміння мети, смислу і цінності життя, знаходити і усвідомлювати своє місце і призначення в ньому.

Формування основоположних підстав методики вивчення української літератури зосереджується і навколо релігієзнавчих проблем та проблем з'ясування вітчизняного письменства у його типологічних зіставленнях з літературами народів світу, сприйняття, перекладів та популярності творів українських письменників та української літератури загалом у країнах близького і далекого зарубіжжя.

Гострі суперечності викликає питання про релігійні впливи на літературу. Маємо непоодинокі приклади повного заперечення язичництва та ідеалізації християнства, що веде до спотворення сутності явищ. У такому разі література вивчається як ілюстрація тих чи інших релігійних догм, як спосіб за будь-яку ціну довести глибоку релігійність того чи іншого письменника (пригадаймо тут такі спроби відносно життя і творчості Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників), нехтується об'єктивність, отже і принцип науковості. А між тим саме від цього застерігали І. Франко, І. Огієнко (митрополит Іларіон), С. Сірополко, П. Кононенко, А. Пономаренко і т. д. Вони наголошували на двох моментах розв'язання цієї проблеми. Митрополит Іларіон, зокрема, зазначав, що християнство на Русі поширювалося повільно і то у зовнішніх формах, надто ж коли його прийняття супроводжувалося насильством, було обов'язковим. За таких обставин стародавня віра, тобто, язичництво, яке становило основу світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження і світоствердження, залишалась основою народної філософії, світогляду народу загалом. "Нової християнської віри глибше не знали, ідеологію її низи мало розуміли, а жити й мислити треба було й далі, хотілось і розуміти все те, що робиться навкруги, — і предки наші позоставалися при старих віруваннях, і при старій ідеології, сприйнявши з нового головні зовнішні форми, що допомагали йому в житті", — писав він [4, с. 314]. Так, на його ж думку, сформувалось двовір'я, властиве не лише для стародавнього народу. Досить виразно заявляє воно про себе й у свідомості наших сучасників. Отже, нехтувати цим, значить відходити від істини, однібічно, хибно і упереджено трактувати природу національного світогляду та національної літератури.

До того ж, як зазначають учені, релігія заснована на вірі, а відтак народна школа, стверджує С. Сірополко, не може бути залежною від релігії. Тому він рішуче відстоював світсько-нейтральний характер національної школи. Як й І. Франко, свою позицію він мотивував тим, що введення релігії в шкільні навчальні плани та програми як окремого предмета викличе гострі супе-

речності: основу вивчення релігії становить догматизм, сприйняття на віру, тоді як світські науки не можуть приймати на віру жодного твердження, адже вони ґрунтуються на основі пізнання закономірностей, отже і на підставах об'єктивності. А це означає, що з'ясування поставлених проблем необхідно розв'язувати у діалектичній єдності суперечностей. Тому П. Кононенко та А. Пономаренко наголошують на неоднозначності прийняття християнства, яке розкололо Київську Русь на природну, тобто язичницьку, і штучну, спотворену, зорієнтовану на привнесене з чужини християнство. Цей розкол, але вже на етнічній основі, поглибився в часи нашестя монголо-татарських орд (переконливим прикладом зображення цього розколу в українській літературі є повість І. Франка "Захар Беркут"). Наслідки такого розколу, зазначають далі П. Кононенко та А. Пономаренко, виявились у тому, що християнство, яке прийшло на зміну язичництву, породило "бар'єри відчуження не тільки між елітою й масами, а й у сфері еліти, до того ж не лише між елітою світською і духовною, а й у середовищі кожної з них; згодом — між містом і селом, потоками культури, проблему мови. Орда зробила все, щоб не допустити кристалізації у повному розумінні української держави та відходу її у сферу Європи, величезні зусилля до чого докладав король Данило Галицький, а згодом М. Глинський, Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Орлик, керівники УНР, ЗУНР і Директорії. Усе те суттєво позначилось як на ментальності українців, так і на їхній долі та ролі. А саме: від цього часу в нерозривній єдності йде двоєдиний — кристалізаційний і відцентровий — процеси" [5, с. 287]. Ніяких підстав для ідеалізації християнства тут, як бачимо, немає.

Тим паче, у методичній літературі нерідко вдаються саме до такої ідеалізації, зовсім забуваючи про науковість як один з принципів навчання. Наприклад, В. Пахаренко у навчальному посібнику "Шкільне шевченкознавство" (Черкаси, 2007) послідовно проводить думку про виняткову релігійність Т. Шевченка, про винятковий вплив християнського віровчення на його світогляд і творчість. Занадто перебільшуючи такий вплив, ту чи іншу поезію Великого Кобзаря, ту чи іншу його ідею, той чи інший образ у його творчості він робить мало не ілюстрацією християнських догматів, а весь "Кобзар" не чим іншим як бесідою зі Всевишнім. У поезії "Сон" ("Гори мої високі...") Т. Шевченко пише:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!*

В. Пахаренко потрактовує ці рядки в духовно-містичному плані: заради порятунку від зла "образів Божих" (тобто людей, страждених земляків) поет готовий відступитися навіть від святої Божої заповіді і водночас розуміє, що у такий спосіб погубить свою душу, заразивши їх її гріхом" [6, с. 34]. Суперечності та самозаперечення тут очевидні: люди — то лиш образи Божі; так би мовити, глибоковіруючий Т. Шевченко готовий свідомо порушити задля цих образів (не дійсних людей!) Божі заповіді і заразити свою душу гріхом (який же він тоді глибоковіруючий християнин!). Для чого тоді й віра, коли сам всесильний Бог не може заступитися за свої образи, тобто скривджених і страждених людей? Однак такому відступництву автор посібника знаходить виправдання, більше того — подає його як найвищу святість, правда гіпотетично: "але хто зна". А щоб ствердити свої висновки, надати їм правдоподібності, він пише: "Дуже вже схоже це прокляття на реалізацію заповіді Христової: "Хто хоче душу (життя) свою зберегти, той її втратить, а хто втра-

тять її ради мене, той знайде її (Матвій. — 10:39)" [6, с. 34]. Знову ж таки оте "дуже вже схоже це" вказує невпевненість і самого автора у сказаному ним, при- близність такої схожості. Релігійна містифікація Шевченка у такий спосіб приводить В. Пахаренка до пере- конання в тому, що єдино правильним способом боротьби зі злом і неправдою є молитва. Моліться до Бога, благайте його, і він зробить усе як слід сам. На підставі того, що повстанці борються за свої соціальні та національні права і вчинили розправу над катом своїх покривджених земляків Лейбою (а це ж супе- речить авторському розумінню молитви), В. Пахаренко відмовляє потребі вивчати в школі поему Т. Шевченка "Гайдамаки". Тож, певно, і "Холодний Яр", "Варнак", "Заповіт" також підлягають такій відмові? Тож на все- благальних молитвах, усепощенні чи на взірцях національних героїв, ідеалів національної чести та гідності будемо виховувати нові покоління українців, які збережуть і утвердять незалежність України, яку ми здобули ціною мільйонних жертв не одного десятка по- колінь наших предків-героїв, до якої так тяжко йшли крізь морок століть?! Зрештою, відмова від боротьби, сліпе молитовне поклоніння і усепощення цілком су- перечать ідейній спрямованості творчості поета, національній його природі. Відчуваючи недостатню умотивованість, неповноту своїх тверджень, В. Паха- ренко усе ж таки висновує: "Поєднання у поетовому світогляді Слова й сокири визначив також український національний характер, у якому щільно переплетено сільський і козацький генотипи. Саме життя примушувало українця в одну мить перетворюватися з лагідно- го батька, мирного, добродушного господаря-хлібороб- ба на грізного вояка і навпаки — поєднувати непоєднуване" [6, с. 35]. Отут би й поставити крапку. Але автор воліє знову сумніватися і допускає, що у за- кликові Т. Шевченка боротися зі злом не тільки словом, а й фізично можна добачати модель Христового вчен- ня. То як же чителеві (тим паче учневі) дійти якогось ладу у таких суперечливих припущеннях та вбачаннях, часом не просто не взаємозумовлених, а прямо-таки протилежних судженнях та висновках?

Свого часу І. Франко у розвідці "Шевченко і крити- ки" дав достатньо чітку й однозначну відповідь на ці та подібні питання. Не заперечуючи різного роду впливів на людину, і письменника в тому числі, зумовлених об- ставинами повсякденної дійсності, лектурою, взаєми- нами з людьми, освітою і т. д., він твердо і послідовно дотримувався думки, що далеко не всі вони знаходять свій вияв у творчості поета. Отож науковий підхід до розв'язання цієї проблеми вимагає необхідності з'ясу- вати на конкретних фактах наявність тих упливів, їх гли- бину чи поверховість. Скажімо, щодо "впливів" Біблії на Т. Шевченка, то він наводить розмову останнього з В. Далем, у якій Т. Шевченко засвідчує своє знайо- мство з богонатхненною, як назвав він її, нісенітницею та те, що він нічого в ній не зрозумів. Однак В. Щурат у своїй розвідці "Святе письмо в Шевченковій поезії" (1904) не бере до уваги ці та інші подібні свідчення по- ета, а добирає різного роду цитати так, щоб вони не розходились з його наперед заданою тенденцією. Ви- падковий збіг окремих місць Біблії, епіграфи з неї ще не є свідченням обов'язкових упливів. Пояснюючи подібні збіги, І. Франко наводить чимало прикладів сцен, епізодів, думок, подібних біблійним, в інших дже- релах, які міг використати поет. Часто такі збіги він уба- чає в подібності явищ і т. д. у самій повсякденній дійсності, у способі мислення Шевченка, які не мають ніякого відношення до Біблії. Відтак означений вище метод В. Щурата І. Франко вважає "пустою роботою",

адже, наслідуючи його, можна дійти висновку, що Шев- ченко сам не написав нічого, а лише наслідував Біблію, інших письменників чи то узяв від народу. "Тому маємо надію, що дальші дослідники будуть мати виключно правду і науку перед очима при дослідах, а не які-будь побічні цілі і наміри", — застерігає він від подібних спотворень як творчості Т. Шевченка, так й інших пись- менників [7, с. 247]. Сподіваємося, що сучасні методи- сти, вчителі та викладачі вищої школи також дослуха- ються цього застереження І. Франка і візьмуть його собі на озброєння. Зрештою, необхідно взяти до уваги розв'язання проблем шкільної освіти в інших країнах. "Сучасна проблема багатоконфесійності Англії є спад- ком подій півторастолітньої давнини, коли уряд країни уперше взявся за насильницьке відокремлення школи від церкви, яка вважала себе родителюю та хазайкою освітньої системи країни. Можливо, з огляду на сучасні потуги британських урядовців вимести зі школи ос- новні прояви релігійності та потуги кліриків посилити свою присутність у навчальних закладах, варто зверну- ти увагу на досвід попередників, аби уникнути їхніх по- милок в сучасному світі", — наголошує з цього приво- ду О. Лук'яненко [8, с. 74].

Дієво розробляється сьогодні й методика порівняльного вивчення української літератури з тво- рами чужоземних письменників (А. Градовський, Н. Медвідь та інші). Національно самобутнє в такому разі розкривається через загальнолюдське і навпаки, що відкриває перед учнями широкі можливості усвідомлення закономірностей розвитку вітчизняного письменства як важливого чинника світового літера- турного поступування.

Скажімо, у порівняльному аналізі художньо-філо- софської лірики В. Стуса та Р. Рільке Н. Медвідь пропо- нує виходити з того, що світовідчуття українця останній "прийняв як основу власного відчуття і сприймання світу" [9, с. 46]. Тому вона підводить учнів до усвідом- лення піднесеності і святості всього сущого, єдності та гармонії людини і світу, сконцентрованості змісту, емоційної напруженості, динамізму, схрещення часу і простору, пізнання поетом внутрішнього стану власної душі, його самовідродження до життя і творчості як ха- рактерні особливості творчих особистостей ук- раїнського і австрійського поетів у суто індивідуальних і національно специфічних їх виявах.

Коли ж методика порівняльного вивчення ук- раїнської літератури з літературами інших народів світу уже знайшла своїх авторів, то вивчення особливостей сприйняття нашого письменства у чужоземних країнах ще чекає своїх методичних розробок. У вихованні національно свідомих громадян такий підхід до вивчен- ня української літератури в школі має відіграти винятко- во важливу роль. По-перше, на цих підставах потрібно сформулювати переконання учнів у тому, що найвидатніші представники української літератури, найвидатніші явища українського письменства своїм змістом, худож- ньою та естетичною вишуканістю, взірцями духовної досконалості української людини, глибинними виявами уваги і поваги до людської особистості сколихнули світ, викликали жагу свободи і волі, отже стали невід'ємною складовою їх свідомості, їх світосприйняття і світоро- зуміння. По-друге, ці принципи вивчення української літератури викликають законне почуття національної чести та гордості, почуття громадянського обов'язку учня перед своєю нацією, її історичним минулим, те- перішнім і майбутнім. Наведені нижче та подібні свідчення мають спрямувати усю роботу вчителів, ви- кладачів, учених-методистів, авторів підручників та посібників, а відтак і учнів, саме в це русло:

Українська нація суто слов'янська, велика, життєрадісна, лицарська... Це нація поетів, музикантів, митців, яка назавжди викарбувала свою історію в піснях, а століття неволі не змогли примусити її мовчати.

(Ш. Сеньобос, Франція)

Українська народна пісня — найкраща й найніжніша поезія у всьому світі.

(Тор Ланге, Данія)

Мене, індійського читача "Слова о полку Ігоревім", вразила неабияка спільність світогляду творця "Слова" і світогляду авторів давніх та середньовічних епічних творів Індії. У давньоруській пам'ятці важливе чи не кожне слово, що вимагає глибокого аналізу. Якби ми змогли проникнути в глибину значення кожного слова, ми мали б унікальну можливість зрозуміти "Слово" як безцінну пам'ятку індійсько-давньоруської традиції, яка існувала впродовж багатьох століть і походить від спільної для наших народів культурної спадщини.

(Джогоннатх Чокрборті, Індія)

... Ви прийшли (на відкриття пам'ятника Т. Шевченку. — О. В.) тисячами з усіх частин Сполучених Держав; Ви прийшли з Канади, з Латинської Америки і Європи та навіть далекої Австралії, щоб вшанувати пам'ять поета, який так вимовно висловив невмирущу рішучість людини боротись за свою волю та її незгасаючу віру в кінцеву перемогу.

Цей здвиг любителів волі, щоб віддати салют українському героєві, далеко перевищує мої сподівання. Але його значення не перевищує моєї надії.

Моею-бо надією є, що Ваш величавий похід від тіні Монумена Вашингтонові до стін пам'ятника Тарасові Шевченкові запалить тут новий світовий рух у серцях, умах, словах і ділах людей; безперервний рух, присвячений незалежності та волі всіх поневолених націй в усьому світі.

(Д. Ейзенхауер, Президент США)

З промови на відкритті пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні, 27 червня 1964 року)

Є свідчення й про те, що з 23 грудня 1961 р. до 1 березня 1962 р. широкоформатний варіант фільму "Повість полум'яних літ" (японською мовою "Сандзе" — "Фронт") з японськими субтитрами в Японії переглянуло 394269 глядачів. Під час демонстрації фільму в Токіо в кінотеатрі "Юракудза" були встановлені нові рекорди на ринку закордонних фільмів.

Рекорд відвідування за один день прем'єри: 10821 чол.

Рекорд відвідування за тиждень: 48795 чол.

Прем'єри цього фільму відбулися у великих японських містах Осака, Токіо, Нагоя, Саппоро, Кіото, Хіросіма.

(Довженко і світ. Творчість О. П. Довженка в контексті світової культури. — К., 1984)

Після зміни був по три-чотири години лежав на ліжку, бо не мав сил навіть сидіти. Вечорами ж, увімкнувши улюблених Шопена, Моцарта, Бетговена, Баха чи Перголезі, довершував працю свого життя — збірку "Палімпсести". Книгу, за яку 1985 року голова Нобелівського комітету Генріх Бьолль висунув Василя Стуса на здобуття Нобелівської премії. Власне, навіть

не за всю книгу, а лише за півсотні її віршів, перекладених Анною-Галею Горбач майже як підрядники й видає окремою книжкою...

(Д. Стус)

Поступово у практику викладання української літератури в школі входить і принцип родоцентризму (родовідповідності), сформований О. Лук'яненком.

Історія становлення і розвитку української школи і національної педагогічної думки від найдавніших часів до сьогодення була, як бачимо, історією формування, становлення і розвитку української національної освітньо-виховної ідеї. Саме вона й визначила сутність змісту національної літературної освіти, сутність методів, форм та принципів навчання, організації усієї роботи учня і вчителя на заняттях з літератури. На жаль, історичні умови далеко не завжди дозволяли наповнювати ці методи, форми та принципи національним змістом, адже українська література то зовсім не вивчалась у навчально-освітніх закладах різних типів, то, як у підсоветській Україні, вивчалась спотворено, тенденційно. Лише зі здобуттям Україною Незалежності склалися всі умови для усебічного розв'язання цієї проблеми, тобто формування справді національних підстав вивчення української літератури в школі. Таких підстав, які б відповідали національній природі української літератури, національній природі психічного і духовного складу учня, виходячи з них, виражали б їх сутність, розгортали б їх у чітку систему життєвих принципів та ідеалів, систему світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження і світоутвердження кожної особистості в національному і загальнолюдському соціумі. Вивчення української літератури на цих підставах також має формувати національні духовні цінності нового часу, національний характер поколінь нових українців, розуміння ними мети, смислу і цінності життя, визначення і усвідомлення своєї життєвої позиції, свого місця і призначення в житті та суспільстві, своєї участі у загальнолюдському поступі нації.

Література

1. Бондар Володимир. Дидактика. Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. — К., 2005. — С. 143.
2. Турута Тетяна. Вивчення творчості Івана Багряного в школі. Посібник для вчителя. — Тернопіль, 1999. — С. 3.
3. Семенов Олена. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури. — Суми, 2005. — С. 186—187.
4. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. — К., 1992. — С. 314.
5. Кононенко П. П., Пономаренко А. Ю. Українознавство. Конспект лекцій. — К., 2005. — С. 287.
6. Пахаренко Василь. Шкільне шевченкознавство. Навчальний посібник. — С. 35.
7. Франко Іван. Збір. творів: У 50-и томах. — К., 1982. — Т. 35. — С. 247.
8. Лук'яненко Олександр. Освячена школа чи освічена паства. Світоглядні засади навчання у Великобританії XIX століття. — Полтава, 2010. — С. 74.
9. Медвідь Н. О. Українська література у взаємозв'язках із зарубіжною літературою. Навчально-методичний посібник для вчителів і студентів-філологів. — Суми, 2005. — С. 46.

Стаття посвячена изучению особенностей национальных оснований современной методики преподавания украинской литературы в школе. Подчеркивается значение украинских национальных идейных, психологических, духовных ценностей в формировании духовного мира, жизненной позиции учеников, понимания ими на этой основе цели, смысла и ценности жизни.

Ключевые слова: цель, задания, принципы обучения, ценность, национальная идея.

The article dedicated learning especially national bases of modern methodic of education in scholastic Ukrainian literature. Pick out meaning of Ukrainian national ideas, psychological, spital values in forming spiritual world, position of pupils, understanding of this base aid, sense, meaning and value of their life.

Key words: aid, exercises, principles of learning, value, national idea.

Формування професійно-творчих здібностей студентів як методична проблема

Наталка Романишина,
кандидат філологічних наук, доцент
Рівне

Автор долучається до розробки методистами науково обґрунтованої системи формування у студента педвузу професійно-творчих здібностей; зокрема умінь створювати текст за законами белетристичного жанру — фантастичного оповідання.

Ключові слова: художня мала проза, фантастичне оповідання, мистецька реалізація, письменницька компетентність.

Одним із завдань сьогodнішньої реформаційної політики освітньої сфери України є курс на професіоналізацію, підготовку фахівця високого рівня, захищеного і мобільного на ринку праці. Щодо сучасного учителя літератури, крім опанування загальнопедагогічними, спеціальними, комунікативними вміннями та навичками, він має бути креативним і володіти методикою формування мотивів творчості. Сьогodні цінується не просто належна змістова наповненість занять, а їх організація у формі творчої співпраці учителя й учнів на основі гуманістичних принципів; з використанням активних форм і методів навчання, які спираються на творче, продуктивне мислення, поведінку; здатність створити умови для набуття нових знань шляхом самостійного відкриття; налагодження діалогу-обміну думками, знаннями, творчими знахідками; включення по можливості кожного в активну творчу діяльність. Розвиток творчих здібностей учнів — одна із визначених програмою з української літератури "ключових компетентностей" [11, с.5].

Однак аналіз практики професійної підготовки майбутніх учителів, — констатує науковець С.Дмитрієва, — свідчить про неефективну діяльність випускників саме в аспектах "творчість", "ініціатива"; тому психолого-педагогічна наука має визначитися у стратегії вирішення однієї з найактуальніших проблем — розробки науково обґрунтованої системи формування у студента педвузу професійно-творчих здібностей [9, с.86]. Методист А.Лісовський звертає увагу на залежність практиканта при проведенні уроку від готових методичних розробок, через невміння творчо осмислювати інноваційний досвід; сприймання його зовнішньої, видимої форми, а не педагогічної сутності [9, с.122—123]. За Л.Фурсовою, літературна компетенція — добра обізнаність насамперед із процесом творення художньої літератури [12, с.13]. Розважаючи над проблемою професіоналізації, підготовки людини, для якої література стане предметом професійної діяльності, авторитетний дослідник Ю.Кузнецов вважає: в ідеалі нам треба підготувати письменника [7, с.6]. Справді, у вищій педагогічній школі, зокрема при викладанні літератури, мало приділяється уваги як технології підготовки майбутніх учителів-словесників до організації художньої творчості, так і розвитку літературного обдаровання студентів.

Мета статті — долучитися до вирішення проблеми становлення творчої особистості учителя; запропонувати методичні рекомендації, як через практику написання твору малої прозової форми виявляти і розвивати у студентів-філологів літературне обдаровання, вміння віднаходити певні нюанси мистецької реалізації, долаючи деструктивний автоматизм, сліпе й стихійне наслідування стилю митця-професіонала.

Формувати текстотворчі вміння доречно на прикладі написання невеликих прозових творів фантастичного жанру:

— у літературознавстві прийнято вважати новелу школою майстерності прозаїків, "підготовчим класом" (В.Фашенко);

— методистами науково обґрунтовано, що художня фантастика будить думку, стимулює пошук, виступає своєрідним каталізатором творчості, заохочує до вдосконалення, що відповідає завданням освіти XXI ст., вимогам побудови суспільства на гуманістичних засадах [8, с.26];

— фантастика — один із найбільш знаних молоддю, найчитабельніших жанрів літератури; випробовуючи ж свої сили в ньому, можна стати відомим, отримати визнання, адже постійно оголошуються конкурси для фанів; це і щорічні Міжнародний фестиваль фантастики "Портал", Всеукраїнський фестиваль "Всесвіт Олеса Бердника"; літературні проекти в Інтернеті — "Зоряна Фортеця", "Наше Місто", "ЗФ-6", "Галілей" та ін.;

— деякі критики протиставляють фантастичний жанр як "масове", "популярне", "комерційне" читиво "власне літературним текстам" (Ц.Тодоров, Г.Грабович). Однак популярні письменники-фантасти, як правило, виходять за межі простого відбору і трансформації фольклорно-міфологічного матеріалу у світ власного творення; так, в есе "Про чарівні історії" Дж.Р.Р.Толкін проголосив важливість написання фантастики "з великою майстерністю", коли головною її чеснотою стає "літературна значущість". Слід згадати і спроби сучасних літературознавців обґрунтувати, що кітч — не завжди втілення "поганого смаку" (Т.Гундорова), а й "певний вид естетизму" (С.Зонтаг), "культурна категорія" (Ж. Бодрійяр) тощо;

— організовувати мистецьку діяльність студентів слід на засадах розвивальних технологій, зокрема розвитку творчої особистості ученого і письменника-фантаста Г.Альтшуллера.

Методист Г.Токмань слушно зауважує: **написанню твору художнього характеру за законами певного белетристичного жанру має передувати вивчення конкретних художніх прикладів** [10, с.160]. Скористаємося тим, що виклади історії літератури в університеті дають можливість осмислити жанр діахронічно, пропонуємо студентам ознайомитися із творами засновника прози, зокрема і фантастичної, Г.Квітки-Основ'яненка; оповіданнями на українські теми М.Гоголя, які "зробили епоху в російській літературі" (Д.Чижевський); зразками містичної фантастики Н.Кобринської; новелами майстра оніричної техніки М.Яцкова; творами з вкrapленням сюрреалістичних епізодів М.Хвильового; "химерною" прозою В.Шевчука; науковою фантастикою В.Бережного, Н.Околітенко; фентезі О.Бердника, Дяченків та ін.

Щоб студенти набули компетентності письменника-фантаста, вони мають оволодіти знаннями з теорії фанта-

стичного жанру, зокрема запропонованих програмою (фантастичне, міфологічно-етнографічне, етнографічно-фантастичне, баладне, казково-алегоричне оповідання; оповідання гофманівського типу, оповідання-казка, легенда-оповідання, містична, готична новели тощо), надсучасних (фентезі, кібер-панк, стім-панк, хорор, література меча і чаклунства та ін.) жанрових модифікацій, підвидів, різновидів фантастичної прози; уміти розрізняти фантастичну модель та міметичну; фантастику класицистів, романтиків, декадентів, символістів, експресіоністів, сюрреалістів; визначати як домінуючий чи рецесивний генологічний чинник, наприклад, у чарівній казці, тваринному епосі, готичному романі, утопії, антиутопії (крім того, що фантастика — скомплікований жанр); співвідношення з іншими естетичними кодами літератури (міфологізм, філософізм, притчовість, сатиричність) тощо.

У формуванні письменницької компетентності має значення взаємопов'язаність різних рівнів підготовки студентів. На заняттях з фольклору вони мають отримати уявлення про особливості народної фантазії, виявленої в казках, повір'ях, легендах, баладах, міфології, звичаях, переказах; визначати роль суб'єктивно-індивідуального фактора при укладанні фольклорно-етнографічних збірок, написанні власних творів на основі фольклорних сюжетів; з'ясувати, чи відчуття поетики народного обмежує власну уяву письменника; досліджувати явище жанрової трансгресії, наприклад, відомо, що художня природа оповідань Г.Квітки-Основ'яненка великою мірою визначається жанровими ознаками тих фольклорних творів, які слугують письменникові за основу [3, с.154]; обґрунтовувати або спростовувати оцінки критиків, наприклад, що у фольклорно-етнографічній прозі письменника-романтика не вдалося вийти поза межі доброї літературної обробки українського матеріалу (Д.Чижевський, М.Петров); у посттоталітарному суспільстві "масове захоплення фольклорним кітчем" стає об'єктом висміювання авторами "стюбу" (Т.Гундорова) тощо. У курсі психології викладачеві слід пояснити відмінності між фантазіями митця і фантазуваннями пересічної людини; психологічним та провіднішим видами художньої творчості; "сонної" і "поетичної" фантазії; поспостерігати з позицій теоретиків психоаналізу за процесом художнього формотворення, маскуванню різними художніми техніками фантазії, породжених власними егоцентричними бажаннями, комплексами письменників; дослідити сюрреалістичний спосіб осмислення чудесного, надприродного, божевілля, галюцинацій та форми їх літературного вираження через абсурд, алогізм, незрозумілість, спонтанність, метафоричність; подискутувати, чи правильно вмотивовувати явище реміфологізації свідомості і культури ХХ-ХХІ ст., неусвідомленим, апріорним проявом у митців "міфомислення", "архетипної" пам'яті (І.Павлова) тощо. Вивчаючи зарубіжну літературу, студентам слід познайомитися із творчістю письменників, які долучилися до творення фантастичного жанру, надавши генологічній структурі індивідуально-авторських поетикальних рис ("Поевська і Велзівська" новели [6, с.458]; оповідання гофманівського типу [4, с.303] та ін. У розділі "Фантастичне оповідання" праці М.Йогансена "Як будується оповідання. Аналіза прозових зразків" письменник і літературознавець наголошує на необхідності українським письменникам робити "хірургічні операції над західною літературою, щоб полегшити нам поступ літературної техніки" [6, с.446]. Програми заохочують студентів і школярів обирати компаративний напрям дослідження творчості українських письменників; так, за Ю.Ковалівим, доречно вивчати "хімерну прозу" у контексті творчості представників "магічного реалізму" А.Карпент'єра, Ж.Амаду, М.Астуріаса, Гарсія Маркеса [5, с.78] тощо.

Виучувану теорію необхідно пов'язати із практикою, тому пропонуємо студентам виконати ряд завдань. На-

приклад, порівняйте твори на одну тему письменників ХІХ і ХХІ ст. — "Мертвецький Великдень" Г.Квітки-Основ'яненка та "Неспокій" зі збірки "Пентакль" (К., 2004) Марини та Сергія Дяченків, Генрі Лайон Олді, Андрія Валентинова; уточніть зміст поняття "фантастична проза", визначивши константи, репродуктивні та лабільні, змінні, ознаки жанру. Проілюструйте прикладами з художніх творів міркування літературознавця М.Яценка, що естетичне освоєння світу народної фантазії тривалий час виступало жанротвірним фактором в українській прозі [3, с.252]. Зінтерпретуйте явище жанровості щодо твору В.Билінського "Казка про мертвяка і рибку"; як постмодерний автор використовує властивості симулякру; ваше ставлення до створення окремими літераторами з Чорнобильської катастрофи маскультурної фантазії. Студенти із високим рівнем навчальних досягнень можуть взяти участь у дискусії: чи справді процес зростаючої популярності фентезі змінюється його естетичною деградацією (міркування Ю.Шевельова про "перекреслення" ранніх міфологічно-етнографічних спроб П.Куліша "демонстративно-аристократичною "Орисею"; оцінка фахівцями "демонологічних варіацій" пізнього О.Стороженка як "дещо архаїчних" для другої половини ХІХ ст. (В.Погребенник); "хімерного" стилю прозаїків ХХ ст. як "низького", що провокував катастрофу національної прози, оскільки умовність вироджувалася в фальшивість (Н.Зборовська) тощо.

Перед написанням художнього твору студентам варто виконати ряд вправ: навести приклади "надприродних" фабул, персонажів; фантастичної двозначності, коли читач вагається, події відбуваються насправді чи тільки наснилися, примарилися герою; "раціоналістичного" й "надприродного" пояснень надзвичайного явища; простої та ускладненої інтриги; комбінування сюжетних елементів за принципом інтерференції фікції й дійсності; виняткових умов дії, хронотопних зміщень; способів участі автора в пригоді; популярних прийомів паралелізму, "асоціації суміжностей", впровадження до розповіді дрібної, малопомітної деталі, на якій фактично тримається сюжет і яка дає авторові новели нагоду несподіваного, здавалось би, звороту, що І.Качуровський назвав "засобом куріпки" тощо.

Г.Альтшуллер запропонував для досягнення творчого рівня розвитку особистості досліджувати конкретний вид творчості; зробив спробу систематизувати творчі завдання [2, с.211—212]. Оберемо для застосування технології новели В.Бережного — найбільш продуктивного автора в жанрі фантастики і малої прози зокрема. Зачитаємо студентам уривок з новели "Тролейбусом до Хрещатика", коли герой зрозумів, що пасажири і водійка "якісь не такі", зовні — наче люди, але дуже худі, поведуться, як роботи, зловісно посміхаються. Пропонуємо обрати одне пояснення з кількох очевидних варіантів (переживання клінічної смерті; божевілля; захоплення інопланетянами; реальність потойбіччя). Наступне завдання вимагатиме незначної відомості об'єкта (авторська версія фантазму — герой перебуває в стані клінічної смерті, перебігав дорогу, щоб встигнути на тролейбус, був збитий автомобілем. Запропонуйте альтернативний варіант. Новела закінчується коротким пейзажним штрихом: "Ранок уже палахкотів/..." [1, с.125]. Ваш варіант? Опишіть дивних пасажирів. Як, по-вашому, Льюня вибрався з вагона, що котився у прірву?). Складніший рівень — "об'єкт, що вдосконалюється, змінюється повністю" [2, с.212]. Формулюємо завдання: написати власний фантастичний текст за законами новели, але спершу прочитати твір повністю, визначити елементи фантастичної новели в жанровій структурі (герой потрапляє в міфологічну ситуацію; перед читачем розгортається захоплююча інтрига; напруження досягається також нагітанням рецепційного відчуття страху; усічена зав'язка, розвиток дії, а розбудовується кульмінація; відокремлено катартичний центр — надзвичайне явище, виявляється, відбувається в

прихованих сферах несвідомого людини, яка балансує між життям і смертю; колізія вистрибування з тролейбуса із мертвими паралельна колізії завершенню операції, опритомненню пацієнта. Прорахунками твору є: намагання надати самостійності другій частині, в якій з'являються зайві персонажі, описи їх дій, портретні деталі. Самовіддані радянські медсестра ("вже не молода, під очима "гусячі лапки", обличчя втомлене/.../припадала до губ пацієнта, вдихаючи йому життя/.../" [1, с.125]) і професор (хірург й науковець, досліджує психіку реанімованих); їх спогади — на протигагу притаманній новелі лаконізму, економності — про порятунок ще тяжчого хворого, молодого поета із Кіровограда; тричі повторена деталь: "світає", потрібні для висновків, які, словами М.Йогансена, "автор підсуває читачеві одверто" [6, с.447]. При сучасному прочитанні вже тільки вигук професора: "Слава Богу/.../Тепер ми його не втратимо" [1, с.124], проковує ефект бурлескного перевертання "високого" на "низьке". Нарешті, найскладніший рівень — замінити всю технічну систему, до якої належить об'єкт [2, с.212] — можна інтерпретувати як завдання перебувати новелу за законами фантастичного оповідання (казки, фентезі, хорору, стьобу тощо).

За оприлюдненими в Україні результатами досліджень американських учених, знання найефективніше (до 90%) засвоюються не у традиційній практичній діяльності, а через негайне застосування, зокрема шляхом навчання одними учнями інших. Тому продовжимо учитися, водночас узагальнимо результати вже осмисленого у формі майстер-класу, уроків письменника-майстра. В ідеалі це має бути зустріч з митцем; спілкування в режимі онлайн. Аудиторний варіант: підготовлений студент або викладач, на основі опрацьованого розділу "Фантастичне оповідання" з теоретичної праці М.Йогансена "Як будується оповідання. Аналіз прозових зразків" [6], імітує класика, формулюючи провідну ідею його досвіду та презентуючи технологію її реалізації. У "вступному слові" М.Йогансен пояснить, що хотів звернути увагу читачів на фантастику, зокрема через гостросюжетність як "жанрову домінанту" (Б.Томашевський), що організовує цілісність твору. Адаже в українській прозі 20-х років ХХ ст. відчутно домінували експресивні ліричні форми; на знак протесту окремі активісти-прозаїки навіть об'єдналися у групу т.зв "сюжетників". Письменник-професіонал "розбирає" техніку письма класиків жанру, як Г. Дж.Велз, виступаючи з ініціативою створення наукових засад критики та підвищення мистецьких вимог до художніх творів своїх радянських колег, багато з яких є "казенними" письменниками [6, с.447]. Майстер наведе зразки науково-фантастичних та авантюрно-фантастичних оповідань; покаже різницю між "fancy" та "phantasy", тектонікою фабули оповідань "низької" й "вищої" структури; механічною і структурною мотивацією послідовності подій; як зробити твір привабливим "ідеологічно" та ін. "Висновок" художника і вченого: "для того, щоб підняти мистецьку кваліфікацію письменників, потрібна насамперед аналіз техніки творів"; але для довершеності твору слід подбати про філософське наповнення [6, с.447—448]. Уроки майстер-класу можна підготувати за відомим підручником Т.Ф. Хантінгтона "Елементи англійського письменства"; автор повчає аматорів починати писати не

з визначення теми, укладання плану (рацію), а з пошуку того, що найбільше хвилює, щоб принести в літературу нестримні почуття і живий інтерес; попередньо вивчивши внутрішні пружини творів різних стилів і жанрів; але радить опанувати не "правила" письменства, а "традиції" [7, с.9].

Найсміливішим студентам викладач пропонує взяти участь у конкурсах, наприклад, на краще науково-фантастичне оповідання "Галілей" у рамках проекту "Наука та інновації — суспільству" (www.galilei.org.ua).

Таким чином, виявлення і розвиток у майбутніх учителів-словесників літературного обдаровання, зокрема через практику написання тексту за законами белетристичного жанру, сприяє творчому становленню особистості, задоволенню естетичних потреб, радості від досягнення певного результату діяльності; також стає продуктивною формою вивчення історії, теорії української, зарубіжної літератури, фольклору, педагогіки тощо, надаючи креативності статусу "культурної" (В.Юркевич) у професійній діяльності допоможе так організувати роботу з обдарованими дітьми, щоб зберегти і розвивати їх природну творчу активність. Є потреба подальшої розробки методистами науково обґрунтованої системи формування професійно-творчих здібностей студентів.

Література

1. Бережний В. Лабіринт: Наук.-фантаст. пов. та опов. / Василь Бережний. — К.: Рад. письм., 1986. — 263 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. / І.М.Дичківська. -К.: Академвидав, 2004. — 352 с.
3. Історія української літератури ХІХ ст.: У 2 кн.: Підручник / За ред. акад. М.Г.Жулинського. — К.: Либідь, 2006. — Кн.1. — 656 с.
4. Історія української літератури ХІХ ст.: У 2 кн.: Підручник / За ред. акад. М.Г.Жулинського. — К.: Либідь, 2006. — Кн.2. — 712 с.
5. Історія української літератури. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти / Ковалів Ю.І. — К.: КНУ, 1999. — 104 с.
6. Йогансен М. Вибрані твори / Майк Йогансен.— К.: Смолоскип, 2001. — 516 с.
7. Кузнецов Ю. Навчити думати... Ще раз про мету освіти у профільній школі / Юрій Кузнецов // Українська мова й літ. в середн. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.— 2007. — №1.— С.4—10.
8. Логвіненко Н. Література мрії і передбачення. Вивчення української фантастичної прози в системі факультативних занять / Наталя Логвіненко // Українська література в загальноосвітній школі.— 2009.— №12.— С.25—28.
9. Освітні інноваційні технології в процесі викладання навчальних дисциплін: Зб. наук.-метод. праць / За ред. О.А.Дубасенюк. — Житомир: В-во ЖДУ, 2004. — 261 с.
10. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г.Токмань.— К.: Міленіум, 2002.— 320 с.
11. Українська література 5—12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. Мовчан Р.В.— К.: Перун, 2005.— 201 с.
12. Фурсова Л. Від літературної компетенції — до життєвої компетентності / Людмила Фурсова // Українська мова й літ. в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.— 2005. — №5. — С.12—21.

Наталья Романишина. Формирование профессионально-творческих умений студентов как методическая проблема

Автор присоединяется к разработке методистами научно обоснованной системы формирования у студента педвуза профессионально-творческих способностей; в частности, умений создавать текст за законами беллетристического жанра — фантастического рассказа.

Ключевые слова: художественная малая проза, фантастический рассказ, артистическая реализация, писательская компетентность.

Nataalka Romanishina. The formation of professional and creative abilities of students as a methodological problem

Author joins to development by Methodists of science-based system of forming professional creative skills in the student of pedagogical institute; in particular, the ability to create text for the laws of genre fiction — fantastic story.

Key words: short fiction, fantastic story, artistic realization, literary competence.

Поетичні твори учениці Вишнівської ЗОШ І—ІІІ ст. № 2 Києво-Святошинського району Київської області **Мазуренко Олени** є першою спробою пера. У неї є вірші, нав'язані враженнями дитинства, є поезії, присвячені коханням, інколи сповнені смутку від нерозділеного почуття, внутрішніх переживань авторки. Є у доробку і вірші, присвячені найріднішим та найближчим людям — мамі, бабусі.

Бажаємо юній авторці творчого натхнення, успіхів, здійснення найзаповітніших мрій.

Завжди з тобою рідна мати,
Любов її з тобою завжди.
Бувають і незгоди з нею,
Але, замість образ — поради.

Завжди з тобою рідна мати,
Любов її цінуй ти завжди.
Вона — не вічна: можеш втратити;
замість образ — прийми поради.

Завжди з тобою рідна мати...

Колискова

Промовляє ніжно мати:
"Спи, маленьке, засинай,
І нехай тобі присниться
Диво добре, світлий рай.

Щоб добро перемагало
І надія не вмирала."

Тихо матінка колише,
І лунає ніжно пісня:
"Спи, дитятко, засинай,
хай присниться рідний край".

Ласкава, тиха посмішка, як мрія,
І щирої любові ніжний смуток
Маруся, Маша, а чи так — Марія —
Моя бабуся, моя рідна рута.

Не плач, коли душа за нас болить.
Тебе не перестанемо любити.

Це сталося минулою весною.
Романтика припала до душі.
Я закохалась ранньою порою, —
І полилися, мов струмки, вірші.

Навкруг шуміли вербоньки ясні,
І окриляли співи солов'їні;
Мені всміхались квіти весняні —
В мені жила романтика весіння.

Радію я, все добре в мене.
Та коли згадую тебе,
Хворіти починаю знову.
Й сіріє небо голубе.

Любов — діагноз мій сьогодні,
Можливо, завтра і завжди.
Який так просто не проходить —
Мов шрами, залиша сліди.

Так сумно стало на душі

Так сумно стало на душі,
Неначе щось раптово зникло.
І тільки тихий біль віршів,
І я до нього ще не звикла.

Твою запізнену любов
Я вже втомилася чекати.
Тебе любитиме хтось знов,
Але не так, як я страждатиме.

Ти знаєш, як то боляче
хворіти?
Цей біль тебе пронизує
наскрізно,
І починає день
марніти,
А ніч для тебе, наче вічність
грізна.

Яка причина юного
страждання?
Чому бентежить серденько
неспокій?
А відповідь проста: то — від
кохання,
Від соромливих в те творіння
кроків.

Як безупинно б'ється серце,
Як тихо шепчуться слова;
"Люблю, люблю", — дзвенять
джерельцем,
Аж паморочиться голова.

Як ніжно миготять слова :
А серце б'ється все сильніше,
І мерехтить сльоза. І вірші
В тих ніжних мерехтять словах.

Мені любов твоя не треба

Мені любов твоя не треба,
Я перехворіла тобою
На довгі роки.
Та вірити не перестану я;
Щаслива мить настане.
Любов прийде,
Та тільки не твоя.

Знай, мій милий

Ночами довгими не спала,
І усе чогось чекала.
Ні, це не твоя провина,
Що у серці — верховина.

Я не печалюся, не сміюся,
А просто в бік у твій дивлюся.
Минули і любов, і втіха
Чи то на радість, чи на лихо.

Попелюшка

Як хочеться на мить
Стати Попелюшкою
І, як у сні, потрапити
На дивовижний бал.

І щоб на мить
з'явилися у мене
Кришталеві черевички та
Сукня з оксамиту.

Чарівний бал,
Прекрасна зала,
Де Принц порине у танок
Зі мною залюбки.

Як хочеться поринути
У дивовижну казку
І стати Попелюшкою
Хоч на декілька годин.

Але, на жаль, так швидко
Пройде час.
І на годиннику проб'є
Дванадцять.

І непомітно зникне
Той чарівний бал.
Та Принц опиниться
Далеко в мріях.

Та не печалюся я
Нітрішки.
Адже хоч на мить
Опинилася я у мрії.